Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 2

Mart 1971 • 350 Kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatları ile ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Y 333

MORAN 240 · HTM. 4

Talât Paşa

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türkler Niçin Müslüman Oldu? 4
Umumî Harp'te ve Mütâreke Yıllarında İstanbul 7
XVI. Yüzyılda Acemi ve Yeniçeri Ocağı 13
Kanunî Macaristan ve Avusturya'da 18
Eski İstanbul'da Araba ve Arabacılar 23
Türk'ün Kedisi ve Köpeği 29
Vahîdeddin Malta'da 34
Eski Çağların Efsanevî Şehri: Baalbek 39
Vakıf Yapan Kadınlar 45
60 Yıl Önceki Türkiye 50
Abdülhak Hâmid'in Hayatından Yapraklar 52
Japonya'da Din ve Eğitim 56
Millî Mücadelenin Kahraman Polisleri 64
Ali Kemal 69
Bayram Hazırlıkları 74
Hitler Moskova'yı Niçin Alamadı? 79
Kennedy Başkan Adayı 85
Ülkeler ve İnsanlar 89
Karikatür 93
Kitaplar Arasında 94
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mart 1971 Yıl: 7 Cilt: 1
Sayı: 2 Sıra: 74

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

Türkler Niçin Müslüman Oldular?

Yılmaz Öztuna

TÜRKLER'İN Müslüman dini ile ilk temasları, VII. asrın sonlarında başlar. 610'da doğan ve 634'te Arabistan sınırlarını aşan Müslümanlık, VII. asır sonlarında Horasan'a vardı ve Türkler'le, Batı Türk Hakanlığı ile temasa geçti. Bu tarihten itibaren Müslüman dinini tanıyan Türkler, 150 yıl kadar bu yeni dini incelediler. Bu müddet içinde İslâm imparatorluğunun hizmetine giren yüz binlerce Türk, Müslüman oldu. Hattâ Halîfe'nin başkumandanlığı Türkler'in eline geçti. Mısır - Suriye'de ilk Müslüman Türk devleti olan Tolunlu devleti, bir Oğuz Türk'ü tarafından kuruldu.

Müslüman dini, Türkler'in yaşadığı Orta Asya ülkelerinde de yavaş, fakat emin adımlarla yayıldı. Önce Türkler'in Karluk boyunun bir kısmı Müslüman oldu. Bu boyda Buda ve Mani dininden Budistler ve Manihaistler de çoktu. Mâverâünnehir'de, yani Amu-Deryâ ile Sır-Deryâ nehirleri arasında kalan ülkelerde ve Sır - Deryâ'nın daha ötesinde Türkler, birçok dine mensuptular. Hattâ bazı bölgelerde çeşitli dinlere mensup Türkler karışık yaşıyorlardı. Eski dinleri olan Şaman'lığı yavaş yavaş bırakıyor, Budist ve Manihaist oluyorlardı. Müslümanlar daha azdı. Fakat bu çağda yine de Türkler'in büyük ekseriyeti Şaman dinindendi.

Araplar'ın Çinliler'e karşı kesin şekilde vaziyet almaları, Türkler'le Müslümanlar'ı yaklaştırdı. X. asrın ilk çeyreğinde Mâverâünnehir, tamamen bir Müslüman ülkesiydi. Bu ülkede yaşayan İranlılar ve sayıları onlarınkine yakın olan Türkler, Müslüman'dı. Bu halk, Sâmânî devletinin tab'ası idi. Mâverâünnehir, daha önceden ve bin yıldan beri Büyük Türk Hakanlığı'na ait olduğu hal-

de, Arap fethinden sonra Sâmânîler'e geçmişti. Bağdad'daki Abbâsî Halîfesi'ne tâbi olduğunu söyleyen, fakat gerçekte tamamen müstakil bulunan Sâmânîler, kudretli bir İranlı kırallıktı. Türk İmparatorluğu, Balasagun ve Kâşgar'ı taht şehri olarak seçince, Sâmânîler'le karşı karşıya geldi. Jeopolotik zaruretler, Sâmânîler'le savaşı ve Mâverâünnehr'in fethini icap ettiriyordu. Hunlar'dan Göktürkler'in yıkılışına kadar bin yıl Türk idaresinde yaşamış olan bu büyük ülkeyi geriye almak, Büyük Türk Hakanlığı'nın geleceği için şarttı. Fakat Müslüman dininin bünyesine ve Ortaçağ'ın rakipsiz şekilde en yüksek medeniyet ve kültürüne sahip olan Müslüman cemiyetine girebilmek ve hâkim olabilmek için, bizzat Müslüman olmak lâzımdı. Mâverâünnehir'deki İranlılar'ın değil, Müslüman Türkler'in bile Şaman dininden olan Büyük Türk Hakanlığı'na dahil olmak istemeyecekleri ve şiddetle karşı koyacakları, şüphesizdi. Halbuki Müslüman dininden bir Türk imparatorluğu, yarı yarıya Türk'leşmiş bu eski Türk ülkesini kolaylıkla ele geçirebilirdi. Sâmânîler askerî bakımdan ezilirse, halkın yeni hanedanı tanımaması için hiçbir sebep kalmazdı. Büyük Türk Hakanlığı'nın yani Karahanlılar'ın Müslüman olması, Mâverâünnehir ve sonra Horasan'ı, Yakın Doğu ile Orta Doğu'nun geçit yerinde olan bu pek zengin ve kalabalık ülkeleri, olgun birer meyve hâlinde Türkler'in eline düşürecekti. Siyasî dehâya sahip olan Türk hükümdarlarının, bu gerçeği anlayamamış olmaları mümkün değildi.

Meselenin Manevî Cephesi

Mâverâünnehir ve Horasan fethedilmedikçe, Türk imparatorluğuna istikbal yoktu. Nitekim Karahanlılar'dan önce Büyük Türk Hakanlığı'nın başında bulunan Uygurlar, cihangir bir devlete sahip olamamışlardı. Uzak Doğu devleti olmak vasfını bir müddetten beri kaybeden Türk imparatorluğu, Orta Asya'ya tıkılıp kalamazdı. Böyle bir kara devletinin, cihanşümul rol oynayabilmesine imkân yoktu. Türk imparatorluğunun cihanşümul ehemmiyetten düşmesi ise, Türkler'in yüzlerce yıllık geleneklerinin ve haysiyetlerinin çiğnenmesi demekti.

Müslüman dininin Büyük Türk Hakanlığı tarafından resmî din olarak kabûlünün siyasî ve jeopolitik sebepleri bunlar olmakla beraber, mesele bundan ibaret değildir. Tâbir caizse, meselenin bir de mânevî cephesi vardır.

Türkler, eski Şaman dinlerini yavaş yavaş bırakmaya başlamışlar, bir kısmı Budist ve Manihaist olmuştu. Başka dinlere intisap eden, Hıristiyan ve Mûsevî olan Türkler de vardı. Türkler'deki eski din birliği kalmamıştı. Buda ve Mani dinlerinin Türk millî bünyesine uymadığı, daha bir asır geçmeden anlaşılmıştı. Türkler'i yabancı kültürlere iten, cihangirlik vasfını kaybettiren, hattâ askerî meziyetlerine ve teşebbüs dehâlarına halel getiren bu dinler, Şaman dininin kısmen terkedilmesinden sonra, Türk cemiyetinde buhranlar doğurmuş ve manevî değerleri değiştirmişti. Bununla da kalmamış, Türk devletinin siyasî bünyesini âdeta tah-

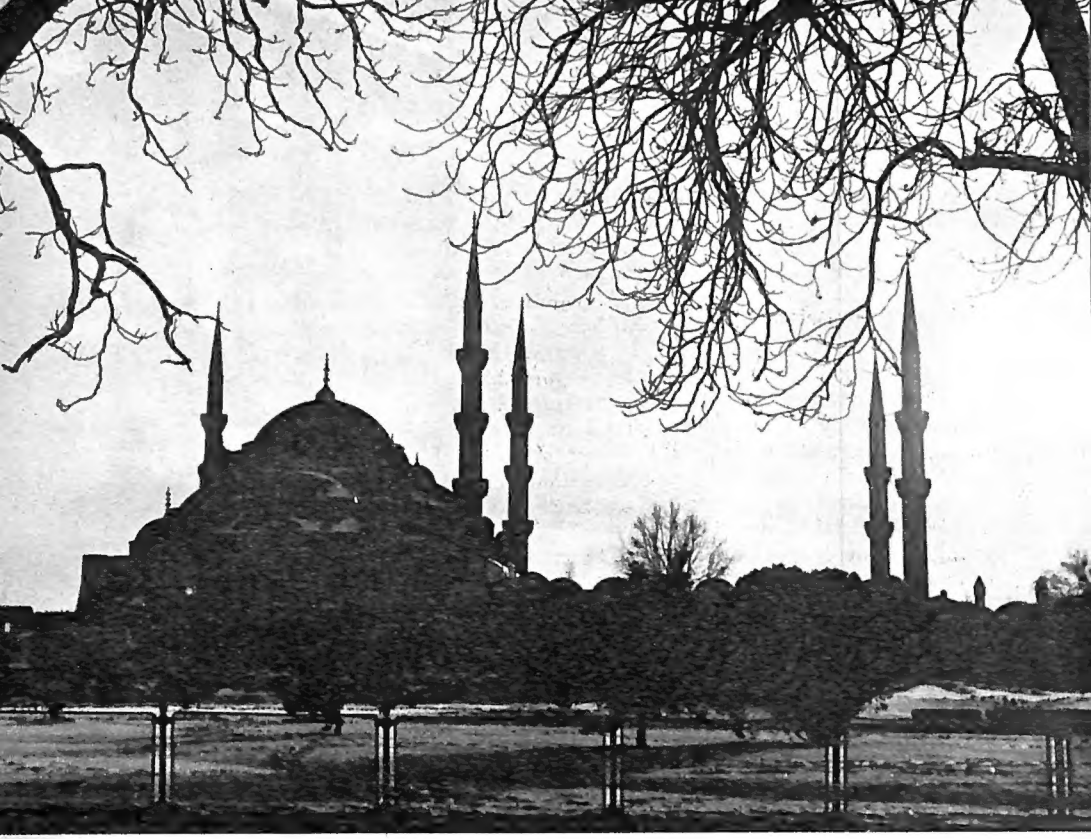

Türkler, Müslüman olduktan sonra, birkaç yüzyıl içinde maddeten ve mânen bütün İslâm âlemine hâkim oldular. İlim, din ve sanatın her kolunda önderlik Türkler'e geçti. Eski Hıristiyan toprakları İslâmlaştı, her yanda İslâm âbideleri yükseldi.

rip etmiş ve felce uğratmıştı. Fevkalâde pratik oluşu ve Türkler'in öteden beri değer verdikleri manevî kıymetlere bağlılığı bakımından Müslüman dini, bütün bu kusurlardan ve eksikliklerden uzak ve masûndu.

Türk Tarihinin İkinci Devresi Başlıyor

Büyük Türk Hakanı sıfatıyla Karahanlı tahtında oturan Satuk Buğra Han'ın yüzlerce, hattâ binlerce yıllık Şaman dinini bırakması, şahsen Müslüman olmakla kalmayıp, bu dini, Türk imparatorluğunun resmî dini ilân etmesi, yüzyıllar süren bir gelişmenin, yüksek millî ve siyasî menfaatlerin eseriydi. Asla bir anlık bir olay ve tek kişinin kalbine doğmuş bir ilham değildi. Bu fikrimizle Saltuk Buğra Han'ın, Türk tarihindeki emsalsiz değerini küçültmek istemiyoruz. Türkler, Müslüman dinini samimî olarak, kendi istekleriyle, hiçbir zorlama ve dış baskı olmaksızın kitle hâlinde kabûl edince, tarihlerinin yeni bir devresine ayak basmış oluyorlardı. Bu yeni devre, X. asırdan önceki asgarî 1.200 yıllık devreden daha da şanlıydı. Müslümanlık, Türk millî bünyesi için uygun bir din hâline geldi. Türkler, Müslüman olmak suretiyle Türk'lüklerini kemâle erdirmiş, âdeta tamamlamışlardı.

Türk İstiklâl Savaşının arifesinde bir emekli subayın not defteri

Birinci Umumî Harpte ve Mütareke Günlerinde

ISTANBUL

2

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

BUĞDAY YÜKLÜ GEMİ

HAYDARPAŞA'DA buğday yüklü bir gemi battı. Herkes açlıktan kıvranırken, gemi, içindeki buğdayla beraber battı gitti. Gemiye buğday yüklenirken kaptan geminin çürük olduğunu, bu yüke tahammül edemeyeceğini ısrarla söylemiş ise de, bu işe bakan zabit dinlememiş imiş. Bundan dolayı kimsenin mes'ul tutulduğu işitilmedi. «Harp hâlidir, bu gibi vak'alar olur!» denildi.

NAKİL VASITALARI

Trenler, tramvaylar, vapurlar, arabalar pek az işliyordu. Hiç işlemedikleri zamanlar da oldu. Istanbul civarındaki köylerde oturanların şehre gelip gitmeleri çok zordu. Uzak mesafeleri yaya yürümek gerekiyordu. Kömür azlığından ileri gelen bu müşküle çare bulunamazdı. Memlekette kömür madenleri varsa da, eskiden beri işletilemiyordu. Binaenaleyh nakil vasıtaları işleyemezdi. Hayvanlar da harbe gitmişti. Zavallı eşekler bu harbin musibetinden en büyük hisseyi aldılar.

KEFEN

Ölüleri saracak kefen bulunamadı. Meydanı bir ihtikârdır almış idi. Cenazeler yatak çarşaflarına sarılıp öyle gömülüyordu.

FİYATLAR

Fiyatlardan bahsetmek kolay değildir. Yalnız umumî bir fikir vermek için birkaçını kaydedelim ve en yüksek fiyatla satılan bazı maddeleri işaret etmekle kalalım:

Bir okka ekmek 80 kuruş, et 160, şeker 300, gaz 300, pirinç 100, un 60, kuru fasulye 80, tuz 10, yağ 350, zeytinyağı 160 kuruş vesaire...

Bir tane limon 10 kuruş, bir yumurta 7, odun kömürü 12, bir çeki odun 500 kuruşa çıktı. Şu halde nasıl yaşandı? Diyeceksiniz. Şüphesiz pek çok insan öldü ise de memleketimizde istatistik tutmak âdet olmadığından Umumî Harp'in iaşe yüzünden verdiği zarar ve telefat hakikî olarak tesbit edilemedi.

İAŞE

Harbe girmiş olan memleketlerde ahalinin iaşesini idare ve tanzim etmek, mevcut olan gıda maddelerini iyi bir şekilde dağıtıp kullanmak ve tüccarın fiyatları is-

Tal'at Bey, Almanya'daki İslâm esir kampını ziyareti sırasında.

tedikleri gibi yükseltmelerine meydan vermemek üzere, iaşe nâzırları tayin ettiler ve hususî teşkilât vücuda getirdiler. Biz de ismen bazı teşebbüslerde bulunulduğunu gazetelerde okuyorduk. Fakat bizdeki teşebbüsler iaşeyi kolaylatmak şöyle dursun, zorlaştırmıştır. Bir Men'-i İhtikâr Komisyonu (*) bile kurulmuştu. Fakat ihtikârı yasak edeceğine, icra etti, denildi. Bu da, haksız bir söz değildir. Çünkü ahvalin gidişi, öyle olduğunu göstermiştir.

İaşe müdürlüğü yetmedi. «Mülkiye yapamıyor» dediler. Bu iş askerlere, levazım reisliğine verildi. «Asker fena hareket ediyor» denilip, dahiliye nezâretine bu işlere karışmak hakkı tanındı. «Esas vazife şehremânetinindir, orası vazifeli kılınsın» denildi. Derken, sadrâzamlar da iaşe komisyonlarına karıştırıldı. Nihayet vekiller hey'etine dahil olmak üzere bir İaşe Nezâreti kuruldu.

Birçok iaşe nâzırları tayin edildi, bunlar birbirlerini kovaladılar. Fakat ne yaptıkları açıkça resmî bir lisanla belli edilemiyordu. Şehremînleri, müdürler, nâzırlar sık sık değiştikçe, fiyatlar yükseliyor, ihtilâs ve irtikâplar artıyordu.

Âyân ve Meb'ûsân'dan birtakımları, iaşe bakımından kolaylık görmüşlerdir, baştakiler ve nüfuzlu memurlar da gözetilmiştir. Her halde İttihad ve Terakki cemiyetinin de ithalât ve ihracata, vagon ve koli işlerine muhatap olduğu, para topladığı muhakkaktır.

Cemiyetin bir toplantısında üç yüz bin lira kadar bir paranın toplandığı, bunun bir hayır işine harcanması gibi bir müzakere cereyan etmişse de, elde edilen menfaat daha büyük rakamlara ulaştıktan sonra bu gibi sözler kapalı gitti; gizli müzakereler tercih olundu.

Kurulan iaşe teşkilâtının, mısır koçanından, süpürge tohumundan yapılma ekmek dağıtmaktan başka bir faydası görülemedi. İaşeden ve teşkilâtından bahsolundukça hususî şahıslara ait olarak has ekmek yapımı ve satışı artıyor, bundan kârlar sağlanıyordu. Hükümetin bu hâller karşısında susmasına, bu işlere katılmasından başka ne mânâ verilebilir?

Bu bahsi kapatırken iaşe müdürlerinin, şehremînlerinin, nâzırların beyannamelerinde, gazetecilerin sordukları suallere verdikleri cevaplarda şekerin on iki kuruşa Istanbul'a getirildiği ve nihayet yirmi kuruşa sattırılacağı vaadedildiği halde, şeker fiyatının arta arta 300 kuruşa çıktığına dikkati çekmek bence faydalı olacaktır.

(*) **Fazla kâr etmeyi yasaklama komisyonu.**

Mütareke Günlerinde Istanbul

Yeryüzünde oturanları sarsmış, imparatorlukları yıkmış, yeni hükümetler meydana çıkarmış, harp edenleri, tarafsızları türlü mahrumiyetlere düşürmüş, on milyon civarında insanın ölümüne sebep olmuş ve milyarlar harcamış olan Umumî Harp'in (Birinci Cihan Harbi'nin) tarihini, milletler türlü görüş zaviyesinden yazacaklardır. Bu harbin İslâm âleminde vücuda getirdiği değişiklikler, çok büyük olduğundan, Şark dillerinde de yazacaklar bulunur. Bu eserlerin çıkmasını beklerken, mütarekeden sulha kadar Istanbul'da olan bitenleri kısa notlar hâlinde bir araya toplamak istiyorum. Maksadım, görülen hâlleri kaydetmekten ibarettir.

Benim kâğıda geçirmek istediğim vak'alar, herkesin görmüş olduğu vak'alardır. Bunları herkes bilir. Fakat otuz sene sonra bilenler pek azalacaktır. Elli sene sonra ise, hiç kalmayacaktır. Bununla beraber bu vak'aları görmüş bulunanların görüşleri ve takdir eyleyiş tarzları çeşitli olabileceğinden ben, takdirimi ve düşüncelerimi kaydetmekle kalıyorum. Benim takdir ve telâkkilerimi noksan ve hatalı görmeleri muhtemel olan kimseler de kendi görüşlerini yazarlarsa, gelecek nesilleri faydalandırmış olurlar.

KISACA MÜTAREKE ÖNCESİ

Müttefiklerimiz olan Alman ve Avusturya orduları bozulmuş, Bulgaristan dahi onlar gibi hezimete uğramış, biz bilhassa Filistin, Suriye, Irak cephelerinde mağlûp olmuştuk. Harbi kabûl ve idare etmiş olan İttihatçı kabine istifa etti. Yerine, mütareke ve sulh istemek üzere yeni bir kabine kurulmasına girişildi. Âyân âzâsından Müşir Ahmed İzzet Paşa, kabineyi kurmaya memur edildi.

Son İttihatçı kabine görünürde istifa etmiş ise de, kabine yine İttihatçılar'ın

Tal'at Bey ve Enver Paşa Deniz Harp Okulu'nda (dürbünlü zat, Bahriye Müsteşarı Albay Vâsıf Bey).

mutedillerinden teşkil edilmişti. Başka çare de yoktu. Merkezî devletler yenilmiş, zafer meydanı İtilâf devletlerine (İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya, Japonya, Belçika, Sırbistan, Romanya, Yunan, Portekiz, Karadağ) kalmıştı.

Mütareke yapıldı. İtilâf devletleri donanması Istanbul limanına geldi. Ben daha çok Istanbul limanında görülen İngiliz, Fransız, İtalyan donanmalarıyla, onlara katılmış olan Yunan donanmasından bahsetmek istiyorum. Bir Amerikan harp gemisi de Istanbul'a gelmişse de, Amerika'nın muazzam kuvvetine nisbetle, diğer devletlerin Istanbul'da giriştikleri satvet gösterişine katılmak istemeyen bir tutumu vardı. Bu sıralarda Osmanlı devletince askerî bir tedbir almaya teşebbüs edilmediği gibi, bu hususta bir fikri bile olmadığı hissediliyordu. Tedbirler sulh için çare aramaktan ibaretti.

İTTİHAD CEMİYETİ VE KAÇANLAR

Mütarekeden sonra Istanbul'da herkes İttihadçılar'ın aleyhinde ateş püskürmeye başladı. Herbiri bir arslan, bir kaplan olan, yırtan, koparan, ısıran, haykıran İttihadcılar ise kuzu gibi! Süphanallah! Ortada İttihadcı kalmadı.

İttihadçılar'ın ileri gelenleri kaçmaya başladılar. Enver, Cemal, Tal'at Paşalar ve bazı arkadaşları kaçtılar. Bunlar ihanet mi etmişlerdi? Niçin kaçtılar, anlaşılamadı. Kendi tâbirleri veçhile «Tam bir îmanla vatan hizmetinde» bulunanlar yabancı memleketlere kaçmalı mıdırlar? Kaçtıklarına bakılırsa, îmanları öyle pek de tam değilmiş demek!

İttihadçılar düşer düşmez, Hürriyet ve İtilâf Cemiyeti meydana çıkmaya, İttihadçılar'ın elden kaçırmış olduğu nüfuzu, ellerine geçirmeye giriştiler. Semt semt Hürriyet ve İtilâf kulüplerinin açıldığını gazetelerde okumaya başladık. Artık yeni bir cemiyet, yeni bir istilâ ve tahakküm karşısında bulunuyorduk.

Kendilerini Hürriyet ve İtilâf kurucusu olarak göstermeye kalkanlar, kulüplere gidiyorlar. Merkez Heyeti kuruldu. Bunlar kabineyi tenkid ediyorlar, söylentiler çoğalıyor, İttihadcılar'a hücum ediyorlar. Berikiler ise artık seslerini çıkaramıyorlar. İzzet Paşa kabinesi aleyhinde söylenenler çoğalıyor: Kabinesi İttihadçılar'dan mürekkep imiş. Bu yüzden Zât-ı Şâhâne (padişah) kabineden bazı kimselerin değiştirilmesini arzu etmiş imiş.

Kabine «Meşrutiyet'e darbe vuruluyor» diye istifa etti. Âyân'dan Tevfik Paşa ye-

I. Dünya Harbi'ne girdiğimiz sırada sadrâzam olan Said Halim Paşa

Tal'at Bey, Avusturya'yı ziyareti sırasında.

ni bir kabine kurdu.

Ben, bu kısa notlarımda kabine değişikliklerinden, kabinelere girip çıkan acayip ve belki de münasebetsiz şahıslardan bahsedecek değilim. Maksadım, Istanbul'un gösterdiği ahvâle umumî bir bakıştan ibarettir. Onun için bu bahis etrafında sözü kısa kesiyorum.

TÜRKLER'İN HÂLİ

Düşmanlarımızın hakkımızda reva gördükleri tecavüzleri yazmadan önce, aramızda görülmüş olan hatalı hareketler, zaaf göstermeler, ihanetler ve alçaklıklar üzerinde durmayı uygun gördüm. Böylece kendi yolsuzluklarımızı itiraf etmekle düşmanlara dair söylediklerimizin doğruluğunu teyid etmiş olacağım.

Mütarekeden hemen sonra fikir ve siyaset adamlarımızdan bir kısmı, İtilâf devletleriyle, bir sulh yapıp, ne kurtarırsak kârdır, dediler. Birtakım zevat ise, büyük devletlerden birini mandater (koruyucu) seçelim de bütün bütün parçalanmayalım, fikrinde bulundular. Halk ise şaşırmıştı. Ümitsiz, tedbirsiz, sakin ve sessiz duruyordu. Bazı adamlarımız da bir «İngiliz dostları cemiyeti» kurarak, galiplere hoş görünmekten bir fayda hasıl olabileceği düşüncesine kapıldılar.

Hamuru bozuk bir gürûh ise, galiplere ve bilhassa İngilizler'e doğrudan doğruya hizmet ederek menfaat temin etmek yoluna döküldüler. Bu gürûh neler yapmadı ki!... Kendi hâlinde bulunan zavallı İslâm ahaliyi iftiralarda bulunarak İngilizler'e ihbar ettiler. Âdî hafiyeliklere giriştiler. Akla sığmaz alçaklıklarda bulundular. Bu yoldan kendilerine fayda sağladıkları duyulmakta idi. Ne yazık ki içimizden, işgal makamlarından çok, işgalcilere yardım edenler çıkmıştır. İngilizler'in: «Biz, Bulgaristan'da muhtaç olduğumuz casusu Bulgarlar'dan bulamadık. Ancak Bulgaristan'da oturan yabancılardan altı kişi kadar casusu güçlükle bulmuşuzdur. Istanbul'da bize hizmet arzeden pek çok kimse çıkmıştır,» demiş oldukları rivayet edilir.

MÜSLÜMAN OLMAYAN YERLİLER

Yerli gayr-i müslimler deyince, başta Rumlar'ın geleceği pek tabiîdir. Gerçi İslâmlar'ın aleyhinde bulunmak için Ermeniler, Rumlar'dan geri kalmamışlardır, amma onlar sessizce hareket etmeyi tercih ediyorlardı.

İttihad ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Bahriye Nâzırı Cemal Paşa, Deniz Harp Okulu'nda.

Rumlar'ın bayrakları hep asılı, şenlikleri devamlı idi. Ayasofya'ya asmak üzere pek büyük ve süslü bir bayrak hazırlamışlar imiş. Bu bayrak, kubbenin dış tepesinden yere kadar uzanacak büyüklükte imiş! Ayasofya'ya ansızın hücum edip bayrağı asarak bir oldu bitti yapmak istedikleri kuvvetle söylendi. Ayasofya'nın böyle bir tecavüzden korunması için cami civarına bir askerî birlik getirilmiştir.

Gayr-ı Müslimler'in İslâmlar'a karşı çarşı pazarda, tramvaylarda, vapurlarda, şimendiferlerde takındıkları tavır ve girişikleri hareketler şâyân-ı nefret derecede mütecavizâne idi. Hele Rumlar'ın taşkınlıkları, insanlığa lânet ettirecek dereceleri buluyordu. Bu milletin bu gibi hâllerdeki azgınlıkları dünyaca bilinmekle beraber, yaptıklarını gözle görmeden bu hususta bir fikir edinmek kaabil değildir.

Yerli Hıristiyanlar işgal esnasında Osmanlı hükümetine vergi vermemek için ayak diremişlerdir. Yerli Hıristiyanlar'dan Rumlar, kendilerini Yunan tab'ası saydılar. Ermeniler de artık «Osmanlı tâbiiyeti» diye birşey olmadığı iddiasında bulundular. Tabiîdir ki bu hâl, işgal kuvvetlerinin yerli Hıristiyanlar'a fazla yüz vermesi, onlara ayrı muamele yapması yüzünden olmuştur. Taşkınlıkların asıl sebebi budur.

PATRİKHANELER

Rum patrikhanesi öteden beri hükümet içinde hükümet eyler, Osmanlı tâbiiyetini kötüye kullanırdı. Bu hâl, mütarekeden sonra bütün bütün aldı yürüdü. Patrik, Londra'ya gitti. Bazı mâruzatta bulunmak üzere İngiliz kralının huzuruna çıktı; iyi muamele gördü. Fakat dönmek nasip olmadı, Londra'da öldü. Yerine meşhur Meletyos patrik olup Istanbul'a geldi. Osmanlı hükümetini hiç tanımayarak, patrikhanede oturup vazifesine bakacağı yerde, hükümet başkanı imiş gibi icraata girişti.

Osmanlı tab'asından olan Rumlar'ın, Yunan ordusuna gönüllü yazılmaları, bütün Rum ahaliden Yunanlılar için iane değil, vergi toplanması gibi emirler verdi. Istanbul'da basılan Rumca gazeteler Patrihane'nin bu çeşit emirlerini çekinmeden neşrederlerdi. Istanbul'daki Osmanlı hükümeti de bu hâlleri sükût ile seyrederdi.

Patrikhanelere resmî ziyaretler yapıldı. Patrikler (Rum, Ermeni) bayramlarda âdet olduğu halde muâyedeye (*) bile gelmediler. Rum ahali, İslâm ahaliyi küçük görür, Yunanlılar'a yardım etmek için fevkalâde bir gayretle çalışırlardı.

(Devamı var)

(*) Padişaha bayram tebrikine.

XVI. Yüzyılda

Acemi ve Yeniçeri Ocağı

Yazan: Metin And

2

BUNDAN önceki yazımızda yeniçeriliğin kuruluşu ve acemi ocağı üzerine bilgi vermiştik. Bu yazımızda ise, XVI. yüzyılda yeniçeri ocağı üzerine bilgi verilecektir. XVI. yüzyılda yeniçerilerin sayısı çeşitli kaynaklara göre şöyledir: Kanunî Sultan Süleyman çağını inceleyen Lybyer'e göre Kanunî çağında yeniçerilerin sayısı 12.000 idi. Seyyid Mustafa'ya göre III. Murad'ın tahta çıktığı 1574'de acemi ocağı ile birlikte sayıları 20.000 idi, aynı çağ için acemi oğlanları saymazsak, yalnız yeniçerilerin sayısı Koçi Bey'e göre 13.599'du. 1583'de bu sayı daha artmış, Cevdet tarihine göre 27.000'e çıkmıştı. Bunun içinde acemi oğlanlarının bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Geçen yazımızda yeniçeri ocağına kimlerin girdiğini söylemiştik. 1592'de bir kanunla mevâlî ve kadı çocuklarının da alındığını öğreniyoruz. Yeniçeri ocağı 196 «orta» veya «bölük»ten meydana geliyordu. Bunlardan 101'i «cemâ'at» idi. Bektaşîler, 1591'de bu kesimin doksan dokuzuncu ortasına girmişlerdi. Bundan başka 61 bölük ve 34 tane sekban veya seymen ortası vardı. Hepsinin başı yeniçeri ağası idi. Ağa bölüklerinin kuruluşu, bir söylentiye göre 1515 tarihindedir ve önemleri, Kanunî çağında artmıştır. XVI. yüzyılda Ocaklı yeniçerilerinden başka bir de, Kul Karındaşları vardı, bunlar, kuralına göre acemi ocağına geçip, oradan yeniçeri olmuş değillerdi. Bunlar, dışardan ve taşra kalelerinde ve sınırlarda hizmet ettikten sonra ocağa alınmışlardı. Lala Mustafa Paşa 1567'de 600'ü Istanbul'dan, 400'ü Mısır'dan olmak üzere Yemen için bin nefer kul karındaşı yazılmasını buyurmuştu. Bu, başka seferlerde de asker ihtiyacı için uygulanmıştı.

Yeniçeri ocağının ileri gelen subayları şunlardı: Yeniçeri ağası: Hem yeniçeri, hem acemi ocağının başkomutanı idi. Sekban ortalarının komutanı sekbanbaşı, birinci ağa bölüğü komutanı ise kul kethudâsı idi. Bundan sonra gelen zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı üzerine avcılıkla ilgili bir başka yazımızda bilgi vermiştik. 14, 49, 66 ve 67. ortaların komutanı dört haseki idi. Başçavuş, hem ağa bölüklerinden beşinci bölüğün komutanı, hem de ocak başçavuşu idi. Deveciler cemaat ortalarından deveci ortalarının komutanı olup, bunların en kıdemlisine başdeveci denirdi. Yayabaşıların en kıdemlisi de baş yayabaşı'ydı. Bunlardan başka, muhzır ağa, kethudâ yeri, baş bö-

lükbaşı vardı. Cemaat ortaları içinden 60, 61, 62 ve 63. ortaların komutanı yayabaşılara, solakbaşı veya sersolak denilirdi. XVI. yüzyılın ortalarında tüfeğin yayılması üzerine bir tüfekçi ortası kurulmuştu. Ayrıca, tüfekleri onaran bir cemaat-i tüfenkgîrân bulunuyordu. Ortanın komutanı sertüfekçi veya sertüfenkgîrân idi. Cemaat ortalarından seksen ikinci orta, zenbûrek veya zenberek denilen ok veya küçük toplarla ilgilidir, bu ortanın başı serzenberekçi idi. Yeniçerilerin medrese eğitimi görmüşleri arasından bir de ocak imamı seçilir, buna ağa imamı veya imâm-ı hazret-i ağa denirdi. Sayılan bölük veya orta komutanlarından başka, her ortada başodacı, oda kethudâsı, odabaşı, beytü'l malcı vekilharç, bayraktar, baş eski, usta veya aşçıbaşı, yeniçeri kâtibi, kassâm bulunuyordu. Aşçıbaşının yardımcılarına yamak deniliyordu.

Yeniçerilerin ilk odaları Edirne'de idi. Istanbul'daki odalar, Fâtih çağında kurulmuşlardı. Odaların yedi kapısı vardı. Bunlar Âdet kapısı, Ağa bölüğü kapısı, Solaklar kapısı, Meydan kapısı, Çayır kapısı, Et kapısı, Karaköy kapısı adlarıyla anılıyordu. Bu kapılar, Kanunî çağında açılmıştı. Her orta veya bölüğün oda adı verilen bir kışlası vardı. Oda kapısının üzerinde ortanın nişanı vardı. Osmanlı padişahları, birinci ağa bölüğünün ilişkini olduklarından, bu bölüğün kışlasında, padişah için hatt-ı hümâyûn odası vardı. 1758'de bir de Okmeydanı'nda bir barut ve kumbara imalâhathanesi, ayrıca Kanunî çağında bir de Orta Camii yapılmıştı, bu camiye, Cami-i Miyâne adı verilmişti. Yeniçeriler, yemeklerini kendileri sağlarlardı. Ancak Kanunî çağından başlayarak, et fiyatı üç akçayı aşınca, bu fark ödenirdi. Yeniçeriler için yemek pişirdikleri orta kazanları kutsaldı. Ayaklanmada bu kazanları ortaya çıkarırlar, seferde ise kazanlar, bayrak ve nişanlardan daha büyük önem kazanır, bunun düşman eline geçmemesine büyük özen gösterilirdi.

KIYAFET

Yeniçeri giyimine gelince, başlarına Ahîlerden kalma beyaz keçeden yeniçeri keçesi denilen börk giyerlerdi. Boyu kırk beş santim kadar olan bu börkün arkaya kıvrılan, tiftikten yapılan yerine yatırtma adı verilirdi; bu omuza kadar inerdi. Börkün önünde parlak madenden yünlük adı verilen bir tüylük olurdu. Yeniçeri subayları rütbelerine göre bu yünlüğe çe-

XVI. yüzyılda yeniçeriler.

XVI. yüzyılda yeniçeri subayları.

şitli sorguçlar takarlardı. Börkün bir çeşidi de üskûf idi, arkaya yatırtması yoktu. Yeniçeriler sırtlarına mavi veya lâcivert çuhadan kaput giyerler, bunun altında önü açık ve topuklara kadar inen, dolma adı verilen bir cüppeleri vardı. Bu dolmanın eteklerini daha önce acemi oğlanlarda da belirttiğimiz, bellerindeki kuşaklara sokarlardı, bacaklarına sıkı çakşır giyerlerdi. XVI. yüzyılda seferde yeniçeriler önü yırtmaçlı kaputlarının eteklerini bellerindeki kuşağa sokarlar, önü düğmeli dolamaları, bellerinde geniş kuşak, buraya bir pala koyarlardı. Yiyecek ve giyeceklerini koydukları bir torba, omuzlarına asılıdır. Seferde gönüllü olarak tehlikeli işlere koşanlara Serdengeçti veya Dalkılıç denirdi. Bunlar ek bir ödenek alır, başlarına da özel bir başlık giyerlerdi. Yeniçerilere yazlık ve kışlık olmak üzere yılda iki kez giyim, çuha ve kumaş verilirdi. Subaylar, serpuşlarından başka çizmelerinin renkleriyle ayrılırlardı.

BAYRAK VE NİŞANLAR

Yeniçeriler için bayrakları ve nişanları da önemliydi. Beyaz ipekten ve üzerine sarı işlemeli âyet işlenmiş imâm-ı âzam bayrağı, ağanın çadırı önünde dururdu. Ayrıca ağa sancağı, ocağın alay bayrağı, kethudâ bayrağı, bölük ve ortalarının çatal uçlu bayrakları bulunuyordu. Her bayrak için bayraktarlar vardı. Ayrıca her ortanın ayrı ayrı nişanları olurdu. Bu nişanlar, ortaların kapılarına, çadırlara asılır, ayrıca her ortanın ilişkinleri bunları kollarına döğme yaptırırlardı. Bunlar ayrıca yeniçerilerin mezar taşlarına da konurdu. Mektuplara da bu nişanların konduğu olurdu. Geçit alaylarında da bu nişanlar geçirilirdi. Bu nişanlar çeşit çeşitti: Ucu çatal zülfikar denilen kılıç, tüfek, balta, üstüste cüda topları ve ufak çatal bayrak, üç selvi ve üzerinde üç kuş gibi.

XVI. yüzyıldan başlayarak bölükbaşı veya yayabaşı ve ocak subayı olan yeniçerilerin evlenmesine izin, Yavuz Sultan Selim çağında verilmişti. Evlenen yeniçeriye XVI. yüzyılda bir seccade armağan edilir veya yüz akça verilirdi. Her doğan çocukları için de gündeliklerine bir akça katılırdı. Geçen yazımızda da belirtildiği gibi, ölen yeniçerinin çocuklarına kuloğlu denilir, para ve tayın alır, büyüyünce acemi ocağına alınırdı. Kanunî çağından başlayarak, aldığı yaralardan veya yaşlılıktan askerlikle ilişkisi kalmayan emekli yeniçerilere «oturak», daha aşağı sınıf emekliye «amel - mânde» denir, otu-

XVI. yüzyılda yeniçeri nişanları.

rakçılardan farklı olarak bunlara özel hizmetler verilirdi. Oturakların yetimlerine bakılırdı. Bunlara «fodla - hôrân» denirdi. Üçüncü bir sınıf eşkinci idi, bu terim özellikle sipahilere, genellikle sefere at sırtında veya yaya gidenlere verilmişti. Bu terim daha sonra II. Sultan Mahmud çağında yeniçeri ocağından ayrılarak kurulmuş askerler için kullanılmıştı. Istanbul'da yerleşik ortalardan olan amelmândelere «korucu» denir, bunlar, yeniçeri kışlalarında kalmakla birlikte Istanbul'un suyunu getiren su yolu kemerlerini korurlardı.

ÇEŞİTLİ HİZMETLER

Savaş olmadığı zamanlarda yeniçerilerin çeşitli hizmetleri vardı: Dîvân-ı hümâyûn muhafızlığı, yangınlarda itfaiyecilik eder, kimi yeniçeri ağasıyla Istanbul'da kol gezer, polislik yaparlardı; kale kapılarının açılıp kapanmasıyla görevlenirlerdi. Bir semtin düzen bağını koruyanlara «kullukçu», kale kapısını bekleyenlere «yasakçı» denirdi. Ayrıca yeniçeriler yabancı elçiliklerin güvenliğini korumak için yasakçılık yaparlardı. Istanbul dışında en önemli görevlerinden biri de kalelerin muhafızlığıydı. Üç yıl gördükleri bu hizmet için ek ödenek ve yiyecek yardımı alırlardı. Bu yeniçerilere «nöbetçi» denirdi. Daha sonraları ise «yamak» dendi.

Istanbul'un inzibat işlerine bakan önemli görevliler «ağa»dan sonra «seğmenbaşı», «Istanbul ağası», «muhzır ağa», «talimhaneci», «çardak çorbacı» ve «asesbaşı» idi. Bunlardan talimhaneci ve çardak çorbacı, belirli semtlerde görevlendirilirlerdi. Muhzır ağanın emrinde «harbeci» denilen yardımcıları, çardak çorbacı emrinde ise «kapı kâhyası» ve «mumcular» vardı. Kapı kâhyacısı olanlardan beşinde falaka bulunurdu. Asesbaşı ile aynı görevleri gören subaşılar ocaklı değildi. Ayrıca kılık değiştirerek gizlice düzen bağını koruyan yeniçeriler «salma tebdil çuhadarı» ve «böcekbaşı» diye anılırlardı.

Yeniçerilerle birlikte Istanbul'dan ayrılan merkez ordusunun çeşitli ihtiyaçlarını sağlayan ve ehl-i hıref denilen çeşitli esnaf ve sanatçıdan meydana gelen kimseler de birlikte giderlerdi. Varlığını önce I. Kosova Savaşı'nda gördüğümüz bu kesim, Pazar halkı diye adlandırılmıştı.

XVII. yüzyılda kadılara gönderilen bir irâdeden Istanbul, Edirne ve Bursa esnaf gediklerinden bunların işlerine göre 22 çeşit olduğunu öğreniyoruz: Kasap, habbaz, bakkal, tabbah, attar, berber, bozacı, hayyat, hallaç, papuççu, çizmeci, nalçacı, saraç, penbedûz, çuhacı, çakşırcı, bezci, nalband, palanduz, mumcu, muytab, cevrefürûş. XVIII. yüzyılda bunlar devamlı olmuş, sayıları 34'e çıkmıştı. Bunlara «Orducu» veya «ordu esnafı» da deniliyordu.

SİLÂHLAR

Savaşta yeniçerilerin kullandıkları silâhlar: ok, yay, fitilli tüfek, kılıç, kalkan, hançer, yatağan bıçağı (varsak), kürde denilen kargı, balta idi. Zırh giyenler de olurdu. Yazının başında da belirtildiği gibi, zenberek denilen büyük yay da kullanırlardı. Atlı yeniçerilerle ocağın ileri gelen subaylarının atlarının eğerlerinin bir yanında kalkan bulunurdu. Ayrıca bir de bozdoğan adı verilen başı topuzlu bir sopa taşırlardı.

Yeniçeri ocağı ilk kurulduğu tarihten XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar giderek gelişmiş, yabancı müşâhitlerin hayranlığını kazanan olgun bir seviyeye erişmişti. Osmanlılar'ın savaşlarında, yayılmalarında önemli bir rol oynamışlardı. Başlarında padişah oldukça, her savaşta başarı kazanmışlardı. Yeni yasalarla, kanunlarla ocak geliştirilmişti. Özellikle, Kanunî, yaşlandığı zamanlarda bile ordunun başında gitmiş, bu, yeniçeriler üzerinde sıkı bir birlik ve düzen bağının korunmasında önemli bir âmil olmuştur.

Kanunî'den sonraki padişahların bir, ikisi dışında ötekiler, sarayda oturup, ordunun başında bulunmamışlar, komutanlığı vezîr-i âzamlarına bırakmışlardı. Düzen bağının bozulması XVI. yüzyılda, özellikle III. Murad çağında başlamış, yeniçeriler arasında esnaflar görülmeye başlanmış, evlenenlerin sayısı artmış, ocağa yabancılar sızmaya başlamış, para ile yabancılar girmiş, rüşvetler, yolsuzluklar artmaya yüz tutmuştur. Kimi yazarlar bu bozukluğu ele almışlar, daha sonra da Koçi Bey de değinmiştir. Bundan önceki yazımızın başında da belirtildiği gibi II. Mahmud, artık devletin başına dert olan yeniçeri ocağına, kanlı bir biçimde son vermiştir.

XVI. yüzyılda ordu sefere giderken sancak taşınıyor.

Büyük Türk Hükümdarı

Kanunî Macaristan ve Avusturya'da

Yazan: Tahsin Tunalı

10 MAYIS 1529'da Sultan Süleyman, 4. sefer-i hümâyûnuna çıkmak üzere Istanbul'dan ayrıldı. Ordunun ağırlıklarını 22 000 deve ve on binlerce katır taşıyordu. Öylesine yel götürmez bir orduydu. Elbette Szapolya Yanoş'u, Macaristan'dan Erdel'e kovan Charles-Quint'in kardeşi Ferdinand'ı, Budin'den çıkaracaktı.

18 ağustosta padişah tuğları Mohaç sahrasına dikilmişti. Üç yıl önce Sultan Süleyman'ın emsalsiz bir zafer kazandığı sahraya. Otağ-ı hümâyûn, yine Türk Tepesi'ne kurulmuştu.

Ertesi gün, 6 000 Macar atlısı ile metbû-ı mufahhamı olan Büyük Türk Hâkanı'na yüksek saygılarını bildirmek için gelen Kral Yanoş, huzûr-ı hümâyûna alındı.

Sultan Süleyman, tâbii hükümdarı ayakta karşıladı. El öptürdü. Altın tahtının önüne yine altından iki sandalye konmuştu. Birine Kral Yanoş oturdu, diğerine Vezîr-i âzam Makbûl İbrahim Paşa. Cihan Padişahı:

— Kasâvet çekmen! diye Yanoş'u teselli etti; elbette Fernandoş Kral'ı Budin'den kovmamız mukarrerdir. Üngürûs tacı için de endişe etmen! Akıncılarım tacı bulup size getireceklerdir!

Kral Yanoş, minnetle el öptü. Huzurdan çıktı. Sırtına arka arkaya dört hıl'at giydirildi. Bunun Türkler'ce pek büyük teveccüh alâmeti olduğunu bilen Kral, tekrar Otağ-ı hümâyûna girdi. El öpüp teşekkür etti. Bu defaki çıkışında, mücevher koşumlara boğulmuş emsalsiz bir at hediye edildi.

Kanunî'nin bahsettiği Macar tacı neydi? Bu tac, Macar milletince en mukaddes nesne olarak tanınıyordu. Macarlar, beş yüz yıldan beri, bu tacı giymeyen bir prensi asla kralları olarak tanımazlardı.

Tac, iç içe geçirilmiş iki çenberden yapılmıştı. Biri bir Türk hanedanı olan Arpadlar'a, Hıristiyan dinini kabûl ettikten sonra Papa tarafından armağan edilmişti. Diğeri ise, tam 73 yıl sonra, 1073'te, Bizans İmparatoru VII. Mihail Dukas tarafından hediye edilen bir altın çelenkti.

Meşru Macar kralı olmak için çırpınan Kral Ferdinand, bu tacı casusları vasıtasıyle çaldırmıştı. Tacın çalındığı derhal Türk makamlarına bildirildi. Akıncı başbuğlarından Bosna eyaletinin İzvornik sancak beyi Küçük Balı Bey, casusların peşine düştü. Kahredici bir yarışma başladı. Avusturya topraklarına erişip, canlarını ve ganimetlerini kurtarmak isteyen

casuslar, atlarını çatlatırcasına sürüyoryorlardı.

Ancak Türk atları daha başarılı oldu. 20 ağustos sabahı Balı Bey, Viyana yolunda casusları çevirdi. Tacı aldı. Ferdinand'ın hırsızlarını tevkif ettirdi.

4 eylülde Macarlar'ın «Korona» dedikleri tac, Kanunî'ye sunuldu. Kendisi için değersiz olan bu nesneyi birkaç saniye seyreden Türk hükümdarı:

— Al, diye silâhdâr ağaya verdi; Kral Yanoş'a yolla!

Kanunî, Alman ordusunu yakalamak istiyordu. Ancak bu ordu, Almanya'nın derinliklerine sinmişti. Mohaç'ın hâtırası daha pek tazeydi. İkinci bir Mohaç, en az Avusturya'yı Osmanlı hâkimiyetine sokardı.

3 eylülde Kanunî, Budapeşte surlarının önüne geldi. Türkler'in «Budin» dedikleri pek sevimli şehrin önüne. Şehir, iki yıldan beri Ferdinand'ın Almanlar'ı tarafından işgal ediliyordu. Muhasara başladı.

O gün Türk ordusunun çevresinde dolaşan bir Alman yakalandı. İbrahim Paşa'nın huzuruna getirildi. Vezîr-i âzam Hazretleri, Hırvatça olarak:

— Sen kimsin? dedi.

— Kralım Ferdinand'ın âciz subayıyım efendimiz!

— Demek casussun! Ne tecessüs etmek istersin?

— Ordunuz hakkında bilgi toplamak için emir aldım.

— Var istediğin bilgiyi topla!

Sonra emir zabitine döndü:

— Bu adama görmek istediği her şeyi gösteriniz!

Öyle yapıldı. Casusa Türk ordusunun bütün birlikleri gösterildi. İmparatoru Charles - Quint'i yeryüzüne gelmiş en kudretli hükümdar sanan Alman subayının, Türk ordusunun ihtişam ve kudretini görünce dili tutuldu. Tekrar Vezîr-i âzamın huzuruna getirildi. İbrahim Paşa:

— Var imdi, dedi; gördüğün kralına anlat!

Casus serbest bırakıldı. Kralını görmek üzere Viyana'ya can attı. Ancak Ferdinand'ı burada bulamadı. Charles - Quint'in kardeşi, Almanya imparatorluğunun taht şehrinden kaçmıştı!

Almanlar, Türkler'e ancak 5 gün karşı koyabildiler. 8 eylülde Budin kalesini teslim ettiler. Anlaşma şartlarına göre elle-

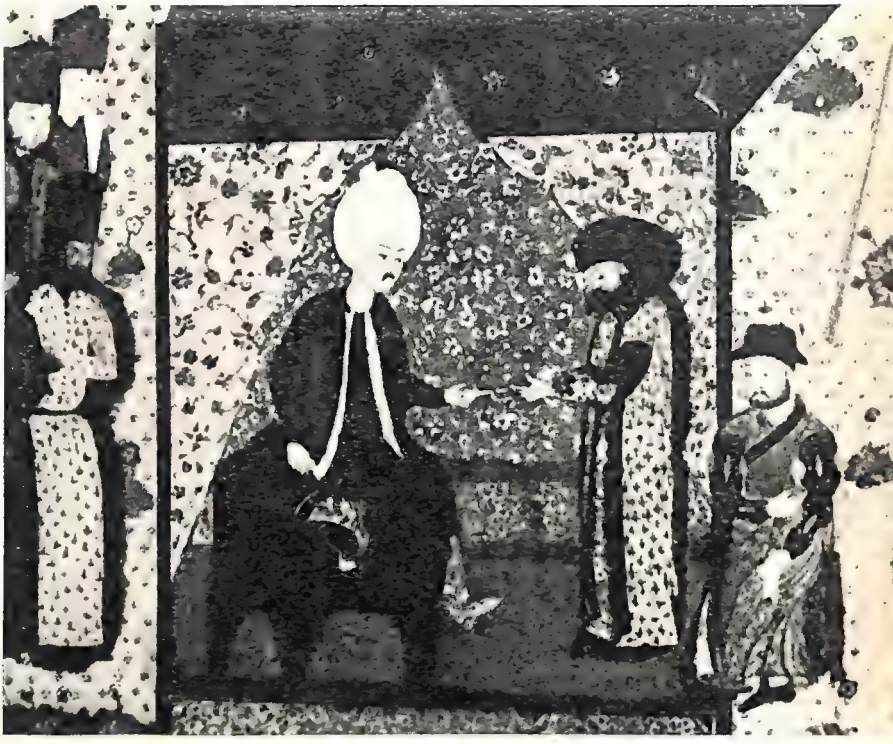

Macaristan Kralı Yanoş, Kanunî'nin huzurunda.

rini, kollarını sallayıp Avusturya'ya gittiler.

İki gün sonra 10 eylülde Boğdan (Moldavya) voyvodası V. Petru Rareş geldi. İbrahim Paşa'nın elini öptü. 12 eylülde Kanunî, Budin'in fethi için tebrikleri kabûl etti. Ordusunun geçit resmini seyretti.

14 eylülde Kral Yanoş, Budin sarayına geldi. Türk subayları kralı koltukladılar. Merasim salonuna getirip Macar kralların tahtına oturttular. Yeniçeri Segbanbaşısı, Korona'yı eline aldı:

— Pâdşâh-ı Cihân Hazretleri, dedi; Macaristan'ı sana ihsan etti, mübarek ola!

Korona'yı Yanoş'un başına koydu. Teşrifatta sancak beyinc eşit ve yeniçerilerin üçüncü kumandanı olan seymenlerbaşının Avrupa'nın en büyük ve en eski devletlerinden birinin kralına tac giydirmesi, Türk tarihinin unutulmaz hadiselerinden biri olarak kaldı:

Yine de kaynadı coşdu dağların taşı
Akıtdım gözümden kan ile yaşı
Alınca şişhâneyi Seymenlerbaşı
Bize mesken oldu Urûmelleri
Arpalıkdır bize servi köyleri

Akıncılar, Rumeli türküleri söyleyerek Avusturya'ya girmişlerdi. Semendire sancak beyi Yahyâ Paşa-zâde Mehmed Bey — ki Mohaç kahramanı Balı Bey'in kardeşiydi — Bruck kasabasına geldi. Viyana'nın 15 kilometre güney-doğusunda bir banliyösüydü. Alman ordusunu karşıladı ve 22 eylülde birkaç saat içinde imha etti. Başkumandan Christopher von Zedlitz, 6 generaliyle beraber esir edildi.

Bu sırada Kanunî, Avusturya'ya ayak basmıştı. 27 eylülde Türkler, «Beç» dedikleri Viyana'ya erişti. Akıncılar, Almanya'nın dört bir tarafına yayılmışlardı. Alman şehir, kasaba ve köyleri, akıncıların türkü, nâra, kılıç şakırtısı ve at kişnemeleriyle inliyordu:

Aliş'imin kaşları kaare
Sen açdın sîneme yâre
Bulamadım derdime çâre
Görmedin mi âh civân Aliş'imi
Tuna boyunda
Görmedin mi âh arslan Aliş'imi
Tuna boyunda
Evleri var hâne hâne
Benleri var tâne tâne
Saramadım kaane kaane
Görmedin mi âh civân Aliş'imi
Tuna boyunda
Görmedin mi âh arslan Aliş'imi
Tuna boyunda

Kral Ferdinand, Viyana'nın 150 kilometre batısında Linz şehrine çekilmişti. Kralın, imparatorluk taht şehrini alelacele boşaltıp çekilmesi, savunmasını üzerine almayıp kelimenin tam mânâsıyle kaçması, Almanya'yı bir uçtan bir uca sarstı, yürekleri titretti. Viyana'yı, 71 yaşında kahraman ve tecrübeli bir asker, Kont Nicolas von Salm savunacaktı. Yardımcı olarak yanına Mareşal Wilhelm von Rogendorf verildi. Şehrin müdafileri arasında Albay Johann von Purgstall da vardı. İki asır sonra, en iyi Osmanlı tarihini yazacak Baron Hammer von Purgstall'ın atası.

Sivil halk şehirden çıkarıldı. Çıkmak istemeyenler zorla evlerinden ve surlardan dışarı atıldı. Viyanalılar, beş biner kişilik kafileler hâlinde batıya gönderildi. Fakat akıncılar, bu kafilelerden birkaçını ele geçirip, binlerce zavallıyı esir aldılar. Charles - Quint, Sultan Süleyman'ın yokluğunda Budin'i işgal ettirmeyi pahalıya ödüyordu.

Kral Ferdinand, Fransa kralı I. François'ya karşı parlak zaferler kazanmış ihtiyar Salm Kontu'na haklı olarak güveniyordu. Almanya imparatorluk orduları başkumandanı Bavyera dukası Prens Philipp de büyük kuvvetlerle şehre gelip burçları tuttu.

Bu durumda Viyana'nın düşmesi ümidi zayıftı. Zira, ağır muhasara topları Budin'de bırakılmıştı. Mevsim de ilerlemiş, yağmur ve soğuklar başlamıştı. Halbuki o zamanın imkânlarına göre böylesine kudretli bir kale, Türk ordusu karşısında bile iki ay dayanabilirdi.

Alman askerleri, şehirde boş buldukları evleri yağma ederlerken, imparator Charles - Quint'i korku almıştı. Kardeşi Ferdinand'dan aldığı mektupta «Süleyman, Ren nehrini kendine zafer durağı yapıncaya kadar kılıcını kınına sokmayacaktır» denmesi, telâşını arttırdı. Buna rağmen Viyana'ya güveniyordu. Büyük sonbahar yağmurları, hele kar başladı mı, o zamana kadar dayanabildiği takdirde, şehir kurtulmuş demekti. Çünkü kışın muhasara harbi yapılmazdı.

Avusturya ve Bohemya'da eli silâh tutan bütün erkekler zorla askere alındı. Bu derme çatma kuvvetler, hayatlarını savaş meydanlarında geçirmiş Türk akıncıları tarafından birkaç dakikada darmadağın ediliyorlardı. Viyana'da birkaç aylık erzak ve cephane vardı. Salm Kontu, Türk ordusunu gördükten sonra, bir ay muhakkak, iki ay muhtemelen dayanabileceğini bildirdi. Ferdinand sevindi. Çünkü iki ay

Kanunî'yi Rodos'un fethinde gösteren bir minyatür.

sonrası 27 kasımdı ki, çoktan kar düşmüş olurdu. Kanunî'nin kale ve muhasara harbinde askerini kırdırmaktan hoşlanmadığını biliyordu.

Otağ-ı hümâyûn, surların iki bin metre ötesinde Kaiser Ebersdorf'a kuruldu. Otağı, 500 asker muhafaza ediyordu. İbrahim Paşa, kıyafet değiştirip, surlara kadar sokuldu; bizzat keşif yaptı.

Sultan Süleyman, 17 günlük bir muhasarayı kâfi gördü. Kalede hafif toplarla büyük gedikler açamamıştı. 14 ekimde muhasaranın kaldırılmasını emretti. İbrahim Paşa itiraz ettiyse de dinlemedi:

— Bu kal'ayı almak için sefere çıkmadık, dedi; maksat, Budin'i istirdat idi, o da hâsıl oldu! Kar düşmeye başladı. Ordumu Nemçe ve Üngürûs bataklıklarına mı düşüreyim istersin?

Bir Türk güllesi, Salm Kontu'na isabet etmiş, Viyana'nın kahraman müdafii şeref meydanında can vermişti. Şehrin daha iki hafta ancak dayanacağı hesaplandı. Ancak Sultan Süleyman bu hesaba da itibar etmedi. Çünkü Charles - Quint, toplayabildiği bütün kuvvetleri Linz'e yığmıştı. Türkler, Viyana'yı alıp şehirde bir miktar kuvvet bırakınca, büyük Türk ordusu çekildikten sonra şehri ablukaya alacak, zorla değilse, açlıktan teslime zorlayacaktı.

Bu seferde 14 000 Türk askeri şehit olmuş veya ağır yaralanıp kışlaklara gönderilmişti. Almanya ise perişan edilmişti. Kanunî, akıncı beylerini topladı. Orduy-ı Hümâyûn çekilirken Almanlar'ın rahatsız edememesi için Almanya'yı altüst etmelerini emretti.

Öyle yapıldı. Bu, Osmanlı tarihinin en büyük akını oldu. 17 ekimde Viyana önün-

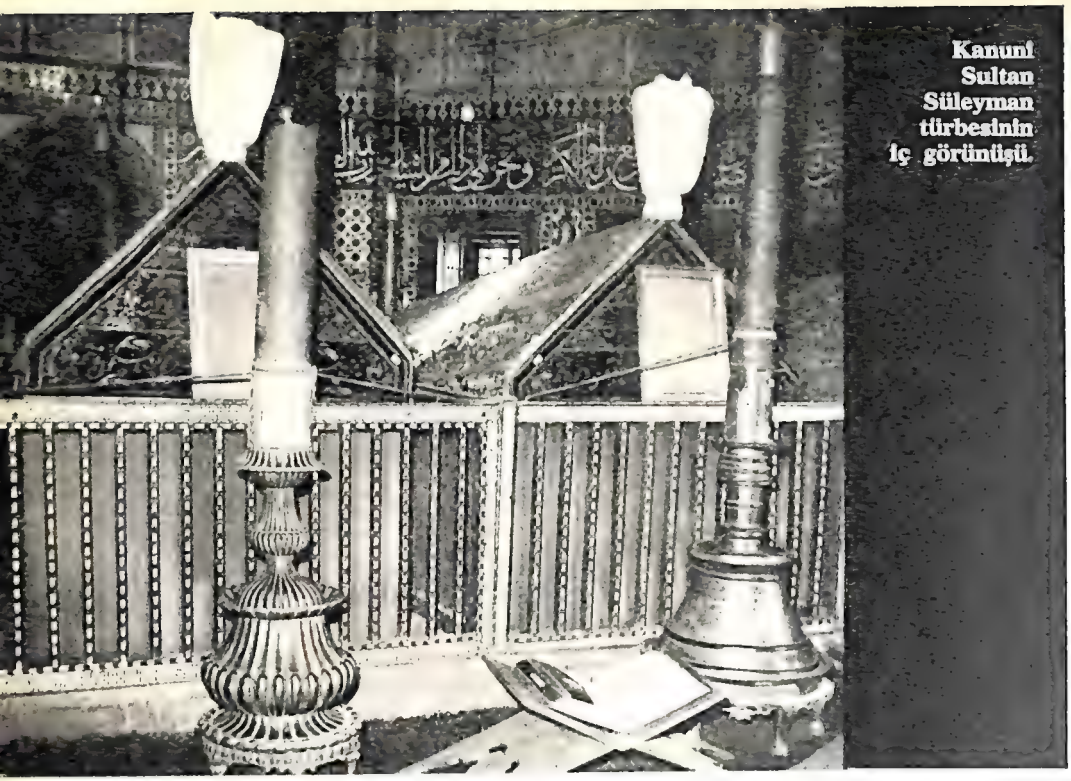

Kanuni Sultan Süleyman türbesinin iç görünüşü.

de askerine geçit resmi yaptıran Sultan Süleyman, aldıkları ağır ganimetler dışında 250.000 altın bahşiş dağıttı. Mütevazı Türk neferleri bile, yurda zengin olarak dönüyorlardı.

9 günde Budin'e gelindi. Sultan Süleyman, Kral Yanoş'u çağırdı. Macaristan'ı iyi muhafaza etmesi için emir verdi. 16 aralıkta Orduy-ı Hümâyûn, Istanbul'da idi. 4. sefer-i hümâyûn 7 ay ve 7 gün sürmüştü.

Bu sefer sırasında, 1529 yaz ve sonbaharında akıncılar, Orta Avrupa'da at koşturup durdular. Estergon'dan Tuna'yı atlayıp Slovakya'ya getiler:

Estergon kal'ası Sübaşı durak
Kemirir gönlümü bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde yâr ondan ırak
Akma Tuna akma ben bir derdliyim
Yâr peşinde gezer kara bahtlıyım

Bohemya, Bavyera, Silezya, Moravya, Avusturya, Slovenya baştan başa çiğnendi.

Almanlar'ın «sakman» dedikleri akıncıların Çekoslovakya'yı tarayan kolordusuna Yahyâ Paşa-zâde Mehmed Bey kumanda ediyordu ki, Sultan Süleyman'ın halasının oğlu idi. Avusturya'ya dalan kolordunun başında da Malkoçoğlu Kasım Bey vardı. Mehmed Bey, Bavyera'nın merkezi Regensburg ile Moravya'nın merkezi Brunn'u fiilen zaptetti.

Diğer bir kol, Avusturya'yı doğudan batıya doğru baştan başa geçti. İsviçre'ye girdi. Leichtenstein prensliğinin merkezi olan Vaduz şatosunu aldı. Prensin oğlunu esir etti. Ren nehrine erişildi.

15 kasımda Avusturya'nın Viyana'dan sonra en büyük şehri olan Graz işgal edildi. 5 gün bu şehirde kalan akıncılar, güneye indiler. Slovenya'nın ikinci büyük şehri olan Maribor'a girdiler. İsviçre'nin Appenzell kantonunun altı üstüne getirildiği sırada Malkoçoğlu Kasım Bey, 16.000 akıncı ile Enns ırmağını batıya doğru atladı. Steyr şehrini aldı. Linz'e korkunç şekilde yaklaştı. Linz'de bulunan Kral Ferdinand ve Alman imparatorluğunun bütün ileri gelenleri birkaç gün, hayatlarının en dehşetli anlarını yaşadılar.

İşte Türk tarihçilerinin «İspanya Kralı Karlos'a Karşı Almanya Sefer-i Hümâyûnu» dedikleri büyük sefer bu şekilde bitti. Charles - Quint dize gelmişti. Fransa'yı ve Macaristan'ı yutmayı artık aklının köşesinden geçirmiyordu. Kendi öz topraklarının derdine düşmüştü.

Eski Istanbul'da

ARABA VE ARABACILAR

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

İSTANBUL halkı XVI. asır sonlarına kadar arabaya değil, hattâ ata dahi binmemişti, mesafe ne olursa olsun, evi ile işi arasındaki yolu yürümüştü. Dolayısıyle arabaya binmek bir düşünce mevzuu dahi olmamıştır. Cadde adını taşıyanlar da dahil, Istanbul sokaklarının dar oluşu, yüzde doksan beşinin, tek araba ile tıkanması, hattâ yarısından çoğuna arabanın sığmayışı bu nakil vasıtasını büyük şehrin ihtiyacı olmaktan çıkarmıştır.

Binek arabası, ancak şehrin uzakça mesirelerine gitmek için kullanılmış, arabaya da istisnasız, kadınlarla küçük çocuklar bindirilmiştir. Binek ve yük arabaları iki ayrı tetkik mevzuudur, evvelâ binek arabaları üzerinde duralım:

Binek arabası, saray-ı hümâyûn haremi için bir ihtiyaç olmuştur, fakat, Tanzimat adını verdiğimiz münevver mutlakıyyet devrine, XIX. asır ortasına kadar nâdiren kullanılmıştır. Vâlide-sultanlar, haseki sultanlar, hanım sultanlar şehir sokaklarında dolaştırılmamışlardır. Sayfiye, yalı, köşk ve kasırlarına harem-i hümâyûn kayıkları ile gitmişlerdir. Şehir içinde dolaşan nüfuzlu vâlide-sultanlardan Kösem Mahpeyker Sultan'la, Hadice Turhan Sultan, devirlerinin ağır hanto arabalarına mükellef ve muhteşem taht-ı revanlarını tercih etmişlerdi.

Istanbul'dan uzun yolculuklara çıkılırken de, araba bir ihtiyaç olmamıştır. Yolcu, seyahatte can güveni için atlı olarak bir kervana katılmak mecburiyetinde bulunmuş, at yolculuğuna dayanamıyanlar da develer üstünde mahfeye binmişlerdir. Müddeti, beş aydan iki yıla kadar değişen seferlere çıkan padişahlar da gazâ yollarını at üzerinde almışlardır. Yalnız iki hükümdar, bacaklarından rahatsız olan Fâtih Sultan Mehmed ile yetmiş iki yaşında gazâya giden Kanunî Sultan Süleyman, son seferinde hanto arabalara binmişlerdir.

Bu iki tarihî arabanın şekilleri hakkında kesin bilgimiz yoktur. Gayet ağır, gayet büyük, muhakkak ki ziynetli ve pek konforlu, haşmetli seyyar odalar idi; yaylı olmadıkları da muhakkaktır. Her ikisinin de şehir dışında, birinin Üsküdar, diğerinin de Davudpaşa sarayında o seferler için sureti mahsusada yapıldıkları da söylenebilir; Fâtih, sarayından Üsküdar'a saltanat kayığı ile geçmiş, Kanunî de son seferlerine çıkarken, saraydan Davudpaşa'ya kadar beyaz bir atın üstünde gitmişti, ne garip tesadüftür ki iki araba da birincisi Gebze'den, ikincisi de Zigetvar'dan sahiplerinin tabutlarını hâmil olarak dönmüşlerdi. Eski Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Halûk Şehsüvaroğlu, arabalar

üzerine bir makalesinde, Kanunî'nin Zigetvar seferinde bindiği arabanın müzedeki bir minyatürden naklen resmini neşretmiştir. Bu resim, arabanın aslı hakkında etraflı bilgi edinmek için kâfi vesika değildir; yalnız şeklini kabataslak göstermektedir. Arabanın yarı açılmış perdelerinden, Kanunî'nin kavuklu tabutu görülmektedir. Şehsüvaroğlu: «Dört tekerlekli, iki atlıydı. Üstünde yeşil kumaştan bir sâyeban bulunuyordu ve bu örtü bir yandan, iki tarafa açılıyordu. Kenar tahtaları, devrin tezyinî motifleriyle süslüydü,» diyor.

Minyatürde de at gösterilmesi ne gibi zaruretten doğmuştur bilmeyiz, fakat bu ağır arabanın iki atla çekilmesine imkân yoktur. Perdesinin yalnız bir yandan açıldığı da asla kabûl edilemez. Padişahın, güzergâhlardaki kullarını selâmlamasına mânidir; minyatürde yalnız bir yanın açılması tersîm zaruretidir.

II. Sultan Bâyezid tahtından çekildiğinde, menfası olan Dimetoka yoluna araba ile çıkmıştı. Bu arabanın şekli hakkında da bir şey bilmiyoruz.

XVII. asır başlarında, II. Sultan Osman'ın fecî ölümüne varan ihtilâlde, iki defa tahta oturtulan mecnun I. Mustafa ile anasının saraydan Et-Meydanı'ndaki Orta Cami'ye, sarayın bir hasta arabası ile getirildiği rivayet olunur. Saray hasta arabaları iki tekerlekli olup, zülüflü baltacılar tarafından çekilirdi. O müthiş günde sarayda bir at arabasının hazırlanmadığı kabûl olunabilir. Genç Osman da, Orta Cami'den Yedikule zındanına, bir çarşı arabasına (yük arabası) bindirilerek götürülmüştür.

Bir meşhur harem arabasını XVII. asır ortasında IV. Sultan Mehmed, sevgili hasekisi Rebia Gülnûş Sultan için yaptırtmıştı. Bilgimiz, tekerleklerine varınca gümüş kaplı olduğu, bundan ötürü de «Gümüş araba» adını aldığından ibârettir. Padişah, Rebia Gülnûş Sultan'ı haftalarca devam eden sürgün avlarına, Belgrad'a kadar da Avusturya seferlerine bu arabanın içinde götürmüştü.

Haseki Sultan'ın hizmetinde müteaddit câriyeler bulunacağına göre, çok büyük ve ağır bir şey olacağı muhakkaktır. Bu arabanın şeklini tahayyül etmek de zordur.

ISTANBUL'DA İLK ARABALAR

Binek arabasının Istanbul içinde nakil vasıtası oluşu, Sâdâbâd'a Âsafâbâd'a gidecek kibar ve ricale mahsus bir imtiyaz olarak başladı. Paris civarında Versailles köşklerine nazire olarak, köşkler, kasırlar yapılırken, yine Fransız zâdegânını taklit

Kanunî'yi Zigetvar'a götüren ve dönüşte padişahın nâşını getiren araba.

yolunda devrin zerafet havasına uygun, pek mükellef ve müzeyyen binek arabaları yaptırıldı.

Devrin şâirleri, yeni yapılan kasırlara, yalılara, saraylara, tarih kasideleri yazarken, bu arabaları da ihmal etmemişlerdir. Meselâ Âtıf Dîvânı'ndaki şu gazel, Lâle Devri'nin seçkin simalarından Defterdar İzzet Ali Paşa'nın çift atlı, döşemesi al çuhadan ve altın toplarla müzeyyen arabasını anlatan kıymetli bir vesikadır:

Zehî gerdûne kim aksetse hüsn-î
çeşm-i ihsâne
Temâşâdan dönerler dîdeler mir'ât-ı
hayrâne

Ne dem kî olsa rengin çûha-î île
pûşîde
Bakılsâ dikkat îlê benzemez mî
kasr-ı mercâne

III. Sultan Ahmed'in iki oğlunun sünnet düğününde şehzâdeleri Aynalıkavak kasrından alıp, düğün yeri olan Okmeydanı'na götüren araba da altı atla çekilen muhteşem bir saray koçusu idi; perdeleri enli kumaşlardan kesilmiş, içi dışı altın yaldızlı, kitâbelerle müzeyyen sâyebânın üstü de gümüş topuzlarla tezyin edilmişti.

Istanbul'da ata tercihan arabaya binen ilk hükümdar, yeniçerileri kaldırdıktan sonra II. Sultan Mahmud olmuştu. Kibar ve ricâlin Istanbul sokaklarında hususî binek arabaları ile dolaşmaları ve kira binek arabalarının taammümü de onun devrinde başladı.

«NİSÂ TÂİFESİ BİNDİKTE...»

Hicrî 1242 yılı muharreminin sonlarında (1826 ağustos sonlarında) neşredilen ihtisap ağalığı (Istanbul Belediyesi) nizamnâmesinde, kira araba ve arabacıları hakkında şu satırlar okunmaktadır:

«Arabaları olduğu mahalde şakirt namıyla lüzumundan ziyade adam kullanmayıp el'an mevcut olan arabacı ve şakirtleri cümleten ehli-ırz olmak üzere, tahrir ve kefillere raptolunduktan sonra, fîmâbâd arabacılar, şimdiki teşebbüs eyledikleri bol binniş ve cübbe ve şalvar ve bellerine kuşandıkları lâhur ve Car şalı sefihâne kıyafeti külliyen ve umumen terk ile ehli-ırz heyetinde, yenleri dar çuha binniş ve cübbe ve kendileri başlarına dört parmak kenarlı ve şakirtleri iki parmak kenarlı yeşil kalpak giymeleri ve sakalsız ve müzellef arabacı olmayıp, arabasına nisâ taifesi bindikte, kendileri zinhar arabanın önünden ve ardından başka yerde gitmeyip ve arabanın penceresi yanında durmayıp, doğrudan doğruya ırz ve edepleriyle gidip gelmelerine ve kıyafetlerinde uygunsuzluk olur veyahut hilâf-ı nizam, arabanın yanında gider ise, ihtisab ağası ahz ü girift ve tedbirlerine ihtimam eyliye...»

Çamlıca'da kızkardeşinin köşkünde ölen II. Sultan Mahmud'un tabutu, Üsküdar iskelesine bir öküz arabasıyle indirilmişti.

Abdülmecid devrinde araba merakı âdeta bir salgın hâlini aldı, bilhassa saray kadınlarının, sultanların pek süslü saray arabaları şehir teferrüçleri o derece ifrata düşmüş idi ki, müverrih Cevdet Paşa, II. Sultan Hamid'e verdiği «Mârûzât» adındaki rapor tarihçesinde: «Saray kadınlarının arabaya binmemeleri için serasker Rıza Paşa'nın, Sultan Abdülmecid'den aldığı emirle saray arabalarını birbirine zincirle bağlattığı söylendi» diyor.

Sultan Abdülaziz ve Abdülhamid devirlerinde ise Istanbul, herhangi bir Avrupa şehri gibi her köşesinde kira binek arabası bulunabilen bir belde oldu.

Hususî ve taksi otomobillerin çoğalmaya başladığı I. Cihan Harbi mütarekesi yıllarıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, büyük şehrin başlıca nakil vasıtası, kupa yahut fayton, kira arabaları idi; elektrikli tramvaydan evvel de, atlı tramvay, ihtiyacı karşılamadığından, hem kira arabaları daha çoktu, hem de herkes arabaya binemeyeceğinden, kira beygirleri, sürücü beygirleri vardı.

II. Cihan Harbi'nin en buhranlı yıllarında, benzin stokunu korumak için hususî otomobillerin seyrüseferden men edilip, taksiler de benzin tahdidiyle beraber çift ve tek numaralılar diye nöbetle yarı yarıya sefere çıkarıldığı zaman, her nasılsa bozulmamış bir miktar kira faytonu yakın geçmişin hazin yadigârları olarak Istanbul sokaklarında bir müddet görünmüşlerdi.

Cerîde-i Havadis'te rastlanan (1840) birkaç satış ilânından, eski Istanbul arabalarını, bu arada bilhassa yarım karpuz şeklinde ilk landoları tahayyül etmek mümkün olabiliyor; bu ilânlardan bir tanesi ise, bilhassa kaydedilmeye değer:

«Gayet musannâ, tekellüflü, kendisi dudu yeşili renkte, altın rih serpmeli, sair mahalleri böcek sırtı âlâ mavi boyalı ve çok yeri yaldızlı, içi açık kavrulmuş kahve renginde âlâ çuha kaplı, şeritleri, kaytanları ve püsküllerî sakız alı ipek ve klabdanlı, sekiz yaylı, içine binen zat kendi kullanır şekilde, icabında hantocu yeri yapılabilir bir araba 15.000 kuruşa satılıktır».

XVIII. yüzyılda sarayda hasta arabası.

Diğer bir ilânda da «Yarım karpuz biçiminde iki beygir koşulur sandık takımı yeni bir arabanın 3.000 kuruşa satılık olduğu» bildirilmektedir. Bir başka ilânda, yine yarım karpuz biçimde satılık bir arabanın «alt kısmı erguvânî, sandığı ceviz tahtası, etrafı sekiz parmak oyması dahi siyah boyalı, koşumlarının Nemçekârî» olduğu tarif edilmektedir.

Pek kibar bir Istanbullu olan Zülüflü İsmail Paşa-zâde Celâleddin Germiyanoğlu da bana şu kıymetli notları tevdi etmiştir: «Bizim eriştiğimiz zaman, 1900 yılı etrafı, Istanbul'un binek arabalarını saray, konak ve kira arabaları diye üçe ayırabiliriz.

«Saray arabalarının başında Saltanat arabası gelir. II. Sultan Hamid cuma selâmlığı denilen cuma namazına bu araba ile gider, cuma namazlarını daima Yıldız Camii'nde kılar, namazdan sonra kış ve yaz daimî ikametgâhı olan Yıldız Sarayı'na, merasim sona ermiş bulunduğundan, bizzat kullandığı çift atlı bir saray faytonu ile dönerdi. Saltanat arabasına senede bir defa da, Hicrî şaban ayının on beşinci günü, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Şerîf'i ziyarete giderken binerdi.

«Saltanat arabası cuma selâmlığında gayet yavaş giderdi, yâverler arabayı iki yanısıra yürüyerek takip ederlerdi. Hırka-i Şerîf'i ziyarette ise arabayı süratle sürdürtür, yâverler de atlı olarak takip ederdi. Saltanat arabasında padişahın karşısında daima zamanın seraskeri olan müşir otururdu.

«Saltanat arabası çift çift dört atlı, arabacı oturağı sırmalı, fenerleri, bordürleri altın yaldızlı muhteşem bir faytondu. Sultan Hamid, arabanın körüğünü daima yarı açık bulundururdu, halk, yüzünü şöyle bir görür, kaybederdi. Arabayı, arabacıbaşı kullanırdı, yanında bir ispir otururdu. Arabayı çift çift çeken dört attan soldakilerin üzerine de birer süvari neferi bindirilirdi. Bu dört kişi, kırmızı veya yeşil çuhadan, som sırma işlemeli cepken ceket, kenarları sırmalı pantolon ve ayaklarına siyah çizme giyerlerdi. Çizmenin üst kısmı, baldır üstüne gelen ağzı tahminen on santim eninde beyaz sahtiyanla çevrilmişti. Arabaya dördü de aynı renkte, aynı boyda dört katana koşulurdu.

«Sultan Hamid'in cuma namazı dönüşünde kendi sürdüğü saray faytonuna gelince, arabacı oturağı yoktu, önü açık, dizginler, ufkî bir maden çubuk üstün-

den geçerdi, arabacıbaşı bu faytobrik'i cami avlusuna getirir, kendisi saraya yaya dönerdi. Gayet sade, fakat son derece zarif bir araba idi. Bunun da körüğü hep yarı açık bulunurdu.

«Diğer saray arabaları umumiyetle kapalı, sade, kupa arabalardı. Arabacıları ve ispirleri daima siyah elbise ve siyah çizme giyerlerdi, kıyafetleri için söyleyecek şey yok, sade ve çok temiz olduklarıdır. Bu arabalara kadınlar bindiği zaman, arabacının yanına ispiri yerine siyah redingotlu bir harem ağası otururdu, bazen bir harem ağası da soldaki atın üstüne bindirilirdi. Saray arabaları «Istanbl-ı Âmire» denilen has ahırda muhafaza edilirdi, kadrosu kalabalık bir teşkilât olup âmirleri Istanbl-ı Âmire Müdürü idi.

«Konak arabalarına gelince, şimdiki hususî otomobiller yerine o zaman yüksek devlet ricalinin ve zenginlerinin birer ve hattâ birkaç binek arabası bulunurdu. Satın alınma bedelleri, bakımları, atların masrafları, arabacılarla seyislerin, ispirlerin aylıkları, boğazları, üst ve baş masrafları ile, o devrin bir konak arabası zamanımızın en mükellef otomobilinden kat kat masraflı, hakikaten bir lüks idi. Şurasını da ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır ki, nâzırların dahi makam arabaları yoktu, hepsi, masrafları keselerinden ödenen kendi arabalarına binerlerdi.

«Konak arabaları ya kapalı kupa, yahut körüklü faytondu; bazen de, icabında üst kısmı çıkan, çifte körüklü lando - landon olurdu. Konak landoları en pahalı, en lüks arabalardı.

«Konaklarda arabacı ve ispirlerinin belli bir üniforması olmamakla beraber daima koyu renk, ekseriya siyah ve önü kapalı ceket, aynı kumaştan pantolon, ayaklarına da parlak rugan çizme giyerlerdi.

«Konak arabalarına da, saray arabaları gibi aynı boyda, aynı renkte ikiz diyebileceğimiz çok bakımlı atlar koşulurdu. Araba devrinin sonlarına doğru ki, sahipleri küçük beyler tarafından kullanılan spor tipi brik - faytonlara, renkleri tam tezat teşkil eden, meselâ demirî kır ile yağız atlar koşulmaya başlamıştı.

«Faytonların iç döşemesi umumîyetle koyu renk, siyah, koyu kahve rengi idi; yine o zamanlarda bazı gösteriş meraklıları faytonlarına, kendi ağızlarınca, frapan döşemeye başladılar, kanarya sarısı, nar çiçeği, çilek pembesini tercih ettiler.

On yedi yaşında idim, çok iyi hatırlarım, zamanın azılı paşalarından biri, evlâtlarını rencide etmemek için isim vermiyorum, koşumlarına ince çelikten örülmüş zırh tertibi bir şeyler taktırıp, Fenerbahçe gezisinde lüks faytonu ile şangır şungur tımarhane kaçkını gibi dolaşırdı.

XVII. yüzyılda bir harem-i hümâyûn arabası.

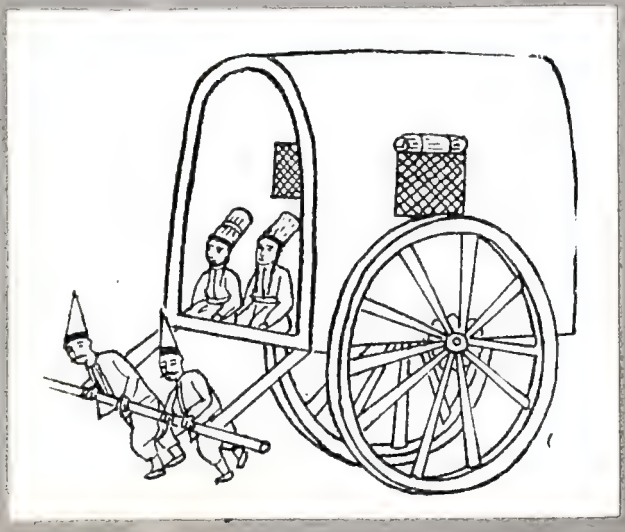

Atlı binek arabaları arasında bir de Polonez Köyü arabaları vardı ki, son yirmi yıl içinde, II. Cihan Harbi başından bu yana onlar da ben gibi kalmıştır; yazın bir dinlenme ve eğlence, mevsiminde de av yeri olan bu köy ile köyün Boğaziçi'nde iskelesi olan Paşabahçesi arasında gidip gelirlerdi. Aslında çift at koşulur sırıklı bir yük arabası idi. Dört köşesinde bulunan dört direk üzerine frenkkârî tente gerilmiş, başı ve ardı ve bir yanı boydan boya perde ile kapanmış, bir yanı da boydan boya açık, şilteler, yastıklarla döşeli; arabaya 10-12; çocuklar da katılırsa, yirmi kişi yanyana, bacaklar, ayaklar dışarı uzatılarak, yahut sarkıtılarak oturulurdu. Polonez köyü arabalarının Paşabahçesi'ne gelmeleri pek şenlikli olurdu; cuma günü akşamı gelirler, geceyi Paşabahçesi'nde iskelenin hemen arkasındaki meydancıkta geçirirler, ertesi sabah da pazar tatiline çıkmış bazı Avrupalı ailelerle tatlısu Frenklerini alıp, geçiminin ana yolu pansiyonculuk olan köylerine götürürlerdi. Bu arabalar Polonez köyünün öyle bir hususiyeti idi ki, sırf onlara binmek için gelenler de pek çok olurdu.

Yük arabalarına gelince, büyük şehrin günlük hayatında fetihten beri ihtiyaç olmuştur; konakların, sarayların, her türlü inşaatın, çarşıların, pazarların çeşit çeşit ağır yükü arabalarla taşınmış, yazın sayfiyelere çıkanlar, göç eşyalarını iskelelere yük arabalarıyle indirmişlerdir. Tarih kaynaklarımızda yük arabalarına «çarşı arabası» adı altında rastlnır. Bu ismi, kira binek arabası olarak anlamak da mümkün ise de, kira binek arabalarının bulunmadığı devirlerde dahi çarşı arabası tâbiri kullanılmıştır.

Daha evvel yük arabacılığı, meselâ kayıkçılık, mavnacılık gibi teşkilâtlanmış değildir. Çeşitli mesleklere sülûk ederek geçinen şehir halkının ayak takımı ile Istanbul civarındaki köylünün elinde yük arabaları mevcuttur ve bunlar da şehrin o yoldaki ihtiyacını karşılamaktadırlar. Aynı zamanda yük arabacılığı, icabında hamallık yapmaya da mecbur sırım gibi vücut yapısı, acı kuvvet isteyegelmiştir.

ARABACILAR

Ekâbir ve ricâlin eski konak arabalarında da arabacıların ve yamakları olan ispi, seyislerin hem kıyafetlerine itina edilmiş, hem de kendileri vücut yapısı, eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerinde, hattâ erkek güzeli olarak seçilmişlerdir. Bir konağa arabacı, ispir olarak girip de servet için kart kocaya varmış taze hanımefendisinin yahut toy küçük hanım efendisinin gönlünü çelen, nâdir istisnalardan olsa da, küçük hanımla evlenip, konakta dâmadlığa yükselen nevcivanlar olmuştur.

Üsküdarlı Vâsıf Hoca merhum bir arabacı kantosunun hazin hikâyesini şöyle anlatmıştır:

«Yılını tayin edemiyeceğim, kantocu Peruz'un en ateşli zamanı idi, Avrupa tiyatrosunda her gece hayranlarını birbirine katardı. En çok 17 yaşında, gül goncası yosma idi, Mestan adında Şumnulu bir konak arabacısı nevcivâna tutkundu; Mestan, yaşım doksan oldu, bir eşini görmediğim âfet-i deverandı, on dokuz yaşında var yok, koyu kumral bıyıklı duman duman, Rumeli kesimi ve süt mavisi çuha cebken potur giyer, şakır şakır sırma işlemeli, başında al fesi, arkaya yıkık kâküllerini de alnına dökünce, Peruz'un değil, tiyatroyu dolduran Istanbul kalenderlerinin de aklını târumar ederdi. Hâfızamda yanılmıyor isem Bahriye Nâzırı Hasan Râmi Paşa'nın arabacısı idi, o münasebetle de tersânelilerle düşer kalkar, yüzü gözü de o bıçkınların kanadı altında gün günden açılırdı.

Zürefâdan biri, oğlanın şânında bir kanto tanzim edip Peruz'a vermiş, arabacı Mestan'ın bahriyelilerle tiyatroya geldiği bir akşam okudu. Bitirir bitirmez de ağlaya ağlaya içeri kaçtı, öyle bir fori koptu ki, tiyatronun yıkılacağını sanarak dışarı kaçanlar oldu. Peruz'dan, Mestan'ın geldiği zamanlar bu kantoyu dört, beş defa dinledim. İşittiklerim masal gibidir, küberâdan birinin kızı, arabacı güzeline gönül vermiş, araya kadınlar koymuş, mücevherlerimi alayım, beni memleketine kaçırsın, paşa babama evlendikten sonra kendimizi affettiririm demiş, af etmezse, elmaslarım, ölünceye kadar bizi geçindirir demiş; kaçmışlar, fakat Silivri'de yakalanmışlar, kızın ne olduğu mâlûm değil, Mestan'a zaptiyede öyle bir dayak atılmış ki, kan kusmuş, hastaneye kaldırılırken de yavrucuk ölmüş. Vak'anın dedikodusu yayıldıktan sonra Peruz bir daha o kantoyu okumamıştır».

Istanbul arabacılarının kamçıları, uzunluğu ile meşhurdu; kamçının, gelip geçenleri okşadığı, bazan da yağmurlu havalarda, şemsiyelere sarılıp sürüklediği olurdu. Erkekler o zamanlar yağmurlu havalarda umumiyetle kukuleta giyerlerdi; arabacılarda ise, kukuleta, yağmura karşı korunacak yegâne vasıta idi. Fırtınalı havalarda gözlere düşen bu kukuletalar, kazalara sebep olurdu.

Türk'ün Kedisi ve Köpeği

Kedi Hikâyesi

Yazan: Claude Farrère
Çeviren: Orhan Yüksel

Üstadım Pierre Louys'a

HİKÂYE, Tophane rıhtımının merdivenlerinde başladı. O devirde, Istanbul, henüz tamamen Türk'tü... Yani hemen hemen bugünkü Fransa, yahut İngiltere gibi.

Kruvazörümüzün sandalı rıhtımdaydı. İçinde gemiye dönmek üzere olan üç subaydık. Tam rıhtımdan ayrılmak üzereyken, nereden çıktıysa, bir tekir kedi peyda oluverdi. Sandalımıza yaklaştı, kürekleri koklamaya başladı. Arkadaşlardan biri:

— Hele bak, dedi, bir Türk kedisi!

Evet, bizden korkmadığına göre, hiç şüphesiz bir Türk kedisiydi. Gerçekten, Istanbul'un kedileri çok bariz bir şekilde ikiye ayrılır: Müslüman mahallelerinde yaşayan Türk kedileri — bu mahallelerde, herkes hayvanlara karşı daima iyi davranır — ve Rum yahut Ermeni kedileri; bunlar reâyâ mahallelerinde yaşar; buralardaki Doğu Hıristiyanları, Gregoryenler yahut Ortodokslar, zayıf olan her şeye karşı alçakçasına zalim davranırlar. Bu mahallelerde yaşayan kediler, daha insan yüzü görür görmez selâmeti kaçmakta bulur.

Tophane'deki tekir kedi, bir Türk kedisiydi, öyle ki, kısa bir tereddütten sonra kararını verdi ve bir sıçrayışta Fransız sandalının ortasına atlayıverdi.

Kürekçilerimizden biri, hayvanın başını okşayarak:

— Karaya çıkaralım mı efendim? Diye sordu.

Bana hitab ediyordu. Çünkü sandaldaki en kıdemli subay bendim. Omuzlarımı kaldırdım:

— Kalsın bakalım... Mademki kendi geldi...

Sandaldaki herkes memnunluğunu belirtti. Cumhuriyet'in gemilerinde yaşıyanlar, Türk şehirlilerine benzer: Hayvanlara iyi davranırlar.

■

Yarım saat sonra, tekir kedi, benim omuzlarımda, sandaldan kruvazöre geçti; hemen ardından, onu, subay salonunun yumuşak yastıklarının üstüne bıraktım. Subay salonu, kedi için çok değişik bir yerdi. Küçük, gri kafasını, tecessüsle, fakat ürkmeden etrafta dolaştırıyordu. Üçgen biçimli burnu, iri yuvarlak gözleri vardı. Doğrusunu söylemek gerekirse, gemideki hayatımız pek öyle mükellef değildi. Soframızda örtü yoktu. Masamız, alelâde ağaçtandı. Türk kedisi pekâlâ da üstüne sıçrayabileceğini kestiriyordu; biz de böyle bir şey yaparsa kabahatli olmayacağını düşündük. Zaten yemek vakti gelmişti. Bir tabağa bir balık koyup, ma-

sanın dibinde, kedinin önüne verdik. Hayvan, kendisini naza çekmeden yemeye girişti.

Üstelik pek zayıf bir hayvandı. İstanbul'un Türk mahallelerinde hayvanlar fazlaca yiyecek şey bulamazlar, çünkü insanların yiyeceği azdır zaten.

Ve olan oldu... Alelacele yiyen hayvan boğuldu; evet, basbayağı boğuldu.

Boğazına uzun bir kılçık saplanmıştı.

Nefessiz kalan hayvanın ağzından bir hırıltı çıktı, ayakları gerildi, burnunu havaya dikti, ümitsiz bir şekilde ağzını açtı ve öyle kaldı...

Aynı anda, hepimiz birden iskemlelerimizi iterek kalktık ve hayvanın etrafında halka olduk. Hayvan, gittikçe feri sönen gözleriyle teker teker yüzümüze bakıyordu... İmdat istiyor gibiydi.

Ben, sevki tabiî ile, geminin doktoruna dönerek:

— Doktor, dedim, hayvana birşey yapamaz mıyız?

— Belki de yaparız!... Neden olmasın?..

Doktorumuz yaşlı, görmüş geçirmiş bir adamdı. Bir kolonimizde, büyük bir savaş gibi dehşet saçan bir salgın sırasında, kahramanca çalışmasıyla tanınıyordu. Bu çalışması sonunda bir şerit, bir rozet ve sonsuz bir iyi kalblilik kazanmıştı ki, bundan sadece insanlar değil, hayvanlar da faydalanıyordu.

Bu arada masanın bir kenarını boşaltmış, dört kişi, dört ayağından tutarak hayvanı oraya yatırmıştık. Şimdi hayvan sırt üstüydü. Dört el, dört ayağı tutuyordu. Çeneleri de diğer arkadaşlar tarafından iyice açılmış, sıkı sıkı tutuluyordu.

Doktor, üstüne eğilmiş, hayvanın hafif kan sızan ağzını muayene ediyordu. Kısa bir sure sonra doğrularak:

— Kılçık, dedi, tamamen mukozanın içine girmiş. Bu durumda tutup çekmeye imkân yok... Bisturi lâzım...

İçimizden biri kediye acıdı:

— Zavallı hayvan!

Doktor:

— Merak etmeyin, kurtulur, dedi. Bir bisturi darbesinin hiçbir zararı olmaz. Ben gerekeni yaparım. Yalnız çok sıkı tutun. Hiç kıpırdamasın.

Bütün iş altı saniye sürdü. Tekir kedinin ayaklarından birini ben tutuyordum. Çeliğin kesmesinin sebep olduğu titremeyi bütün avucumda ve parmaklarımda hissettim. Hayvan, miyavlıyamıyor, sadece bir hırıltı çıkarıyordu.

Bir saniye sonra herşey bitmiş, kılçık çıkarılmıştı. Operatör:

— Dikkat edin, dedi. Ben haydi deyince, hep birden bırakın. Yoksa pençesine düşenin vay haline... Bırakır bırakmaz

Arkadaşlardan biri: «Hele bak, dedi, bir Türk kedisi».

da geriye sıçrayın... Dikkat... Bir, iki, üç... Haydi!...

Bütün eller bir anda hayvanı bıraktı ve hepimiz birden geriledik. Ama boşuna telâş: Kedi, yavaşça yan döndü, sonra ağır ağır doğruldu. Hiç de hırslı görünmüyordu. İçimizden biri:

— Kimseye birşey yapacağı yok, dedi... Vaziyeti anlamışa benzer.

Elbette anlamıştı. Hem çok iyi anlamıştı... Öyle ki, bir çeyrek dakika sonra, ağır ağır, hayretler içindeki doktora doğru yürüdü ve güzel, yeşil gözleriyle ona bakarak, arka arkaya ellerini yalamaya başladı.

Bu, bir Türk kedisiydi...

Köpek Hikâyesi

Süleymaniye Camii için

Başlamadan önce bilinmesini isterim: Kedileri severim, köpekleri sevmem. Zevk şüphesiz: Acayip ve mantıksız... İnsan, en üst derecede egoist bir hayvandır; hayvanlar arasında düşünecek olursak, komşuları yaltakçılık, aşırı tevazu, bayağılıktır: Hepsi de aslında «köpekçe» faziletler. Ben şahsen, istiklâl, gurur ve vakara değer veririm: Kedilerde bulunan ve kedilerce yaşatılan üç kötülük!... Benim için, ilk rastladığım yabancı bir köpeğin yaltaklanması, pabuçlarımın tozunu yalamakta gösterdiği inatçılık kadar menfur birşey yoktur.

Kediciğimin, nazikâne gayretlerle elde edilen, nadir sempatisini kazanmak kadar da hiçbir şey beni memnun etmez. Kedim, kendisini esirim gibi görmemi daima reddetmiştir, sadece benim dostum olamaya razıdır. — Beni gülünç mü buluyorsunuz? — Olsun! Pekâlâ biliyorsunuz ki, ben de size aynını iade etmiyorsam bu, sırf basit bir nezaket eseridir!... Susuyorum, ama ben de başka türlü düşünmüyorum...

Her neyse, kedileri severim, köpekleri sevmem. Yalnız bunun bir istisnası olduğunu belirtmeliyim: Sevmiş olduğum, sevmekte olduğum bir köpek ırkı da vardır. Hangisi olduğunu boşuna düşünmeyin. Ne colley, ne lulu, ne de fox'lar arasında bulabilirsiniz. Bu lüks hayvanların hepsinden aynı derecede nefret ederim. Bekçi yahut av köpeklerine karşı olan nefretim de, bunlara olandan az değildir. Benim indimde sevilmeye lâyık tek köpek cinsi, ehlî bir ırktır. Bu ırk, Türkiye'nin başıboş sokak köpekleri ırkıdır. Bunlar gerçekten hür köpeklerdir. Ne sahipleri, ne kulübeleri vardır; ne ipleri, ne tasmaları vardır; bunlar açtır, fakat yaltaklanmazlar... Tâbir câizse bunlar en az «köpek» olan, bir bakıma «kedi» olmaya lâyık köpeklerdir.

Hür hayat, bu yarı vahşî hayvanlara, Mirza ve Azor'da bulunmayan faziletler vermiştir: Türk köpekleri - Üsküdar, Bursa, Konya ve eski Istanbul köpekleri (1), Müslüman köpekleri, hür köpekler, ciddî mâkul, mütefekkir ve filozoftur. Ses çıkarmadan, yağmura, kara dayanırlar; ama aksine kötü insanların hiçbir hakaretine tahammül etmez, kendilerine vuran eli, yalamasını bilmezler. Ama yine de son derece iyi köpeklerdir, kibar ve sakindirler. Sadece ısırmak gerektiği zaman ısırırlar. Bana öyle geliyor ki, yaşadıkları topraklardaki cemiyet, Türkler, onlara örnek olmuştur. Zira Türkler'in kendileri de mükemmel insanlardır. Nâzik ve sâkindirler; kuvvetlerini, hayvanları, çocukları ve kadınları dövmek için asla harcamazlar. Hem ne ehemmiyeti var; ister örnek alsın ister almasın. Türk sokak köpeklerinin toz kondurulacak tarafı yoktur. Ve jön-Türk hükümeti, medeniyet bahanesiyle — yersiz olduğu kadar, barbar bir bahaneyle — Istanbul, Galata, Beyoğlu ve Boğaziçi'nin bütün köylerindeki altmış ilâ seksen bin köpeği boşu boşuna katletti. Bu hareketiyle, kızıl olduğu söylenen sultan'la, ihtiyar Abdülhamid'le kıyaslanamıyacak kadar zâlim ve kan dökücü olduklarını gösterdiler. Bunun ardından, o hükümet, aynı şekilde Türkiye'yi de katletti. Onu gördükten sonra, bunu tahmin etmek için peygamber olmaya lüzum yoktu...

Neyse, burada köpeklerden bahsediyoruz, insanlardan değil. Yani Türkiye'nin sokak köpekleri ilk bakışta aklınıza geleceği gibi, öyle an'anesiz, örf ve âdetsiz, kanunsuz ve nizamsız, anarşist bir hayat sürmez. Onların cumhuriyeti, tam aksine harikulâde bir düzen içindedir. Istanbul, henüz hür köpek nüfusuna sahipken, ben Istanbul'un pitoresk medeniyetine de hayrandım. Paris'ten biraz büyük bir hükü-

(1) Bu hikâyenin hâşiyesine bakınız.

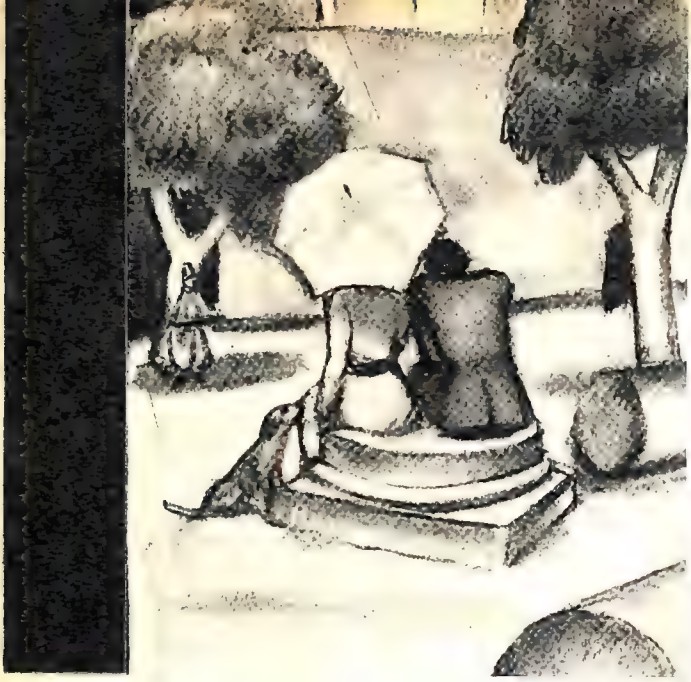

«Bu üç sütundan birine, yorgun argın oturduk».

met merkezi olan Istanbul, yüz kadar mahalleye ayrılır. Aynı şekilde şehrin köpekleri de yüz kadar sürüye ayrılmıştır. Bunların her biri kendi mahallesinde oturur, asla oradan çıkmaz ve başka köpeklerin de ayaklarını mahallesine sokmasına izin vermez. Böylece, cumhuriyet, sulh içinde hayatını sürdürüp gider. Her aile annesi de yavrularını rahat rahat büyütür ve halkın, fakir varlığından ayırıp attıklarından meydana gelen çöplükte, en iyi yeri edinme hakkını elde eder. Evet... Doğrusu orada ziyafet, yahut öyle bol yiyecek falan yoktur, ama Türkiye'nin köpeği kanaatkârdır. Zavallı köpekler için, iki meteliklik kara ekmek alacak yabancıyı büyük bir sabırla bekler. Böyle bir ikram ise bütün aile için efsanevî bir ziyafet olur, artık günlerce oyalanır dururlar.

İşte, bu hikâyeyi yazan ben, günün birinde, kara ekmeği alan yabancı oldum.

Çok iyi hatırlıyorum, güneşli bir gündü. Aradan yıllar geçti; bir temmuz günüydü... Evet: 20 temmuz 1904... Hikâyem gerçektir... Görüyorsunuz ya, uydurmuyorum... Vakit öğle sularıydı, Süleymaniye Camii'nin avlusuna girmek üzereydim... Süleymaniye Camii, muhteşem Istanbul camilerinin en muhteşemidir... Taş duvarlarla çevrili çok geniş bir avlusu vardır.

Evet, avluya girmek üzereydim. Yalnız da değildim: Bir dostum vardı yanımda... Evet, bir kadın dostum... O 20 temmuz günü, ilk defa beraber çıkıyorduk, o günden sonra da, bir daha hiç ayrılmadık, hattâ, Allah kaderlerimizi ayırdıktan sonra bile; hayatın en sert yollarında bile benimle beraber yürümekten ayrılmadı.

İkimiz de yorulmuştuk. Avlunun bir kenarında üç büyük porfir sütun vardı yerde... Asırların kahrını çekerek devrilmiş üç sütun. Herhalde bunlar da 600 yıl önce orada bulunan Bizans mâbedinin bir kısmını ayakta tutmuştu. İşte bu üç sütundan birine, yorgun argın oturduk.

Biraz sonra, sütunun altındaki bir delikten, bir Türk köpeği çıktı... Gencecik bir dişi köpekti; sarkık ve yassı memeleri, yavrularına süt vermeyi yeni bitirdiğini gösteriyordu. Zavallının kemikleri, derisinin altından sivri sivri görünüyordu. Herhalde mahallede yiyecek pek azdı, hele yavrularını besleyen, onları koruyan bir anneye yetmiyordu. Belli ki açtı hayvan.

Dostum, köpeği çağırdı; köpek, önce bir düşündü, sonra yaklaştı. Tam o sırada, bu maksatla dolaşan bir kara ekmek satıcısı geçiyordu. Çağırdım adamı ve dostum, çok, pek çok kara ekmek satın aldı. Şaşkınlıktan deliye dönen hayvan, bir anda, ayaklarının altında, kendisine belki bir hafta yetecek ekmeği buluvermişti.

Büyük bir minnettarlık hisseden köpek — bir anne köpek — sevincini ve iti-

madını hemen göstermek istedi. Ve bunu belirtmek için de, yeryüzündeki diğer bütün annelerin yapabileceği şeyi yaptı: Alelacele sütunun altındaki deliğine girdi ve çok geçmeden, ağzında iki minik yavruyla çıktı. Kendi yavrularıydı bunlar. Ve onları bize gayet merasimli bir şekilde takdim etti. Güzel yavrulardı: Annelerinin aksine yumuk yumuk, tombul hayvanlardı. Besbelli ki bu hâl, anneye bir gurur veriyordu. Bu zayıflığın sebebini belki de yanlış anlarız diye, gözlerimizin önünde, aldığımız ekmekleri iki yavrusuna paylaştırdı, fazla kalanları bir kenara ayırdı; yavrularından artanları da kendi yedi ki, onlardan pek fazla birşey kalmamıştı. Nihayet bütün aile, tekrar yuvaya çekildiler.

O zaman dostum:

— Buradan ayrıldığım zaman da, dedi (zira uzak, çok uzak bir ülkeye geri dönecekti... kardan, buzdan daha soğuk bir ülkeye) buradan ayrıldığım zaman da, buraya gelip, bu yavrulara ve hayvanlara ekmek vereceksiniz değil mi? Söz veriyor musunuz?

Söz verdim ve sözümü tuttum. Tekrar geldim.

On beş gün sonra yine aynı yerdeydim. Aynı sütuna oturdum. Etraf yine muhteşemdi. Güneş yine aynı şekilde parıldıyordu. Ama bu defa, yalnızdım, eskiden beraber olduğumuz yerde yalnızdım... Ve bana ihtişam azalmış gibi geldi.

Sütunun altındaki delik yine duruyordu. Ama anne köpek yoktu orada. Uzağa gitmiş olmayacağını tahmin ettim. Çünkü köpeklerin kanununa göre, mahalleden dışarı çıkamazdı. Beklemeye karar verdim. Bu arada, elimi deliğe sokup içini bir yoklamak aklıma geldi. Yavrular içerde olmalıydı. Evet, gerçekten içerde yumuşacık tüylere dokundu elim. O zaman hayvanları göreyim diye ikisini de tuttum, dışarı çıkardım. Ağlayıp viyakladılar.

Pek fazla çıkmadı da sesleri, ama biraz viyaklama yetti. Çok geçmeden, muhtemel bir cinayeti önlemek maksadıyla, mahallenin bütün köpekleri imdada koştu. Bir anda kendimi beş yüz köpekten meydana gelmiş bir dairenin içinde buldum. Hepsi de hırlıyorlardı. Ama hiçbiri dişlerini göstermiyordu: Çünkü, gayet rahat, ayaklarımın dibinde duran yavrular, masumiyetimi gösteriyordu onlara. Ama ben, kendimi suçlu buldum ve baldırlarımın tehlikeyle karşı karşıya olduğunu hissettim.

İşte o sırada gerçek bir tiyatro sahnesi oynanmaya başladı:

Tehlikeden haberdar edilen ana köpek, yavrularını kurtarmak için koşa koşa hadise yerine yetişmeye çalışıyor, en kötü ihtimali düşünerek, dili bir karış dışarıda deli gibi koşuyordu. Ama birden bire beni gördü ve tanıdı.

O zaman en tuhaf, en harikulâde sahne cereyan etmeye başladı! Bir an içinde etrafımdaki köpekler yok oluverdi. Ana köpeğin bir havlaması, onlara tehlike olmadığını ve dağılmaları gerektiğini anlatmıştı. Ve kendisi... Karnı yere dokunurcasına yere eğilmiş, ayakkabılarımı yalıyarak, apaşikâr bir şekilde arkadaşlarının yaptığı muamele için benden özür diliyordu. Bana nasıl yapmışlardı bunu ve yavruları, şaşkın küçükler, nasıl olmuş da beni tanımamışlardı. Olur şey değildi bu! Unutmam lâzımdı bunu.

Zavallı hayvanın başını okşadıktan sonra, kara ekmek satıcısını çağırınca, birden kalktı ve çeşitli maskaralıklarla sevincini göstermeye başladı. Ama hemen ardından, analık vazifesini hatırladı ve başka hiçbir hayvan dünyasında bir benzeri görülmeyecek bir zekâ ve medeniyet örneği vererek, art arda iki yavrusunu dişleri arasına alarak hırsla gözlerimin önünde hırpaladı, şüphesiz onları cezalandırıyordu. Kendilerine kara ekmek alan bir insandan korkmamak gerektiğini onlara anlatıyor, bu faydalı gerçeği yavru köpeklerin kafasına sokmaya çalışıyordu. Kulaklarındaki bir, iki diş darbesi onlara iyi bir ders olacaktı.

Haşiye: *Burada, 1910 yılında, Istanbul köpeklerini ortadan kaldıran menfur, korkunç katliamı hatırlatmaya lüzum yok. Ancak, bu aptalca cinayetten Türkler'i, gerçek Müslüman Türkler'i tenzih etmek yerinde olur. O devir, iktidarsızlığı yüzünden, Osmanlı İmparatorluğu'nu süratle mahva götüren İttihat ve Terakki komitesinin istipdat idaresi devriydi. Ve, bu zararsız yüz bin köpeği ortadan kaldırmaya karar veren Istanbul Belediyesi'nin âzâsı, çok çeşitli unsurlardan meydana geliyordu ve bunlar arasında Türkler ekseriyette değildi.*

Hem, Türk var, Türk var. Yarı Garplı Türk, Jön - Türk, her devirde Türkiye'nin kötü ruhu olan Levantenler'le düşe kalka çok değişmiştir... Bunlar bana hiçbir zaman işe yarar birşey söyleyememiştir. Ve öbür Türk, siyasetle alâkası olmayan eski Türk; tarlasını bellemekten, sürüsünü otlatmaktan, bazı küçük el sanatlarıyla uğraşmaktan başka bir şey bilmeyen, sade ve tatlı Türk... Tanıdığım, Asya ve Avrupa'daki köylerinde, evlerine girip çıktığım Türk... Ah, inanın bana... Dünyada hiçbir kimse onun kadar sevilmeye, hürmet edilmeye, itibar edilmeye lâyık değildir. Beşeriyetin, varlığıyla iftihar edebileceği ondan başka insan yoktur.

Vahîdeddin Malta'da

Yazan: Osman Öndeş

MALTA adasında Turgut Reis'in şehit düştüğü bir yer vardır. Bu semte Dragut Point adı verilmiştir ki, Tigne Kalesi civarında ve deniz kenarındadır. Tigne bir kale ise de, gayet alçak duvarlı, daha ziyade bir istihkam evsafındadır ve İngilizler tarafından uzun seneler Malta'daki Kara Kuvvetleri Komutanlığı olarak kullanılmıştır. Mevcut binalardan biri Tigne Subay Kulübü'dür ki, Sultan Vahîdeddin Malta'da iken burada misafir edilmiştir.

Geçenlerde bir gün Tuğgeneral George V. Micallef ile Tigne ve St. Elmo kalelerini geziyorduk. Gayet yapılı, daima mütebessim ve babacan tavırlı bir askerdi General Micallef. Kendisine telefon edip isteğimi arz ettiğimde şaşırdığı gibi, kahkahalarla da güldü. Bana:

— Nereden tesbit ettiniz? Nasıl buldunuz? Dedi.

Konu şuydu: Sultan Vahîdeddin Istanbul'dan firar ettikten sonra, Malta'ya gelmiş ve burada kaldığı sürece, General Micallef'in babası Albay V. C. Micallef'in Malta hükümeti adına misafiri olmuştu. İnanıyordum ki, evlerinde Sultan Vahîdeddin'e ait bazı resimler mevcut olmalıdır ve bana nakledebilecekleri bazı anıları vardır.

O GÜNLERDE MALTA

Malta o devirde Büyük Britanya İmparatorluğu'nun çok önemli bir deniz üssü idi. II. Dünya Harbi'nden sonra, bağımsızlık kazandı ve değerini kaybetti.

I. Dünya Harbi sonrasında ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son demleri olan bu günlerde, Türk limanları ile Malta arasında kesif bir bahrî alışveriş vardı. Nitekim mahallî yayınlardan olan «The Daily Malta Chonicle» gazetesinin 1922 nüshalarını karıştırırsak, «Mahallî Haberler» kısmında şu haberlere rastlarız:

● Hafif kruvazör Ceres, 8 kasım günü Malta'dan İmroz Adası'na hareket edecektir.

● Çanakkale'den avdet etmiş olan hafif kruvazör Concord, onarım için havuza alınacakken, tamiri başlamadan hareket emri almıştır. Anlaşıldığına göre Concord, Istanbul'a dönmek üzere en kısa zamanda Malta'dan hareket edecektir.

● L. 24 ve L. 25 numaralı denizaltılar Istanbul'a gitmek üzere Malta'dan ayrılmışlardır.

● Çanakkale ve Istanbul limanlarında demirli bulunan İngiliz filosu, bir boks gösterisi yapacaktır. Gösteri 20 ve 21 kasım günleri cereyan edecektir.

İngiliz basını Türkler'e, Anadolu'da vücut bulmakta olan Mustafa Kemalciliğe karşı, son derece terbiyesiz ve hakaret dolu yazılarına devam ederken, Başbakan Sir David Lloyd George «Türkler, birinci sınıf döğüşen hayvanlardır» diyecek kadar küstahlaşıyordu.

Bugünlere ait gazeteleri şöyle çeviriniz; göreceksiniz ki, bilhassa İngilizler akıl ve hayal almaz bir azamet ve hakaret halindedirler. Rumlar, İzmir'i tahliye ettikleri zaman da bu yaygaracılık devam etmiş ve «İzmir Mültecilerini Koruma»

cemiyetleri kurulup, milyonlarca sterlin toplanılmıştır. Bunların içinde kiliseler başta gelmektedir... Ayrıca birtakım heyetler Türkiye'ye gitmekte ve Bizans İmparatorluğu topraklarında hâlâ yaşayan Türkler'in atılması konusunu incelemektedirler. Bunlardan biri olan Cebel-i Târık Başpiskoposu Lord John «The Times» gazetesinde şöyle yazmaktadır:

«Birkaç hafta süre ile Ortadoğu'da ve Istanbul'da idim. Orada her sınıftan insanla tanışıp konuşmaya gayret ettim ve bu kişiler bana ilk elden bilgiler verdiler. Bu sebepledir ki, bazı kanaatlerimizi gözden geçirmeliyiz kanısındayım.

«Edindiklerim çok geniştir ve sadece İngilizler'den değil, resmî veya ticaretle meşgul kişilerle ve hattâ Levantenler'in yanında uzun seneler çalışmış Türkler'le yaptığım mülâkatlardan meydana gelmiştir.

«Biz, Türkler'i asgarî yarım asırdan fazla bir zamandır iyi bir dost olarak bilirdik. Biz, Türkler'i meselâ Kars cephesinde, Kırım'da bizim dostumuz olarak tanıdık. Onların Ruslar'a karşı savaşmalarına hayran olduk ve Plevne savunmasını yapan Türkler'i alkışladık. Ama biz, Türkler'i Ruslar'dan kurtardık... Fakat şimdi Türkler'de adalet dışı, aşırı bir milliyetcilik akımı yayılmakta ve Avrupa milletlerine ve inançlarına karşı gelinmektedir.

«Ben İzmir'de Türkler'in yaptığı barbarlıkları gördüm. Geçen günlerde Karadeniz sahillerinden hicrete zorlanmış Hıristiyan ailelerinin durumu azap verici idi. Genç kadın ve kızlar şehvet düşkünü Türk erkeklerinin eline geçmişlerdi... Halbuki biz, eski İngiliz Levanten ailelerini Türkiye'de yerleştirdik ve Türkler'le ticaret yaptık. Böylece bu aileler iki, üç nesil boyudur Türk topraklarında ticaret bağlarını yönelttiler. Eğer Avrupalılar, Türkler'le ticarete devam edeceklerse, kapitülasyonlar aynen kalmalıdır.

Herşeyi biz, Türkler'den insanca konuşup diledik. Eğer, müttefiklerimiz el'an bizlerle aynı düşüncede iseler, Ankara'ya ve Kemâl'e kendi kuvvetlerini göstermelidirler.

Cebel-i Târık Başpiskoposu
Lord John»

6 kasım 1922 tarihli İngiliz gazeteleri Reuter Ajansı'na atfen şu haberi verdiler:

«Istanbul'dan bildirildiğine göre, Sultan Vahîdeddin Istanbul'u terk etmek için teşebbüste bulunmuşsa da, kendisine mani olunmuştur».

Reuter ajansı «Sultan Muhafaza Altında» başlığı ile aynı güne ait bir haber daha vermektedir ki, haber şöyledir:

Sultan Vahîdeddin'in Malta'da iken misafir edildiği Tigne Sarayı.

«Fazla bir malûmat elde edilmemiş olmakla beraber, İngiliz makamları, tahttan feragat etmesine rağmen, Sultanı tahtta kalmak üzere muhafazaya almak kararındadır».

Nitekim müteakip haberler «İngiliz Askerleri Sultan'ı Koruyorlar» başlığı altında yayınlanacak ve İngiliz Yüksek Komiseri, Yıldız'a ziyarete gidecektir. 6 kasım günü öğleden sonra yapılan bu ziyareti müteakip İngiliz askerleri sarayı kordon altına alarak Sultan'ın emniyetini sağlıyacaklardır.

Öte yandan, İngiliz gazeteleri, sütun sütun Ankara haberi yayınlamaktadır.

«Ankara Millî Hükümeti, İsmet Paşa'ya Lozan Konferansı'nda ileri sürülecek talimatı vermiştir. Buna göre Türkiye'nin hudutları Millî Misak maddelerine uygun olarak çizilecektir. İkincisi ise; Yunanistan harp tazminatı ödeyecektir... Üçüncüsü; Kapitülasyonlar kaldırılacaktır».

Gazeteleri şöyle bir karıştırıyorum ve gözüme ilişen koca koca başlıklarda «Tarihte görülmemiş en büyük felâket», «Büyük bir fırtına Istanbul'a yaklaşıyor» ibareleri görülüyor. Bir başka sayfada «Kemalistler, Hıristiyan halkı katletmektedir» deniyor. Şu ufacık Malta Adası bile yardıma katılmış ve «The Daily Malta Chronicle» gazetesinde kocaman bir ilân çıkmış, hem de günlerce:

«İzmir muhacirlerine yardım maksadı ile R. E. Princess Tiyatrosu'nda Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin Konseri. Tarih 12 ekim salıdır».

Eğlenceler, müzik ve şarkılar hep bu maksatla tertiplenmiştir ve Anadolu'yu yakıp, tahrip eden Rumlar, Yunanlılar, meşhur Yunan medeniyetinin vârisleri, Batı kalbinde melekleşmekte ve böylece yardım görmektedir.

17 KASIM 1922

Yukarıdaki tarihi taşıyan gazetelerde şu haber var:

Şevketlû VI. Mehmed, bu sabah İngiliz muharebe gemisi Malaya'ya sığınmış ve derhal Malta Adası'na müteveccihen yola çıkmıştır.

«Sultan Hazretleri şüphe yoktur ki, aramızda kendini hür hissedecek ve İngiliz bayrağı altında, nereye giderse gitsin emniyette olacaktır».

VAHİDEDDİN,
MALTA ADASI'NDA

Sultan Vahîdeddin 20 kasım pazartesi sabahı 06.45'te Malta'ya varmıştır. Istanbul'da gazeteler padişah aleyhinde türlü yayınlarda bulunurken, Istanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği karargâhının bir resmî tebliği neşredildi. Bu tebliğat şu mealde idi:

«Resmen haber verildiğine göre zât-ı hazret-i pâdşâhî, mevcut şartlar sebebi ile ve bütün Müslümanlar'ın halifesi sıfatı ile İngiltere'nin himayesini ve Istanbul'dan derhal dışarı naklini taleb etti.

«Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Sir Charles Harington, padişah hazretlerinin emirlerine âmâde olarak kendisine bir İngiliz harp gemisine kadar refakat etmiş ve gemide, Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Broke tarafından karşılanmıştır. Büyük Britanya yüksek komiserliği vekâletini îfâ eden Mr. Neville Handerson, gemide, padişah hazretlerini ziyaret ederek, İngiltere Kralı V. George Cenapları'na arz edilmek üzere arzularını sormuştur».

General George Harington, bu tebligatın bir sûretini de Ankara Hükümeti adına Refet Paşa'ya teslim etmiştir.

Sultan Vahîdeddin, İngiltere Yüksek Komiserliği'ne yaptığı isteğinin kabûl edilmesi üzerine 16 kasım perşembe günü akşamı hazırlıklarını tamamlamış ve sabaha karşı Yıldız Sarayı'nın Malta kapısından çıkarak, yanında oğlu Ertuğrul Efendi, Başmâbeynci Ömer Bey, Baştabib Reşad Paşa, Hademe Müdîri Çerkes Zeki, Esvabcı başı İbrahim, Berberbaşı Mahmud, Tütüncübaşı Hayreddin Ağalar ve üç yardımcısı ile, bu mahalde kendisini bekleyen General George Harington'a mülâki olmuştur. Burada otomobillerle Dolmabahçe Sarayı rıhtımına gelinmiş ve müteakiben açıkta demirli Malaya harp gemisine hareket olunmuştur.

Malaya zırhlısı, İngiliz donanmasının en güzel ve en yeni harp gemilerinden olup, Queen Elizabeth sınıfı bir super dretnot idi.

Padişahın ayrılışı Ankara'ya ihbar olunur ve Büyük Millet Meclisi'nde tarihî kararlar alınırken, 20 kasım pazartesi sabahı, gün ışıkları ile beraber bu azametli gemi Malta Adası'nın Valetta limanına giriyordu. Şehir daha uyanmamış olduğu halde, merak içinde bekleşen halk arasında, Malaya'nın yaklaşmakta olduğu haberi süratle yayılmış ve sahiller, kale surları, halk kitleleri ile dolmuştu.

General Micallef:

— Ben o zamanlar küçük bir çocuktum, diyor, ama yıllar sonra babamdan dinledik. Seyahat süresince sultan, gemiyi çok merak etmiş ve makinelerine karşı büyük ilgi göstermiş. Ayrıca Istanbul'da olup bitenleri öğrenmek için ricada bulunmuş

Sultan Vahîdeddin, Malta'ya çıkmak üzere. İngiliz valisi Lord Plumer Lower, şeref kıtasını teftiş ediyor.

ve mesaj haberi ulaştıkça, âdeta heyecandan nefes nefese kalırmış. Son Osmanlı padişahı Sultan Vahîdeddin, saat dokuz civarında Lower Barracks denilen mahalde merasimle karşılanmış ve önce babam Albay V. C. Micallef, hükümet temsilcisi sıfatı ile Malaya'da Sultan'ı ziyaret etmiş, bir müddet sonra da karaya çıkıp, babamı makamında ziyaret ile iade-i ziyarette bulunmuş. Sultan, o zamanlar Maltalılar için, hafif öne doğru eğik vücudu, sırtındaki siyah paltosu, kırmızı fesi ile pek ayrı dünyalardan gelmiş bir kişi hüviyetindeydi...» diyor.

MALTA'DAKİ GÜNLERİ

Sultan Vahîdeddin, Malaya'da Deniz Üs Komutanı amiral tarafından da ziyaret edildikten sonra, Lower Barracks rıhtımında karaya çıktı, polis refakatinde, otomobillerle, Tigne Kalesi'nde şahsı için hazırlanmış olan mahalle hareket etti. Ancak vakit ikindi olmuş ve bu zamana kadar Sultan, Malaya'da beklemiş, öğle yemeğini gemide yemişti.

Sultan, ileriki günlerde Malta'da unutulur ve alâkasını kaybeder gibi oldu. Tigne'den dışarı çıkmıyor ve kimselere görünmüyordu. Kendisini getirmiş olan Malaya harp gemisi ise, 23 kasım perşembe günü, Istanbul'a müteveccihen Malta'dan ayrılmıştı. Artık Sultan Vahîdeddin, Müslümanlığa ve hâliyle Türklüğe şiddetle düşman olan Malta ahalisi arasındaydı. Ancak 27 kasım cumartesi günü öğleden sonra, General Vali Lord Plumer'in makam otomobili ile adada bir gezi yaptı ve müteakiben San Antonio Sarayı'nda Lord ve Lady Plumer ile ikindi çayında buluştu.

Aynı gün Istanbul'dan ayrılmakta olan İngiliz donanmasına mensup hafif kruvazör Cardiff, üçüncü hafif kruvazör Skadronu komutanı Tümamiral Sir Reginald Tyrwitt'i hâmil olarak Malta'ya müteveccihen hareket etmiş bulunmakta idi. Bütün bağırıp çağırmalarına, medeniyet koruyuculuğu edebiyatlarına rağmen, ihmal edilmiş Anadolu'nun bağrında yükselen Kemalciler'in seslerine hürmet edilmekte ve yabancılar ellerini vatandan yavaş yavaş çekmekteydiler.

25 kasım tarihli Chronicle ajans haberine göre, Sultan Vahîdeddin, Osmanlı Bankası'na 75.000 lira yatırmış, bankadaki mücevherlerine mukabil de 50.000 lira

almıştı. Ayrıca Malta'dan ayrılmadan önce Malta fakirlerine sarfedilmek üzere, genel valiye 100 İngiliz lirası hibe etmiş, kendisine hizmet etmiş olanlara da nâdide hediyeler dağıtmıştı.

VAHİDEDDİN BALODA

Nihayet Sultan Vahîdeddin vatandan ayrı olarak, ilk defa Avrupa'da ve Avrupa geleneklerine uygun bir yılbaşı geçiriyordu. Lâkin resmî balo Tigne Villâsı salonlarında tertiplenmişti. Sanmıyoruz ki, istekle gitmiş olsun ama, Sultan Vahîdeddin, bu baloya renk katan, umulmadık bir davetli kisvesiyle iştirak ediyordu.

4 ocak cuma günü Sultan Vahîdeddin'in Malta'daki son günü idi. O gün, yanında, oğlu Ertuğrul ve diğer maiyeti bulunduğu halde, bu defa Ajax muharebe gemisine binip Malta'dan ayrıldı. Vakit sabahın dokuzu idi ki, AJax limanı terkediyor ve muazzam bir halk kitlesi, padişahı görmeye çalışıyordu.

Biz, müteakip günleri yine gazete haberlerinden özetliyelim; The Times'da bu haberler şöyledir:

«Sultan Vahîdeddin'i getiren Ajax super dretnotu 9 ocak günü Port Said limanına vardı. Burada Sultan, Emîr Abdullah, İngiliz Konsolosu ve Süveyş Kanal Komiseri olan bir İngiliz albayı tarafından karşılandı.

«Sultan hazretleri Clematis stimbotuyle sahile çıktı ve müteakip gün Cidde'ye hareket etti. Emîr Abdullah, Hıdivliğe ait Mansure yatı ile Süveyş'teki seyahate iştirak etmiş ise de, Vahîdeddin'in halifelik ve sultanlık unvanlarına sahip olmakta son derece şiddet gösterdiği haberi de basına yayılmıştır».

CİDDE VE SONRASI

20 ocak günü Cidde'ye varılmıştı. Limana intikali müteakip, Kral Hüseyin, kralın büyük oğlu Emîr Ali ve yeğeni ile Emîr Abdullah Bin Muhammed, Sultan Vahîdeddin'i ziyaret ettiler. Vahîdeddin, Mekke'ye hareket etmeden evvel Cidde'de üç gün istirahat etti.

Bugünlerde «The Daily Mail» gazetesi «Büyük Britanya İmparatorluğu, İslâm Âlemi İle Barışmalı» başlıklı bir makale yayınlamıştı. Bu yazıda: «Büyük Britanya hudutları içinde 80 milyon Müslüman yaşamaktadır ve Büyük Britanya, en büyük Müslüman lideri olarak İslâm âlemine daha dostça davranmalı ve yardım etmelidir» denilmekteydi.

Ömrünün son yıllarını San Remo'da geçiren son Osmanlı padişahı; yine bu şehirde vefat etti. Kızı Sabiha Sultan'ın yardımı ile nakledilen cenazesi, Şam şehrinde Yavuz Sultan Selim Camii mezarlığına defnedildi.

Sultan Vahîdeddin Malta'da karaya çıkıyor. Yanındakiler, oğlu Ertuğrul Efendi ve Başmâbeynci Ömer Bey'dir.

Eski Çağların Efsanevî Şehri

Baalbek

BAALBEK, bugün, Lübnan'ın doğu bölgesinde, deniz seviyesinden 1.200 metre yüksekte bir küçük kasaba... Re'sül'ayn'dan akan bir dere, şehri, bir boydan bir boya geçer... Nüfusu on bin kadardır. Burada yaşayanların çoğu Hıristiyan ve Müslüman...

Baalbek, 1902'de demiryoluyla Şam ve Beyrut'a, 1907'de de Halep'e bağlanmıştır.

Eski devirlerde büyük bir sur şehri çevreliyordu, bugün bu surun az bir kısmı ayakta kalmış. Baalbek'in asıl ilgi çekici yanı, Romalılar devrinde yapılmış ve bazı bölümleri günümüze kadar gelmiş geniş tapınakları, Romalılar devrinin anfiteatrları ve başka bazı harebelerdir.

BAAL ŞEHRİ

Baal, bir tanrının adıdır, Romalılar Jupiter der ona; Sâmî dilinde de sahip anlamına gelir. Romalılar'a göre Jupiter tanrılar tanrısı, yahut başka bir anlamla tanrıların babasıdır. Jupiter aynı zamanda, güneş tanrısı, cennetler tarısı, ışık, denizler ve toprak tanrısı olarak da kabûl edilir. Baal yahut Jupiter, en eski çağlardan beri, tarımla uğraşan halkın tanrısı olarak kabûl edilmiştir.

Bir arkeolog, Baal yahut Jupiter'i şöyle anlatır:

«Tarımcı halkın tanrısı olan Jupiter'in başında buğday başaklarıyla süslü bir yemiş sepeti vardır, genç yüzü canlıdır, hayat doludur; boynunda güneş sistemini canlandıran bir kolye taşır, elbisesinin önünde 7 tanrının resmi bulunmaktadır.

«Baal yahut Jupiter'in sağ elinde bir kırbaç, sol elinde bir buğday başağıyla yıldırım vardır. Sağında ve solunda birer boğa durur».

Bir kısmı bugüne kadar gelen Jupiter tapınağı, Baalbek şehrinde pek çok kişinin ilgisini çekmekte, dünyanın dört köşesinden binlerce ziyaretçi gelerek bu tapınağı görmektedir.

ŞEHRİN ÖZELLİĞİ

Jupiter mezhebi, bugünkü Lübnan ve dolaylarından, Roma İmparatorluğu'na Suriyeli askerler ve Fenikeli tacirler tarafından yayılmıştır. Baal veya Jupiter'in tasvirlerine Roma'da, Atina'da, Marsilya'da ve Nimes'de rastlanması bu kanaati doğrulamaktadır.

Bir gerçek daha vardır: Jupiter, tek tanrı değildi. Aşk tanrıçası Venüs ve savaş tanrısı Merkür ile ilâhî kudreti paylaşıyordu. Deyr-el-Kal'a'da, Atina'da, Zel-Hausen'de bulunan tasvirlerde yahut Baalbek'teki tapınağın girişinde bulunan sü-

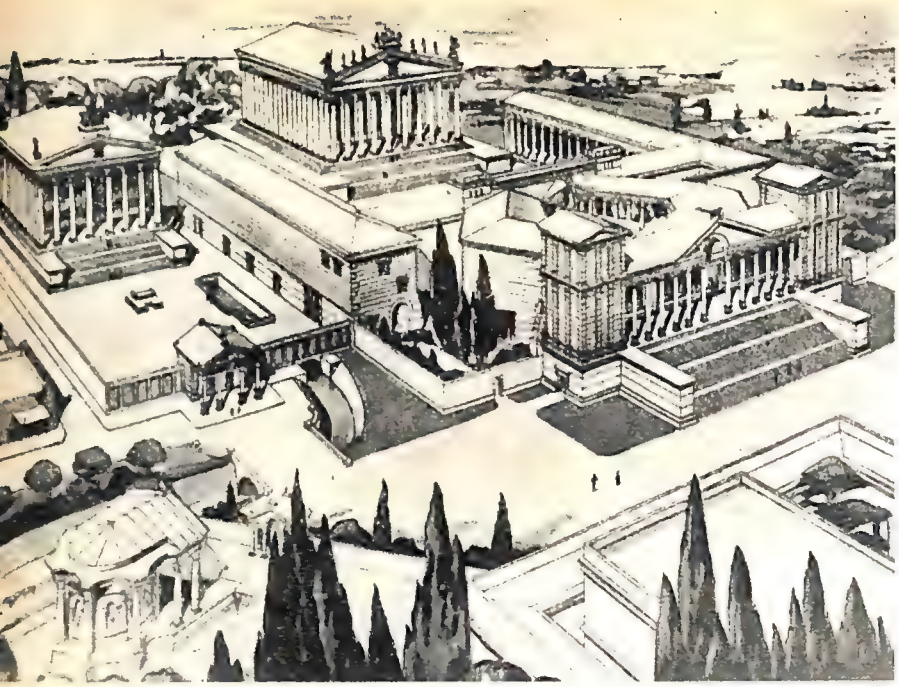

Jüpiter tapınağının o zamanki hâli.

tunların temellerinde üç isme rastlanır: Iovi Optimo, Maximo Heliopolitano ve Veneri Mercurio. Ancak Jupiter, diğer iki tanrıdan daha önemlidir.

Baalbek'in bu tarihî değeri bugün birçok milletlerin dikkatini çekmektedir. Beyrut'tan 90 kilometre uzakta bulunan kasabada eskiden kalan surlar görülür, bu surların uzunluğu 9 kilometreyi bulmaktadır. Halkın çoğu küçük ve ortak toprak sahipleri, zanaatkâr, esnaf ve üreticidir.

BAALBEK'İN TARİHİ

Baal yahut Jupiter'e tapanlar, tanrılarının en üstün bir binaya sahip olmasını istediler, böylece Bekaa şehrinde Jupiter'in şânına lâyık bir biçimde tapınak yaptılar.

Tapınağı burada yapmalarının sebebini bir arkeolog şöyle anlatır:

«Tanrı Jupiter yahut Baal, verimli ve sıcak iklimden hoşlanırdı, bahar havasını sever, sulak bölgeyi tercih ederdi. Onun için eski Bekaa şehrinin bulunduğu yeri seçtiler. Bu belki gayrı maddî bir sebeptir. Bir de Bekaa'nın coğrafî durumu vardır. Şehir, Akdeniz limanlarıyle Palmira arasındadır. Re's-ül'ayn nehrinin kaynağına yakın ve düzlük bir yerde kurulmuştur.

Bekaa şehri az zaman sonra tanrı Baal'ın adını alarak Baalbek oldu. Topraklarının verimi, suyunun bol olması şehri önemli bir tarım merkezi hâline getirmişti. Kısa zamanda civar şehirlere hâkim olmasını bildi.

Büyük İskender'in bu bölgeyi ele geçirmesinden sonra Atina ve Ispartalı tacirler, bugünkü Lübnan'ın kıyılarına yerleştiler, burada ticaret merkezleri kurdular. Atinalı tacirlerle ticaret ilişkileri kuran Fenikeliler de onlardan ilham alarak şehre Heliopolis yani güneş şehri adını taktılar.

Sonraları bu isim Romalılar tarafından da benimsendi. Milât'tan önce 64 yıllarında Pompei, ordularıyla buraları istilâ edince Baalbek şehri ve şehirdeki muhteşem tapınakla ilgilendi. Böylece Baal, Heliopolisli Jupiter adını aldı.

SEZAR GELİYOR

Romalılar'ın Baalbek şehri dolaylarını ele geçirmesinden sonra bu bölgeye önem vermeleri, şehrin gelişmesi üzerinde rol oynadı. M. Ö. 47 yıllarında Sezar, Baalbek'e geldi, bölgenin askerî bakımdan

önemli olduğuna karar vererek Baalbek'te askerî bir üs meydana getirdi. Hattâ buranın önemine dayanarak buna Julia adını verdi. Julia, kızının adıydı.

Gerek Sezar'ın, gerek ondan sonra imparator Augustus'un Baalbek'e önem verdiklerini şehre gönderilen askerî birliklerden ve düzenin sağlanması için çıkarılan kanun ve emirnâmelerden anlıyoruz. Sezar, sevgili kızı Julia'nın adına Baalbek'te para bile kestirmiştir. Baalbek'te bu paralardan bazısı bulunmuştur.

II. yüzyılda yaşamış büyük bilginlerden Ptoleme, şöyle anlatır:

«Heliopolis, bölgenin ilk şehridir. 60 yıllarında büyük Jupiter tapınağı inşa hâlinde olup, bitmek üzereydi. Bu sıralarda Roma İmparatorluğu tahtında Neron bulunuyordu».

Burada yapılan bazı kazılardan da tapınağın Milât'tan sonra 60 yıllarında inşa edildiği anlaşılmıştır.

ROMALILAR DEVRİ

Romalılar, Yakındoğu'da işgal ettikleri topraklarda yaşayan halkın geleneklerine ve inançlarına hürmet gösterdiler. Romalı yöneticiler böylece ora halkının kendilerine düşman duygusu beslememesine çalıştılar, gelenek ve inançlarına saygılı oldukları kadar, halkın da Romalı yöneticilere itaat edeceklerine inanıyorlardı.

Bu bakımdan, halkın dinini de yüceltmiş, çok büyük ve muhteşem tapınaklar inşa etmişlerdir. Bir de bazı tarihçilerin işaret ettiği gibi, Hıristiyanlığın bu bölgede yaygınlaşması, buradan diğer ülkelere sıçraması, Romalılar için oldukça düşündürücüydü. Bu bakımdan çok masraflı ve gereğinden de muhteşem olan Jupiter tapınağının yapılması Romalılar'ın dü-

Tanrı Jüpiter.

şüncesine göre, Hıristiyanlığın yayılmasını önleme maksadını taşıyordu. Tapınakların mimarîsinde, kısmen Fenike, kısmen Yunan ve kısmen de Roma sanatını kullanmışlardır.

Romalılar devrinde Baalbek'te olanlara ait pek derin bilgimiz yoktur. Yalnız tapınağın inşasına ait bilgiler elimize geçmiştir.

Yalnız bu tapınağın üç mezhebe ithaf edildiği, bunların Jupiter, Venüs ve Merkür olduğudur. Tapınağın girişi, gelenek olarak, kapılar tanrısı Merkür'e, kutsal dansların yapıldığı altıgen avlu, Venüs'e, Panteon yahut kare bina büyük tanrı Jupiter'e aittir.

BÜYÜK KONSTANTİN

Jupiter tapınağı, imparator Augustus zamanında inşaa başlandı. Sonraki yıllarda Hıristiyanlığın hızla yayılmasını gören Romalılar, tapınağın yapımına hız verdiler. Tapınak aşağı yukarı IV. yüzyılda tamamlandı.

Tapınağın inşasıyle yakından ilgilenen imparatorlar, Hadrianus, Antonin, Sepsimus - Severus, Caracalla'dır. Yalnız Büyük Konstantin'in tahta geçmesi, Jupiter tapınağının yapımına ara verilmesine sebep oldu.

Jupiter tapınağı, daha sonraki yıllarda kilise hâline getirildi. Büyük Theodoseus, Baal'ın hükümranlığına son verdi, büyük kare alanda, girişteki altıgen alanı kilise şekline soktu.

Böylece muhteşem Jupiter tapınağı daha tamamlanmadan biçim değiştirmiş oluyordu; çok geçmeden de Hıristiyan dininin gelenekleri, âdetleri eski dinin yerini aldı. Tapınak da bütün olarak kilise hâline getirildi.

Bugün, tapınağın harabelerini inceleyenler, yarım kalmış oymaları, Jupiter döneminde yapılıp da sonradan biçimleri değiştirilmiş tasvirler görürler.

ARAPLAR'IN DEVRİ

Büyük Theodosius'un ölümünden sonra Jupiter tapınağı eski nüfuzunu kaybetmiş, buradaki bazı mermerleri ve kolonları Ayasofya'nın inşası sırasında Istanbul'a gönderilmiştir.

Araplar tarafından işgal edilen şehrin görünüşü kısa bir zaman sonra değişti. Araplar buraya yine Baalbek adını verdiler ve şehri kalın surlarla çevirdiler.

Araplar'ın şehre hâkim olduğu devirlerde Baalbek, Şam'a bağlı bir şehirdi. Orta çağda Evemîler, Abbâsîler, Fâtımîler ve Kölemenler devrinde sık sık harap oldu, yakılıp yıkıldı.

Bu savaş sahnelerine ve yakılıp yıkılmaya ilâveten Baalbek 1158, 1203 ve 1664 yıllarında meydana gelen büyük depremlerden de hasar gördü. Bu depremlerin en korkuncu 1759 yılında olmuş, şehri çevreleyen duvarlar yıkılmış, tapınağın birçok kolonu çökmüştür.

I. Dünya Savaşı'dan sonra Osmanlı devletinden ayrılan Baalbek, Fransız mandası altında Büyük Lübnan'a bağlandı. Bugün Lübnan Cumhuriyeti'nin sınırları içindedir.

BAALBEK HARABELERİ

Baalbek harabeleri birçok devri içine alır. Bunların arasında harabelerin ün sağlamasına sebep olan kısım, Romalılar zamanında yapılan parçalardır. Deniz seviyesinden 1150 metre yükseklikte kurulan Jupiter tapınağı Lübnan ve Cebel Lübnan sıra dağları arasında kalan bir düzlüktedir.

BAALBEK'İN ÖNEMİ

Klasik devirlerde Baalbek, coğrafî bakımdan bir merkez hâlindeydi. Beyrut, Trablusşam ve Şam'a bağlıydı. Roma İmparatorluğu zamanında bazı hükümdarlar Baalbek tapınağına büyük önem vermişlerdi. Bu yüzden, sonraki yıllarda iki tapınak ilâve edildi: Bakûs ve Venüs tapınakları.

Yapılan araştırmalarda şu kanaat kuvvet kazanmıştır: İmparator Konstantin veya Theodosius zamanında yani 324 ile 395 yılları arasında Jupiter tapınağının en geniş kısmı kilise hâline getirilmiştir.

Bu kanaatin doğruluk derecesi kesin olarak bilinmemekle beraber tarihçiler, VI. yüzyılda tapınağın kilise hâline getirildiğini kuvvetle iddia ederler.

Araplar'ın şehri işgali 635 yılına rastlar. Ebû Ubeyde kumandasındaki Arap ordusu Baalbek'i zaptetmiş ve şehri bir kale hâline getirmiştir.

Romalılar'dan sonra Araplar'ın eline geçen Baalbek, eski önemini kaybetmedi. Hattâ Araplar'ın iktidar kavgasına yakından şahit oldu. 659 yılında Hz. Ali ile Muaviye burada kanlı bir savaş yaptılar.

Bazı Arap akınlarında eski Jupiter tapınağının veya Baalbek tapınağının altın varakla kaplı kubbesi zarar görmüştür. 705 ile 715 yılları arasında iktidarda bulunan El - Velîd, Baalbek'teki kilisenin altın varakla kaplı kubbesinden altınları çıkartmış ve Kudüs'teki Abdül-Melik Camii'nin kubbesine koydurmuştur.

Önceki devirlerde yapılan surlar da VIII. yüzyılda yıktırılmıştır.

Harabelerin bugünkü hâli.

HAÇLI SEFERLERİ

Baalbek stratejik bir yerde bulunduğu için sık sık akınlara mâruz kalmıştır. XV. yüzyılda yaşamış Arap tarihçisi Makrîzî, Baalbek şehrinin Karmatî işgali sırasında harap olduğunu, halkın katliâma uğradığını yazar.

Baalbek şehrine yapılan bu saldırılar yalnız şehri yakıp yıkmakla kalmamıştır. XII. yüzyılda Şam'daki yöneticiler sık sık şehre saldırıp, buradaki tarihî ve ekonomik kıymetleri almışlar, gasbetmişler ve hazineyi Şam'a taşımışlardır.

Şam emîrlerinden Tuğtekin, 1110 yılında şehri sarmış ve çarpışmalardan sonra ele geçirmiştir.

Emîr Tuğtekin'den sonra Musul Emîri Zengî de Baalbek'i muhasara etmiş ve halka «teslim olursanız kılınıza dokunulmayacaktır» demiştir.

Bir yandan seferler, bir yandan korkunç tabiat âfeti, zelzele, Baalbek şehrini zaman zaman harabeye döndürmüş, çok değerli tarihî, arkeolojik ve mimarî eserlerin kaybolmasına, yok olmasına yol açmıştır.

XII. yüzyılda, yani 1139, 1157 ve 1170 yıllarında meydana gelen deprem, Baalbek'te birçok binayı yerle bir etti, tapınaktaki bazı kolonların ve kısımların çatlamasına, hattâ çökmesine sebep oldu.

XII. yüzyıl, şehrin kaderine büyük etkiler yapacak olaylarla doludur. 1170 yılındaki büyük depremle yıkılan surlar ve şehri çevreleyen kalın duvarlar, Nûreddin tarafından yaptırıldı. Ondan sonra tahta çıkan İsmail, 4 yıl kadar hüküm sürdü. 1174 yılında Salâhaddin Eyyûbî, Baalbek'i kuşattı, dört aylık bir muhasaradan sonra da ele geçirdi.

Salâhaddin, Baalbek'i işgal ettikten sonra, şehri, kumandanlarından Muhammed'e bıraktı, sonra 1178 yılında kardeşi Turan Şah, daha sonra da yeğeni Ferruh Şah, Baalbek şehrini yönetti.

1182 yılından 1230 yılına kadar şehrin başında Behram Şah'ı görüyoruz. Behram Şah, savaşlardan yıkılıp harap olmuş ka-

Baalbek'te Re's-ül'Ayn adlı kaynak.

le duvarlarını tamir, surları takviye ettirdi. Ne yazık ki, 1230 yılında Prens El - Eşref Musa, Baalbek'i zaptetti.

Bu tarihten 30 yıl sonra 1260 yılında Suriye gibi Baalbek de Moğollar tarafından işgal edildi. Moğol kumandanı Ketbuga şehri ele geçirdikten sonra, kale ve suru yerle bir etti.

Ne var ki, Suriye ve Baalbek şehri, Moğol hâkimiyetinde çok kalmadı; Mısır Memlûkları Moğollar'la çarpışarak onları Baalbek'ten sürdü. Böylece Baalbek, Mısır Memlûkları'na geçti, Şam valisi, aynı zamanda Baalbek'in yönetimine el koymuş oldu.

TÜRKLER DEVRİ

Baalbek'in Mısır Kölemenleri'nin hâkimiyetinde kalması 1516 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte Yavuz Sultan Selim kumandasındaki Osmanlı ordusu, Suriye'yi bir baştan öbürüne hallaç pamuğu gibi attı, tâ Mısır'a kadar yürüdü. Bu arada Suriye ve Baalbek de Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış oldu.

Baalbek bundan sonra Osmanlı devletine bağlı emîrler tarafından yönetildi. Özellikle Harfuş ailesi Baalbek'e hâkim oldu. Gerek iç, gerek dış çekişme ve çatışmalar yüzünden Baalbek zamanla eski itibar ve zenginliğini kaybetti, nüfusu ve üretimi azaldı.

1759 yılında meydana gelen deprem Baalbek'i etkiledi. Depremden kısa bir zaman sonra bazı tamirler yapıldıysa da, eski duruma gelmedi. 1831 yılında Mısırlı İbrahim Paşa şehri ele geçirdiyse de az sonra çekilmek zorunda kaldı, Baalbek yine Harfuş ailesinin hâkimiyetine geçti.

Osmanlı devrinde burası, Şam valisine bağlı bir kaymakamlık olmuştur.

O tarihten bu yana Baalbek yavaş yavaş eski zenginliğini ve itibarını buldu. Şehir genişledi, 1900'lerde nüfusu 5 binin üstüne çıktı. Bu miktarın 2 bini Sünnî, 2 bini Şîî, bin kadarı da Hıristiyan'dı.

1900 yılından 1904 yılına kadar Alman bilim adamlarından Puchstein ve Schulz denetiminde araştırma yapan heyetler Baalbek'te değerli tarihî eserler ortaya çıkardılar.

Ö. D.

Osmanlı Tarihinde

Vakıf Yapan Kadınlar

2

Yazan: Erdem Yücel

OSMANLI sarayının renkli simalarından Hadice Turhan Sultan 1627 yılında Ukrayna'da doğmuş, on iki yaşında iken Tatarlar'ın eline esir düşerek Istanbul'a getirilmişti. Kösem Sultan, onu saray usûlüne göre terbiye ettirmiş ve padişaha hediye etmişti. Turhan Sultan, Şehzâde Mehmed'i dünyaya getirince, itibarı son derece arttı.

IV. Sultan Mehmed, henüz yedi yaşında Osmanlı tahtına çıktığı zaman, Turhan Sultan'ın da yıldızı parlamaya başladı. Kösem'in öldürülmesinden sonra, sarayda tek başına kalmıştı. Devlet işlerine iyi niyetle karıştı. Sadrâzamlığa Köprülü Mehmed Paşa'nın gelmesinde rol oynaması yerinde bir iş oldu. Böylece onun yaptığı en büyük iyilik, Köprülü sülâlesini iş başına getirmekle oldu. Diğer taraftan, Türk mimarîsinin en büyük yapılarından birini ibâdete açtı. Yeni Cami, Safiye Sultan tarafından başlanmış, onun Eski Saray'a gönderilmesi ile yarım kalmıştı. Araya giren altmış yıl gibi uzun bir fâsıladan sonra camiyi tamamlamak, Turhan Sultan'a nasip olmuştur. Camiden başka mektep, dârü'l-hadîs, sebil, çeşme, hunkâr kasrı, türbe ve çarşı yaptırmış, H. 1074 (M. 1663) tarihli vakfiyesinden öğrenileceği gibi buraya zengin vakıflarda bulunmuştur. Bu yapı topluluğundan, sıbyân mektebi ile dârü'l-hadîs günümüze gelememiştir. Diğer yapılar iyi bir durumdadır.

GÜLNÛŞ EMETULLAH SULTAN

Gülnûş Emetullah Sultan aslen Giritli'dir. Serdar Deli Hüseyin Paşa, Resmo kalesini fethettikten sonra, esmer güzeli bir kızı, Istanbul sarayına hediye etmişti. Bu kız, Gülnûş Sultan'dan başkası değildi. Bu sultanın ismine tarihte ilk defa H. 1075 (M. 1664) yılında rastlamaktayız. Zîra o tarihte IV. Sultan Mehmed'den bir erkek çocuk dünyaya getirerek haseki sultan unvanını almıştır.

Padişah, hasekisine öylesine bağlı idi ki, ele geçirdiği Lehistan topraklarında camiye çevrilen kiliselere hep Gülnûş'un ismini veriyordu. Aradan geçen dokuz yıl sonunda H. 1085 (M. 1674) de Gülnûş Sultan'ın bir şehzâdesi daha dünyaya geldi: Şehzâde Ahmed.

IV. Sultan Mehmed tahttan indirilince Gülnûş Sultan da, eşiyle birlikte Edirne'de altı yıl geçirmeye mecbur kaldı. 1695'te II. Mustafa Osmanlı tahtına oturunca Gülnûş Vâlide-sultan'ın önünde yeni bir devir açıldı. Artık Vâlide-Sultan olmuştu ve ölünceye kadar da bu sıfatı taşıdı.

Vak'anüvis tarihleri Gülnûş Vâlide-Sultan'ın dindar bir yaradılışa sahip olduğunu kaydetmişlerdir. Eşi ve oğulları, za-

ferler veya av peşinde koşarken o, hayır işleri ile uğraşmıştır. IV. Mehmed zamanında Mekke'de Haseki imaretini yaptırmış, ayrıca maddî yardımlarla oralardaki fakir fukaranın şükran hislerini kazanmıştı. II. Sultan Mustafa tahta çıktığı zaman da aynı duyguların etkisi altında dinî eserler meydana getirmeye çalışmış, Hac yolunda çeşmeler, sebiller yaptırmıştır. Bunları gören Sultan Mustafa da annesi için Galata'da bir cami inşa ettirmiştir.

Gülnûş Sultan'ın şüphesiz ki, en mutlu günleri, oğlu III. Sultan Ahmed zamanında geçmiştir. Sultan III. Ahmed annesi adına Üsküdar'daki Yeni Cami'yi (Cedîd Vâlide Camii) inşa ettirdi. Klasik üslûpta olan bu külliye; cami, imaret, sıbyân mektebi, muvakkıthâne, sebil, çeşme ve türbeden meydana gelmiştir.

Ayrıca, Sultan H. 1120 (M. 1709) yılında bir su toplattırmıştır. Gülnûş Vâlide Sultan Suyu ismini alan bu su, Valdebağı'nda, Sultan Aziz'in köşkü önünden çıkarak, Yeni Cami'ye su veriyordu. Bundan başka İnâdiye'deki çeşmelere, Ahmediye Camii ile sebiline de su getiriyordu.

Gülnûş Sultan bu eserlerin inşaasından altı yıl sonra, H. 1126 (M. 1715) yılı baharında, oğlu ile Edirne'ye gitti ve orada hayata gözlerini yumdu; Üsküdar'daki Cedîd Vâlide Camii önündeki türbesine gömüldü.

ZEYNEP SULTAN

Sultan III. Ahmed'in kızı, Melek Paşa'nın da karısı olan Zeynep Sultan, cami, sıbyân mektebi, sebil ve çeşme yaptırarak vakıf tarihimize ismini yazdırmıştır.

Zeynep Sultan'ın yapı topluluğu, Gülhane Parkı'nın karşısındadır. Ayrıca H. 1183 (M. 1769) tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre, kırk mevcutlu olan mektebinin öğrencilerine günde bir akça, yılda da bir defaya mahsus elbise parası olmak üzere 4.50 kuruş veriliyordu. Çeşmesi, Aydınoğlu tekkesinin karşısında bulunuyordu, sonraları üzerine bir ev yaptırılmıştır. Türbesi ile sebili, caminin önünde yer alıyordu. Fakat H. 1288 (M. 1869) yılında caddenin genişlemesi ile türbe ve sebil yıkılmış, sultanın kemikleri de bir sandık içerisine yerleştirilerek, camiin bodrumuna bırakılmıştı. Yaklaşık olarak bundan 25 - 30 yıl kadar önce Vakıflar Genel Müdürlüğü, hazirenin bir ke-

Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan'ın hayır eserlerinden Dolmabahçe Camii.

narına bu kemikleri gömerek, basit bir mezar meydana getirmiştir.

MİHRİŞAH SULTAN

Vakıf tarihimizin bir başka ünlü siması da Mihrişah Vâlide-Sultan'dır. Bununla beraber, onun hayatı hakkında bildiklerimiz pek fazla değildir. Bildiğimiz, Sultan III. Mustafa'nın zevcesi, Sultan III. Selim'in annesi olduğudur.

Mihrişah Sultan'ın vakıflarının başında Eyüp'te kendi ismini taşıyan imareti gelmektedir. İmaretin bir yanında 1805'te ölen Mihrişah Sultan'ın türbesi, diğer yanında da sebil ve çeşmeler yer almaktadır.

İmaret, açılışından bu yana geçen iki yüzyıla yakın bir süre, hergün fakir fukaraya yemek verilmiştir. Vakfiyesindeki şu satırlar, vakfın zenginliğini göstermektedir: «Her hafta perşembe günü ve ramazanda her gün pilâv yapmak için 83 okka Mısır pirinci ve zerde için günlük 33'er okka Mısır pirinci ve pilâv için günlük 23 okka koyun eti ve zerde için 50'şer okka hâlis bal...»

Mihrişah Sultan, Eyüp Camii içerisinde bir de kütüphane tesis etmiştir. Devrin şâirlerinden Surûrî, bu vakıf için şu manzum tarihi söylemiştir:

Satr-ı târîhin Surûrî harf-i menkuut ile yaz
Vâlide-Sultan kütüb vakf etdi nakd-î cûd ile

Bundan başka sultanın daha birçok hayır eseri vardır. Halıcıoğlu'ndaki H. 1208 (M. 1793) tarihli cami ile Kasım Gönânî Camii karşısındaki 1792 tarihli çeşme, Yeniköy'de H. 1220 (M. 1805) tarihli çeşme, Küçüksu'da Küçüksu köşkünün önünde H. 1221 (M. 1806) tarihli çeşme de bunların başında gelmektedir. Ayrıca, onun namına III. Sultan Selim, Bahçeköy Arabacıoğlu Mandrası deresinde Vâlide bendini yaptırmıştır. Mihrişah Sultan'ın, Eyüp'teki hayratına su vermek için düşünülen bendin mermer su toplama duvarı üzerinde de sultanın H. 1211 (M. 1796) tarihli kitâbesi yer almaktadır.

NAKŞİDİL VÂLİDE - SULTAN

Nakşidil Vâlide-Sultan, I. Abdülhamid'in karısı, II. Mahmud'un annesidir. II. Mahmud'un tahta çıkmasıyla 1808'de Vâlide-Sultan olmuştur. Fakat 1816'da hastalanmış, tedavisine Hekimbaşı Mes'ud Efendi ile iki Rum hekim memur edilmiştir. Hastalığı artınca, Çamlıca'ya hava değişimine gitmesi tavsiye edilmiş, son günlerini Beşiktaş Sarayı'nda geçirmiştir. Şânîzâde tarihinde, Sultan'ın iyi tedavi edilmediğini ve bir yemek sırasında duyduğu gürültüden dehşete kapılarak öldüğünü yazmaktadır.

Nakşidil Vâlide-Sultan, Fatih'te bir sıbyân mektebi, sebil, türbe ve şehrin çeşitli yerlerinde de çeşmeler yaptırmıştır. İstanbul Belediyesi Eski Eserler arşivinde Fatih Camii hududu içerisinde olduğu kaydedilen sıbyân mektebi, günümüze kadar gelemediği gibi, yeri de bulunamamıştır. Fatih Camii'nin dış avlusundaki türbesini, hayatta iken yaptırmıştır. Zamanının en güzel mimarî eserlerinden olan türbenin yuvarlak bir planı vardır; içerisi, kalem işleriyle süslenmiş, kapı üzerindeki âyetleri de Hattat Râkım Efendi yazmıştır.

CEVRÎ KALFA

Canını feda etme pahasına II. Sultan Mahmud'un hayatını kurtaran bu kadın, yaptırdığı bir mektep ve meydana getirdiği hayratı ile tanınmıştır.

Cevrî Kalfa, Divanyolu'nda Sultanahmet Meydanı'nın karşısında büyük bir taş mektep ile çeşme yaptırmıştır. Ayrıca Eyüp iskelesi civarında, Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda zengin vakıflar meydana getirmiştir.

Cevrî kalfa sıbyân mektebini H. 1235 (M. 1819 - 1820) yılında Türk - ampir üslûbunda yaptırmıştır. İki katlı, on dersaneli olan yapı, üç blok hâlindedir. Cümle kapısı üzerindeki kitâbe Keçeci-zâde İzzet Molla'nındır. Kitâbede belirtildiği gibi, ilkokul olarak yapılan bina, günümüzde de aynı hizmeti görmektedir.

Sultan II. Mahmud, Cevrî Kalfa'ya Büyük Çamlıca'da geniş bir arazi vermiş, bir de köşk yaptırmıştır. Bu arazinin içerisinde bir su kaynıyordu ki, bu su «Cevrî Kalfa Suyu» ismiyle tanınmıştı. Cevrî Kalfa toplanan suları künklerle Üsküdar'a indirmiş ve yol kenarındaki çeşmelerden akıtmıştır.

BEZM-İ ÂLEM VÂLİDE-SULTAN

Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan servetinin büyük bir kısmını hayır işlerine sarfetmiş ve hastanesi ile mektebi, zamanında imparatorluğun en ileri iki müessesesi olmuştur.

Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan, Yenibahçe çayırında, Baltacıodalara, Ebubekir bostanı ile Sultan III. Mustafa, Sultan II. Bâyezid, Zeynep Hatun, İskender Ağa ve Mustafa Ağa'nın çeşitli vakıflarına ait arsaları satın alarak H. 1261 (M. 1843) de hastanesinin yapımına başlatmış ve H. 1263 (M. 1845) yılında hizmete açmıştır. İstanbul'da yaşıyan bir İngiliz amirali, bu

Yenicami'nin turbesinin içinden bir görünüş.

hastane için: «Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekten hastane denilmeye lâyık tek müessese» demiştir. Hakikaten devrin en modern hastanesi olan Gurabâ Hastanesi o zamanlar yüz yataklı idi ve en değerli hekimler de burada toplanmıştı.

Diğer taraftan vakfiyesinde, hastanede çalışacakları birer birer tesbit etmiş ve en küçük teferruat üzerinde bile durmuştur. Vakfiyede son derece ilgi çekici insanî hükümler bulunmaktadır. Bunlardan birinde şöyle denilmektedir: «Şayet, bir hastanın iyileşmesi için bir limon gerekli, limonun değeri de bir altın lira ise o, mutlak surette alınacaktır».

Üzerinde durulması gerekli bir başka yerde de şöyle bir hüküm vardır: «Bir okka kömür, bir okka altın fiyatına da olsa, hastaların ısınması için mutlaka alınacaktır».

İşte, Bezm-i Âlem Vâlide Sultan vakfiyesinde böyle ince noktalar üzerinde durmuştur ve onun asıl büyüklüğü sanırız ki bundan ötürüdür.

Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın bir başka eseri de, Sultan Mahmud türbesinin arka tarafında yaptırdığı mektebidir. İçinde litoğrafya matbaası bulunan bu mektep, rüşdiye üzeri bir eğitim yapıyordu. Padişahın emri ile H. 1266 (M. 1850) yılı ramazanının 19'uncu günü Reşid Paşa'nın nutku ile açılmış, merasime de, devrin ileri gelenleri katılmıştı. Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan açılıştan bir yıl sonra hazırlattığı vakfiyesinde okutulacak derslerden, hocalara verilecek ücretlere kadar en ince teferruat üzerinde durmuştur. Ayrıca bununla da kalmamış, biri fanuslu olmak üzere, iki büyük saati buraya vakfetmiştir. Bunun yanı sıra mektepte son derece kıymetli eserlerden meydana gelmiş 546 ciltlik bir kütüphane tesis etmiştir. Bu kitaplardan Seyyid Mahmud'un, Yakutî Mu'tasımî'nin ve Şeyh Hamdullah'ın yazmış olduğu Kur'ânlar, Türk yazı sanatının en güzel örnekleri arasındadır.

Günümüzdeki Istanbul Kız Lisesi, aslında Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın mektebinden başkası değildir. Fakat ne yazık ki, mektep, bânîsinin ismini taşımamaktadır.

Bundan başka sultanın, Istanbul'da yaptırdığı iki cami vardır; Dolmabahçe Camii ve Gurabâ Hastanesi camii. Dolmabahçe Camii'nin yapımına H. 1268 (M. 1852) yılında başlanmışsa da, sultanın ölümü üzerine oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanmıştır. Bu cami de, onun ismi ile değil, yerine nisbetle Dolmabahçe Camii olarak tanınmaktadır.

Gurabâ Hastanesi camii ise, kapı kitâbesinden öğrenildiğine göre H. 1261 (M. 1843) yılında yaptırmıştır.

Bezm-i Âlem Vâlide Sultan, başta Yahyâ Efendi dergâhı olmak üzere, Istanbul'un birçok dergâhına zengin vakıflarda bulunmuştur. Ayrıca, Istanbul'un çeşitli semtlerine çeşmeler yaptırmış olup bunlar, onun ismi ile «Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan çeşmeleri» diye tanınmaktadır. Bu çeşmelerden günümüze gelebilenler şunlardır: Gurabâ Hastanesi yanındaki çeşme, Topkapı surları dışındaki Rami ve Maltepe yollarının ortasındaki çeşme, Maçka - Beşiktaş arasında Akaretler'de bulunan çeşme, Kasımpaşa'da Hacı Ahmed deresi civarındaki çeşme ve Tarabya'daki çeşme.

PERTEVNİYAL VÂLİDE - SULTAN

Pertevniyal Vâlide - Sultan, II. Sultan Mahmud'un ikinci ikbâli, Sultan Abdülaziz'in annesidir.

Yaptırmış olduğu hayır eserlerinin başında, Aksaray'da kendi adını taşıyan camisi gelir. Bunun yerinde H. 1202 (M. 1785) yılında yapılmış Kocamustafa Paşa vakfı kâtibi Mustafa Efendi'nin bir mescidi bulunuyordu.

Cami, XIX. yüzyılda mimarîmizde büyük ölçüde etkisi olan eklektik üslûpta inşa edilmiştir. Mimarları İtalyan Montani ile Ermeni Balyan Kalfa'dır. Cami, Hattat Mehmed Rif'at Efendi'nin çepeçevre yazdığı sûre-i Melek ile bezenmiş, avlu kapılarından biri üzerine de Ârif Efendi'nin tâlik kitâbesi yerleştirilmiştir. Ayrıca caminin yanına güzel bir çeşme, muvakkıthâne, kütüphane, mektep ve müezzin odaları ile meşrutalar yapılmıştır.

Pertevniyal Vâlide - Sultan'ın türbesi istimlâk dolayısıyle 1953 yılında yıkılmış ve kemikleri muvakkaten Sultan Mahmud'un türbesine nakledilmiştir. Aradan geçen bir süre sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü caminin arka tarafında yeni bir türbe yaptırmış ve Vâlide - Sultan'ın kemikleri 3 haziran 1969'da buraya yeniden gömülmüştür.

Pertevniyal Vâlide - Sultan 1055 yazma ve basma kitabı da caminin kütüphanesine vakfetmiştir. Bunun yanı sıra Mahmudiye Mektebi denilen okul, Aksaray yangını sırasında yanmış ve 1930 yılında günümüzdeki Pertevniyal Lisesi olan bina yapılmıştır. Sultanın hayrâtı arasında muhtelif çeşmeler de bulunmaktadır. Bunlardan sultanın ismi ile tanınan çeşmelerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır: Karagümrük'te pazar meydanı arkasındaki çeşme, Defterdar'da, Şehremini'nde Vâlide - Sultan camiinin avlu kapısında yer alan çeşmeler.

VE DİĞERLERİ

Osmanlı tarihinde vakıf yapan kadınlar bunlardan ibaret değildir. Onların yanında daha birçokları vardır ve şehrin mütevazi köşelerinde irili ufaklı hayır eserleri meydana getirmişlerdir. Burada sadece bazılarının isimlerinden ve yaptıkları hayrattan kısaca söz edeceğiz.

Fâtih Sultan Mehmed'in süt annesi Hand Hatun, Mahmutpaşa civarında bir çok vakıf meydana getirmiştir. Şehzâde Korkut'un kızı Ferruh Sultan, Lâleli Camii karşısındaki Kızıltaş Mescidi yanında bir sıbyân mektebi; Kürdistan Kazaskeri İdris - i Bitlisî'nin karısı, Ebülfadl Mehmed Efendi'nin annesi olan Zeynep Hatun, Eyüp Gümüşsuyu'nda sıbyân mektebi, cami ve çeşme yaptırmıştır. Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi'nin kızı olan Sitti Hatun'un, Silivrikapısı'nda cami ile medresesi vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın saraylılarından, Kıbrıs Beylerbeyisi Ahmed Paşa'nın karısı Perîzâd Hatun da bir zaviye, ona bitişik bir mescit ve ayrıca H. 983 (M. 1575) tarihli bir çeşme yaptırmıştır. Caminin yanında Perîzâd Hatun'un kocası ile birlikte gömülü bulunduğu türbesi vardır. Bu arada borçlu mahkûmları kurtarmak için de para vakfı meydana getirmiştir.

II. Sultan Selim'in kızı Piyâle Paşa'nın karısı olan Gevher Sultan'ın Cerrahpaşa Camii karşısında bir medresesi vardır. Vakfiyesini H. 1018 (M. 1609) yılında tanzim etmiştir; burada okuyan her öğrenciye günde altı akça ve ayrıca her yıl gelir artışından da bir miktar para verilmesini şart koşmuştur. III. Sultan Selim'in dadısı Nazperver Kalfa, Davutpaşa iskelesinde bir sıbyân mektebi ile çeşme; II. Sultan Bâyedin'in torunu Neslişah Hanım - Sultan da, biri Edirnekapı, diğeri İstinye'de olmak üzere iki ayrı cami yaptırmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın dadısı Daya Hatun'un Mahmutpaşa civarında bir camisi bulunmaktadır. Ayrıca Kanunî'nin cariyelerinden Gülfem Hatun, Üsküdar'da çarşı içinde bir cami ile sıbyân mektebi inşa ettirmiştir.

Bundan başka Yavuz Sultan Selim'in dadısı Kamer Hatun'un Beyoğlu'nda bir camii ile Yedikule civarında bir sıbyân mektebi vardı.

I. Sultan Abdülhamid'in altıncı kadını Fatma Şebsafâ Hatun, Zeyrek'te barok üslûbunda bir cami ile sıbyan mektebi inşa ettirerek bugün dahi isminden söz ettirmektedir.

17 ekim 1909'da, İtalya'da çıkan Le Perroquet mecmuasında yayınlanan bu resim Ruslar'ın Çanakkale boğazından serbest geçiş hakkı isteğini karikatürize ediyor. Eğer Rusya bunu başarırsa ve Akdeniz'e geçerse, bütün dünyaya

Ayı'sının marifetini göstermiş olacaktır. Ama ona süngü uçları gösterilerek cevap verilmiştir. Sağ tarafta görülen İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya ise Rusya'nın başarısızlığı ile alay etmektedir.

60 Yıl Önceki Türkiye

17 ekim 1909'da, İtalya'da çıkan Le Perroquet mecmuasında yayınlanan bu resim Ruslar'ın Çanakkale boğazından serbest geçiş hakkı isteğini karikatürize ediyor. Eğer Rusya bunu başarırsa ve Akdeniz'e geçerse, bütün dünyaya Ayı'sının marifetini göstermiş olacaktır. Ama ona süngü uçları gösterilerek cevap verilmiştir. Sağ tarafta görülen İngiltere, Fransa, İtalya ve İspanya ise Rusya'nın başarısızlığı ile alay etmektedir.

Hiçbir Yerde Neşredilmemiş Mektuplarıyle

ABDÜLHAK HÂMİD'İN HAYATINDAN YAPRAKLAR

3

Yazan: Kudret Sinan

HÂMİD, Nâmık Kemal'le tanışmıştı. Ancak o sırada fazla bir dostlukları olmamıştı. Yalnız bir defasında, Hâmid'in Fransa'ya gittiğini duyunca N. Kemal: «Mademki Paris'e gidiyorsun; falan falan kütüphanelere git de orada filân filân kitapları oku!...» tavsiyesinde bulunmuştu. O zamanlar Abdülhak Hâmid, daha asıl eserlerini yayınlamış değildi. Fakat bunlar yayınlanmaya başladıktan sonra, ilk zamanlar genç şâiri pek de umursamayan Nâmık Kemal, ona karşı pek büyük saygı duyacak, hattâ bir mektubunda: «Hâmid, sana hitab etmek için isminden büyük kelime bulamıyorum» diyecekti.

Karşılıklı oturup konuşmadıkları ilk iki karşılaşmaları istisna edilecek olursa, bu ilk karşılaşmalarından sonra bir seferinde Midilli'de, ötekinde de Rodos'ta olmak üzere, hayatlarında iki defa daha yüz yüze geleceklerdi. Bundan sonra, ölünceye kadar, birbirlerini göremiyeceklerdi. Midilli'deki görüşmeleri, karşı karşıya en uzun süre kalıp, hasbihâl etmelerini teşkil etmişti. Bombay şehbenderliğine giden Hâmid'in vapuru, yolda, Midilli'ye uğramış ve bütün bir gece adada kalmıştı. Gemi limanda demirli duradursun, Abdülhak Hâmid de geceyi adanın mutasarrıfı bulunan Nâmık Kemal'in evinde geçirmişti. Sabaha kadar sohbet etmişlerdi. Hâmid'in dönüşünde Nâmık Kemal, Rodos mutasarrıfıydı ve ömrünün son yıllarını yaşamaktaydı. Genç arkadaşının Istanbul'a gitmekte olduğunu işiten Nâmık Kemal, hemen rıhtıma koşmuştu; ayak üzeri beş, on dakika konuşabilmişlerdi ve bu artık sondu. Ondan sonra bir daha yüz yüze gelmemişlerdi.

Karşılaşmaları bu kadar az olmakla beraber iki dost, 1871'den başlayarak 1888'e kadar daima birbirlerine uzun — hattâ mümkün olduğu kadar sık — mektuplar yazmışlardı.

1888'de Abdülhak Hâmid Londra elçiliği müsteşarı bulunuyordu. O yılın aralık ayının 2'sinde, Nâmık Kemal, Sakız adasında öldü. Abdülhak Hâmid'in, bu haber karşısında telâşlandığını ve üzüldüğünü aşağıdaki satırlardan anlıyoruz. Şâir, bu ölüm haberine inanmak istemiyor ve ve Hüsnü Bey adındaki arkadaşına yazdığı mektupta: «İnşallah yalan olduğunu bildirirsin» diyor.

«Biraderim efendim Hüsnü; Kemal'in vefatına dair haber-i elîmi işittim. İnşallah yalandır ve inşallah serîan tekzib edersin; cevabını muntazırım...»

Mektup 6 kânunuevvel 1888 tarihlidir. Bu duruma göre Abdülhak Hâmid'in, Nâmık Kemal'in ölüm haberini, onun ölümünden dört gün sonra öğrendiği anlaşılmaktadır.

Şâirin, bu mektuptan birkaç hafta sonra, yine Hüsnü Bey'e yazmış olduğu başka bir mektuptan da şu satırları okuyoruz: «Efendim Hüsnü'm; Kemal'in oğlu Ekrem'in (Ali Ekrem Bolayır) nerede ikamet ettiğini tahkik ile, mektubumun kendisine itâsını hasseten senden rica ederim. Galiba Hikmet'e yakın bir yerde oturuyorlar. Bu haber beni fevkalâde meyûs ve mükedder etti...»

Bu sözlerden de Hâmid'in, Nâmık Kemal'in oğluna bir başsağlığı mektubu yazdığı anlaşılıyor. Esasen Sâhibzâde İbrahim Bey'e yine bu günlerde yazdığı bir mektuptan bunu daha açık bir şekilde öğreniyoruz:

«... Kemal'in oğlu Ekrem'e olan mektubumu Hüsnü Bey'e göndermiştim. O mektubu bulun ve Allah aşkına, Resûl aşkına, merhumun mahdumuna îsâl ediniz. Kemal vefat edip de, benim sükût etmekliğim bence bir azâb-ı elîm olur; Kemal vefat edip de, ben oğluna mektup yazmazsam tarih nazarında mel'un olurum. İstikbal beni lânetlerle yâd eder; o cihetle beni bu mes'uliyet-i mânevîyeden kurtarmanızı, yani mektubumu bulup, çocuğa vermenizi fevkalâde rica ve istirham ederim. Mektubu bulamadığınız halde işi hem Ekrem'e anlatınız, hem de bana yazınız...»

1891'de Ahmed Vefik Paşa vefat ettiği zaman, Hâmid, İsmail Bey'e yazdığı mektuplarda şunları yazıyor: «Londra gazetelerinde, Ahmed Vefik Paşa'nın irtihali telgrafnâmesini görerek pek müteessif oldum. Biçâre adam hasta mı idi, yoksa füc'eten mi vefat etti? Umarım ki hidemât-ı kadîmesine mükâfâten, taraf-ı şâhâneden, ailesine bir maaş tahsis buyrulur. Şaban ayında —Allah başka emsâl göstermesin— bizim familyamızdan pek çok rihlet edilir, biliyorum. Bir derecede ki, her ne zaman Şaban kedersiz geçerse, ben ramazanın ilk gününü bir ıyd-i meserret addederim...»

1893'de, Ahmed Midhat Efendi'nin dâmâdı da olan, Muallim Naci vefat etmiştir. Hâmid, Osman Bey'e yazdığı mektuplardan birinde bu konuya da şöyle dokunmaktadır: «Ahmed Midhat Efendi'yi görürseniz, Naci Efendi'nin irtihalinden dolayı duyulan teessür-i umumîye iştirak ettiğimi ve kendisinin de hasseten ellerinden öptüğümü lutfen tebliğ eder misin?..»

Abdülhak Hâmid'in elimizdeki mektupları genellikle, «Aile Mektupları» dır ve dolayısıyle aile, aileleraası mevzu ve meseleleri ihtiva etmektedir. Ancak bu mektuplarda zaman zaman ve yer yer, parça parça yine de zamana ve zamanın Türkiye ve dünya yaşayışına ışık tutan yönleri çoktur. Yukarılarda özellikle üstünde durulan hususlardan başka — meselâ — yine bu mektupların bütününden:

a — Şâirin hususî hayatına, aile hayatına dair,

b — Hususî hayatındaki dil ve ifade özelliklerine dair,

c — Zamanının idarî ve siyasî hayatına dair,

ç — Zamanının edebiyat ve sanat arkadaşlarına, onun bunlar hakkındaki şahsî görüşlerine dair,

d — Malî, maddî durumu, geçim sıkıntısına dair,

e — Çocuklarına, annesine, yakın akrabasına karşı olan sevgi ve alâkasına dair,

f — On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki ve yirminci yüzyılın ilk yıllarındaki Londra, Paris, Viyana, Brüksel, Lahey... gibi Batı ülkelerinin yaşayışına, insanlarına ve medeniyetine dair,

Pek çok değişik ve değerli bilgiler edinmek imkânı hâsıl olmaktadır. Bu itibarla Abdülhak Hâmid'in bu «Aile Mektupları»nın belli başlılarını — olduğu gibi — okuyuculara sunmakta fayda görmekteyiz. Bu mektupları okuyuculara sunarken, ilmî bir inceleme ve kronolojik bir sistem kaygısı gözetilmemiştir. Bu mektuplar — olsa olsa — ileride onun hakkında yeni araştırmalar yapacak olanlar için birer kaynak vazifesi görecektir.

MEKTUPLAR

(Abdülhak Hâmid'in, Paris elçilik kâtibi iken Istanbul'a yazdığı bu mektup, Sâhib Molla'nın çocuklarından birine aittir; fakat hangisine ait olduğunu tesbit mümkün olamamıştır. Mektubun yazıldığı günler 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Savaşı'na (93 Harbi'ne) rastlamaktadır. Bu yüzden harbe temas eden satırlar da göze çarpmaktadır).

(Hâmid, aşağıdaki mektubunda daha çok ailevî birtakım meselelere dokunmaktadır. Mektup, 1887 yılında Londra'dan yazılmıştır).

Biraderim efendim Osman'ım,

Lâyiha ile beraber 12 haziran 1302 tarihli pend-âmîz (nasihat verici) mektubunu aldım. Sözlerine değil ama, biraz rahatsızlık gördüğüne canım sıkıldı. Allah cümlenize âfiyet versin. Bugün bayram olduğundan, tebrik zımnında vâlidem hanımefendi hazretlerinin ayaklarından öperim. Diğer büyük vâlideniz hanımefendi

hazretlerinin ve peder beyefendimiz (Sâhib Molla) ve büyük hemşirem hanımefendinin hâkipâyine yüz sürüp, etteklerinden ve ellerinden ve Ferahnümâ Hanım vâlidemizin kezalik ellerinden ve Hikmet ve İbrahim ve İsmail Beyler'in ve Mihrinnisa (kızkardeşi) hanımın ve oğlum Hüseyin ile Hâmide'nin (Hüseyin ve Hâmide, Abdülhak Hâmid'in, Londra'ya giderken akrabasının yanında bıraktığı çocuklarıdır; o zamanlar, anneleri Fatma Hanım öleli üç, dört yıl olmuştu) gözlerinden ve Nâzım'ın kezalik gözlerinden ve Cemal Hatun'un ellerinden öperim. Lâ'lifer Hatun'a, Şevkıdil'e, Pertev'e ve Muhsine Hatun'a vesaireye selâmlar ederim. Bunları ayrı ayrı tebliğe himmet etmeni de, gözlerinden öperek, senden rica ederim. Cenâb-ı Hak hayırlısıyla ve hep bir arada olduğumuz hâlde böyle nice bayramların müşahedesini familyamızın cümle âzâsına nasib ve mukadder buyursun, âmin bi hürmeti seyyidel mürselîn.

Hatırımda iken şunu da sorayım: Bizim Garam ne oldu? (Şâirin o zamanlar yazdığı, fakat neşri için devletten izin alınamadığından, ancak II. Meşrutiyet'ten sonra yayınlanan bir eseri). Ve ne olacak? Kaybolmayacağını sen tekeffül etmiştin değil mi? Bir de hani bizim Golos'da, Bombay'da yanımızda kâtibimiz olan İstefan Efendi, kendisinin beyefendimiz (Sâhib Molla) lieclilistihdam (işe yerleştirilmek üzere) İstefenaviç'in oğluna tavsiye buyrulmasını rica ediyor. Herif aç kalmış; istidadı da vardır. Eğer beyefendimiz söyler de, tavsiye ettirirseniz büyük sevab işlemiş olursunuz. Gelgelelim nasihatlara:

AŞK VE HÂMİD

Bizim buradaki muallime, Istanbul'daki Macar Kızı gibi, koca âşıkı yahut budala değildir. Bana teklif-i izdivac ettirecek onun bir hâli olmadığı gibi, benim de hâl ve mevkiimin buna müsaadesi yoktur. Ülfetimiz (arkadaşlığımız) letaif yolunda işrab-ı muhabbetten (sevgi gösterisinden) başka ilânâta bence ruhsat vermez. Ondan da bir eser-i muhabbet hissedersem o vakit ben de izhar-i aşk edebilirim; fakat teklif-i izdivac etmem; çünkü, etsem de, kabûl etmeyeceklerini bilirim. Kıyl ü kaller, maceralar ihdas ve ikaamı seven bir adam isem de bu meselede olamaz, zira kızı lekedâr etmek istemem. Istanbul'daki budala Macar kızına gelince: Ona karşı vakıa biraz mütalâasız (düşüncesiz) davrandım. Maamafih değirmenci kızı olduğunu bilmiş olsaydım o misillû bir teklifte bulunmazdım. İş sonradan anlaşıldı. O zaman işime gelmeyeceği mâlûm oldu. Hem, itikadımca, o kızın bana gösterdiği muhabbet, benim için olmayıp, evlenmek içindir; çünkü otuz dört yaşındaki, çoluk çocuk sahibi bir adama o yaşta bir kızın alâka etmesi tabiî değildir. Bense yakışıklı bir adam da değilim. Sen bu kızdan başka hangi emsal biliyorsun ki(Şâir burada aşırı çapkınlığını unutmuşluktan gelmektedir) «Maksadınız gönülle eğlenmek; şâirlik insaniyetsizlik değildir. Eskilerine kıyas ederek söylüyorum» diyorsun. Falancanın (bu kelime okunamamıştır) kızı ise, ben ona alâka ızhar etmedim, alacak olduk; sonra şerait tevafuk etmedi, caydık. Bu misillû ahval dünyanın her tarafında emsali görülmüş ve görülür şeylerdir. Dedim ya; ben o kızdan başkasına karşı böyle bir münasebetsizlik ettiğimi bilmiyorum, eğer sen biliyorsan bana yaz da anlayayım. Bir de benim bir kadını bahtiyar edemiyeceğimi nerden biliyorsun? Merhumeyi (Fatma Hanım) bedbaht ettim miydi? Yoksa kendim bedbaht idim de, o da, fakat bu suretle, bedbaht sayılabilir olmuş değil mi idi? Seni temin ederim ki, ben iki adam değil, on iki adam kadar başka başka olsam, eğer kendim bedbaht olmaz isem, alacağım kadını bahtiyar etmeye tab'an hem mail, hem de muktedirim. Bir lahza yanından ayrılmak istemediğim Fatmam'la (oysa, daha evliliklerinin ilk yıllarında bulundukları halde, Paris'e giderken, onu Istanbul'da bırakmıştı) birdenbire müebbeden mufarakat edince, ne olduğumu, ne yaptığımı bilmez bir adab olduğum ve nihayet derecede bir bedbahtlık içinde bulunduğum cihetle, bu hâlin mukteziyatından olarak (şâir burada, Nasreddin Hoca'ya ait: Karısı yukarıda ölü yatarken, hizmetçiye sarkıntılık ettiğini görüp de kendisini ayıplayanlara «Merhumenin derdinden ne yaptığımı ben de biliyor muyum sanki?» fıkrasını hatırlatıyor) mahut Macar kızına biraz münasebetsizlik ettim. Bununla beraber mahremâne bir ülfetimiz sebk etmedi. Irz ve iffetine dokunmadım. «Sizi seviyorum, almak istiyorum» dedim, sonra da alamıyacağımı söyledim; kabahatim bundan ibaret. Maamafih bu bana bir ders oldu. Buradaki kızla oralara yanaşmam; zira olacak iş değildir; fakat kendisini sevdiğimi inkâr edemem ve icabederse bunu kendisine de söylerim. Söylemek de fena ise bana ihtar et, yani reyini söyle. Senin sözün, muhabbetten geleceği için bana acı gelmez. İçinden söylersen o vakit mükedder olurum. Şimdi bu kızı seviyorum; bunu da

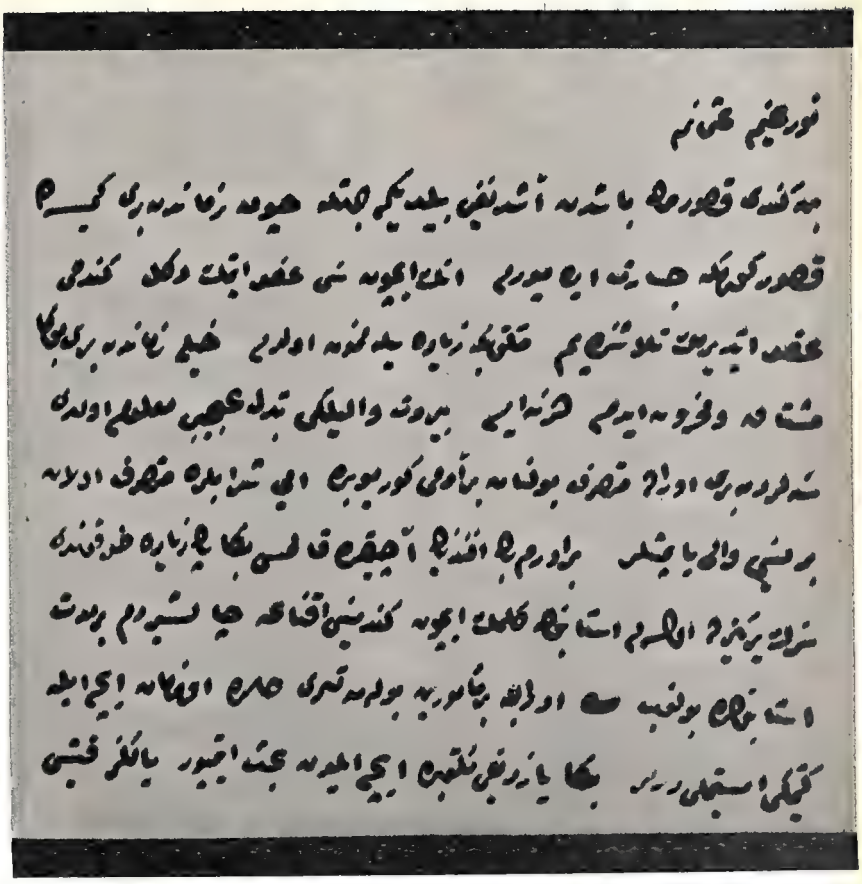

Abdülhak Hâmid'in bu sayfada yayınladığımız mektubunun orijinalinin baş kısmı.

sana hafî olarak söylüyorum. Ne yapayım? Şu sualime bir cevab-ı serî gönder.

Yevm-i evvel-i ıyd (Bayramın ilk günü)
21 haziran 1202

kardeşin
Abdülhak Hâmid

(Abdülhak Hâmid, yaradılıştan hovarda ve müsriftir. Bundan dolayı ömrü boyunca daima geçim sıkıntısı çekmiş, iki yakası bir araya gelmemiştir. Londra'dan Osman Bey'e yazmış olduğu bu mektupta esas konuyu yine para işleri, daha doğrusu parasızlıktan şikâyet teşkil etmektedir).

Nur-ı aynım Osman'ım,

Ben, kendi kusurumun baştan aştığını bildiğim cihetle, çok zamandan beri kimsede kusur görmeye cesaret edemiyorum. Onun için, seni affetmek değil, kendimi affettirmek telâşındayım. Mektubuna ziyadesiyle memnun oldum. Hayli zamandan beri buna müştak ve mahzun idim. Her ne ise; Beyrut valiliği tebeddül-i acibi, mâlûmum oldu. Senelerden beri orada mutasarrıf bulunan bir adamı görmeyip de, iyi şaraplara mutasarrıf olan birisini vali yapmışlar. Biraderim beyefendinin açıkta kalması bana pek ziyade dokundu. Sizin yerinizde olsaydım, İstanbul'a gelmek için kendisini iknaa çalışırdım. Bir müddet İstanbul'da bulunup, oraca bir memuriyet bulamadıkları halde, o zaman İçel'e gitmeyi istemelidirler. Bana yazdığı mektupta İçel'den bahsetmiyor; yalnız «Kışı geçirmek üzere Mersin'e gitmek niyetindeyim» diyor. Herhalde Cenâb-ı Hak'tan hayırlısını temenni ederiz. Hüsnü Bey'in daha Bombay'da olduğundan emin olabiliriz, çünkü beş gün evvel şehbenderhâneden sefarete (Londra'ya) gelen bir mektup onun yazısıyladır; halbuki bundan birkaç ay evvel bana yazdığı bir mektupta hemen yola çıkmak

üzere olduğundan, ış'ar-ı âtîye intizaren muhabereye fasıla verilmesini tavsiye ediyordu. Buna binaen o vakitten beridir kendisine mektup yazmadım.

ESERLERİNE DÂİR

«Zeyneb»i (eserlerinden biri) mutalâa yazmak üzere Ekrem Bey (Recaizâde M. Ekrem) hıfzetmektedir. Alıp istinsah ettirdikten sonra yine kendisine iade etseniz ve suretini maarife verseniz (o zaman basılacak bütün kitaplar Maarif Nezâreti'nce kontrol edilir, buradan izin alındıktan sonra basılırdı) bilmem nasıl olur? Bunu Ekrem'e ben söyleyemem, çünkü sonra bin türlü mânâ verir diye korkarım. Sen kendi tarafından iste de, kitabı iade şartıyle alıp maarife ver, sonra da kitapçıya sat, parasını da vâlideleri melâike-i semâya iltihak eden (Anneleri gökteki melekler arasına karışan. Ölmüş eşi Fatma Hanım'ı imâ ediyor) ve pederleri gebermek bilmeyen bir canavara benzeyen (kendisini kastediyor), çocuklar için (kendi kızı ve oğlu) sarfet. Lâkin kitap yalıda istinsah ettirilmeli; kitapçıya verilirse «Sardanapal»a (eserlerinden birinin adı) benzer, onun yanına gider. Ben eminim ki Arakel (zamanının editörlerinden biri) «Sardanapal»ı iç etti. Benim hattımla (el yazımla) olan nüshasını bir kere musırrâne (ısrarla) sual ve tahkik etseniz ne kadar hazzederdim.

YİNE PARASIZLIK

«İsraf etmeyip de Istanbul'a gel» diyorsun. Heyhat!... Nasıl israf? Şimdi, emin ol ki, israf ettiğim yoktur; vaktiyle yaptığım müsrifliklerin cezasını çekiyorum. Aylığımın bundan on üç ay sonraya kadar bir nısfını Gazban Efendi (elçilik görevlilerinden biri olmalı) alacak. Odacı Receb'e olan yedi bin üç yüz kuruş borcum için de dokuz ayda edâ olunmak üzere, aylığımdan yedi yüz elli kuruş kestiler. Gazban Efendi, bunun üzerine, bana ayda yalnız on İngiliz lirası vermeye râzı oldu. Bunun beş lirası hizmetçilere bahşişle, tütüncü ve çamaşırcıya verilen mâhâne (?... aylık olsa gerek) demek olacağından, havayic-i saire (öteki ihtiyaçlar) için bana ayda beş lira kalıyor, demek olur ki, bununla Londra'da geçinmenin ne kadar kolay olacağını siz de tahmin edersiniz. Eğer Londra'da bedava ziyafetler olup da bu suretle havailiğime hizmet etmiş olmasam, eminim ki burada bulunmak bana bir azab olurdu. Vaktiyle niçin müsriflik ettiğimi sorarsan, bir cevap bulamam, çünkü müttehemim (?... suçluyum). Londra'ya geldiğim zaman her nasılsa ne oldum delisi olmak lâzım gelmişti. Öyle olmasaydı geberirdim. Sonra muallime-i bî hemtâ (eşsiz öğretmen hanım. Kendisinden İngilizce dersi aldığı ve ona tutulduğu İngiliz kızı). Ona hoş görünmek için bir hayli israfatta bulundum ki, kızcağız beni işte bu israfatım için sonra fena görmeye başladı zannederim. Geçen gün kocaya vardı, s.....di gitti (çok müstehcen bir kelime) demektir; uğurlar ola. Ondan sonra birtakım müsriflikler daha ettim ki, şimdi hep onların seyyiesini çekiyorum.

Yazmakta olduğum «.....» (iki kelime okunamamıştır)ın yakında tebyizi (temize çekilmesi) hitam bulacağından, size bir aya kadar onu takdim ve ihdâ ederiz. Kitapçı Karabet'e lutfen söyler misin ki, bana, benim hesabıma olarak, Kemal'in yeni tarihinden (Nâmık Kemal'in Osmanlı Tarihi) bir nüsha göndersin. Maksat tarih okumak değil, Kemal ile konuşmak. Kataloğun nesine teşekkür ediyorsun bilmem?

Geçenki fırtınayı işittiğim yahut duyduğum zaman çok merak ettim. Bilmem bizim Çamlıca kafesi (bu semtteki küçük evi) bir tarafa uçup gitmiş midir? Hıdîv İsmail Paşa'nın burada pek çok kuru iltifatını görürdüm; şimdi o da padişahtan kuru iltifat görüyor galiba... Buradaki herşeyi orada bulamaz sanırım. Niyazlar, tazarrûlarla âkıbet nâil-i esaret oldu; Allah akıllar vere.

Paşa, (büyükelçi) on beş gündür sefaretten sofrayı kaldırdı; köyde oturuyor, biz de taamı hariçte yiyoruz. İşte şimdi o mübarek vazifeyi ifa için gideceğim. Canım, Reşat niçin benim mektubuma cevap vermedi? Elbette kendisini görürsünüz. Bir de Sezâi'nin zifafı mı yoksa nikâhı mı oldu; bunu ben bir türlü anlayamadım. Karısı Paris'te imiş, kendisi nerede?

Hasan Bey gitti mi ve hemşirelerini filân beraber götürdü mü? Vâlidemin, mütehassir olduğum, ayaklarından öperim. Diğer büyük vâlideniz hanımefendi hazretlerine, peder beyefendimiz hazretlerinin hâk-i pâyine yüz sürerim. Vâlidenizin ve Ferahnümâ vâlidemizin ellerinden ve Mihrinisa ile Hikmet'in, İsmail'in, Nâzım'ın, Serâ'nın gözlerinden öptüğüm gibi, oğlumla kızımın da, benim tarafımdan, yanaklarından öpmeni rica ederim. Mektup yazmakta ihmal etme Allah aşkına, acıyınız bana. Bâkî uhuvvet.

Cumartesi, 9 Kânunsani 1309
Müştâkınız
Abdülhak Hâmid

(Devamı var)

Japonya'da Din ve Eğitim

Yazan: Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

İNSANLARI daha iyi anlıyabilmek için, onların dinî inanışları hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Bu sebeple Uzak Doğu'da pek çok mâbed gezdim. Birçok rahiple konuştum, bu mevzuda yazılmış kitaplar okudum, dinî merasimlerinde bulundum.

Japon mitolojisine göre Japon hükümdar ailesi Güneş İlâhesi Amaterasu soyundan gelir. Amaterasu, imparator ailesine mensup bir kadın tarafından temsil edilirdi. Bu baş rahibe Yamata - hime unvanını taşır. Siyasî tesirleri çok büyüktür. Sonraları Amaterasu yalnız imparatorluk ailesinin değil, bütün halkın koruyucu ilâhesi sayılmıştır.

Şintoizm, kamilere yani ölülerin ruhlarına tapmıştır. Şinto inanışına göre ölülerin ruhu tanrılaşarak canlılar arasında dolaşmaya devam eder. Çocuklarının, torunlarının kederli ve sevinçli anlarına ortak, onların hareketlerine göz kulak olur. XVIII - XIX. yüzyıllarda Şintoizm'in yorumcularından Hirata'nın yazdığına göre, Tanrı haline gelen ruhlar, tabiat olaylarını idare ederler. İyilikte olduğu kadar, kötülükte de kudretlidirler. Yaşayanlar, onların hâtıralarına hürmet edip, hediyeler sunarlarsa iyi, ihmal ederlerse kötü davranırlar. Hem ceza hem mükâfat verirler.

Şintoizm'e göre hem kardeş, hem sevgili olan iki tanrı vardır: İdzanagi ve İdzanami. Diğer tanrılar bunlara dünyayı yaratma işini verirler. Kadının önce konuşması sebebiyle, ilk çocuklar anormal doğar. Sonra, sebebi öğrenen erkek önce konuşmaya başlar ve neticede Japon adaları ve tabiat tanrıları doğar. İdzanami, son çocuğu olan Ateş Tanrıçası'nı doğururken ölür. İdzanagi sevgilisini bulmak için cehenneme iner. Fakat yeraltı tanrılarına verdiği sözü tutmadığı için oradan kovulur. Girip bir nehirde yıkanır. Burnundan akan sudan Fırtına Tanrısı Sanoo doğar. Sağ gözünden düşen bir damladan Ay Tanrısı Tsuki - no - kami, sol gözünden düşen damladan da Güneş Tanrıçası Amaterasu dünyaya gelir.

Fırtına tanrısı göğe çıkıp, güneş tanrıçasını ziyaret etmek ister. Güneş tanrıçası onun sertliklerinden korunmak için bir mağaraya çekilir. Diğer tanrılar dünyayı tekrar ışığa kavuşturmak için planlar kurarlar. Mağaranın kapısına kocaman bir ayna, kıymetli bir gerdanlık, çeşitli kumaşlar koyup, Udzume mağaranın önünde dansederlr. Bu herkesi güldürür. Gürültüleri işiten Amaterasu mağaranın kapısını aralar. Aynada kendisini görür, ilerler. Diğerleri hemen arkasına samandan örülü bir ip gererek, dönüş yolunu kapatırlar.

Fırtına tanrısı yeryüzüne inince, bir genç kızı yemek üzere olan bir ejderi öl-

Yazarımız, Kyoto'daki mâbetlerden birinin önünde.

dürür. Onun vücudunda da büyük kılıcı bulur. Amaterasu, Japon adalarının kaderini kendi torunlarından birine emanet eder. Bu da, Tenno yahut Mikadolar'ın birincisidir. Bu kişi, üç ilâhî hazine, ayna, gerdanlık ve kılıç ile birlikte yeryüzüne iner.

Şintoizm'i tefsir eden bilginler, dinlerinde ahlâk yasası, on buyruk gibi şeylerin bulunmadığını, çünkü Japonlar'ın böyle şeylere ihtiyaçları olmadığını söylerler. Zira ilâhî bir ırktırlar. Tanrıların yolunu bilir ve takip ederler. Çocukların anaya, babaya, kadınların erkeklere itaat etmeleri gerektir. Evlenip çocuk yetiştirmek dinî bir vazifedir. İnsan bir erkek çocuğa sahip olmalı, olamazsa evlât edinmelidir. Çünkü aileyi o devam ettirecektir. Millî ahlâk bilhassa, anaya, babaya saygı ve sevgiyi, vatanseverlik ve rejime bağlılık şeklinde geliştirmiştir.

Bir şintoist'in kamilere karşı saygı göstermek için, ruhunu ve bedenini temiz tutması lâzımdır. Ruh temizliği daima iyi şeyler düşünmekle mümkündür. Beden temizliği de bir görevdir. Tapınaklara temiz gitmek şarttır. Rahiplerin bekâr kalmaları şart değildir. Hattâ başka iş de yapabilirler. İbâdet sırasında ise, eski zamandan kalma dualar okunur. Tanrılara pirinç, sebze, meyva, balık gibi hediyeler sunulur. Genç kızlar dans ederler. Bunlar Udzume'nin, Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun mağarası önünde yaptığı danslarına benzer ve ışığın yeryüzüne dönüşünü kutlamak maksadıyla yapılır. Amaterasu'nun en çok gidilen tapınağı İse'dedir.

BUDİZM VE ÇEŞİTLİ DİNLER

Budizm, VI. yüzyılda Çin'den Kore yoluyla Japonya'ya geçmiştir. Bu din, millî din olan Şintoizm ile birçok bakımdan çelişme hâlindeydi. Bu sebeple Japonya'da Budizm, Japon ruhuna uymak için, değişmek zorunda kalmıştır. IX. yüzyılın başında zeki bir arabulucu, Budizm'i Şintoizm'e yaklaştırmıştır. Kukai ismindeki bu adam, Şintoizm'in büyük tanrılarını Buda'nın muhtelif şekilleri telâkki etmek teklifinde bulunmuştur. Sonra da Japonlar Budizm'i Şintoizm'e daha çok benzetebilmek ümidiyle onlara «Ölülerin ruhları yüz yıl kadar canlıların arasında yaşarlar, ancak ondan sonra yeni bir hayata başlamak için başka bir bedene geçerler» demişlerdir.

Japonlar, Budizm'i kendi ruhlarının iyimserliğine uydurmuşlardır. İbâdet ise, halka ahlâk eğitimi veren vaızlar, Katolik âyînlerini andıran törenler şeklindedir. Rahipler dua okurlar, ibâdet ederler, diz çökerler. Çan sesleri, mumlar, yanan buhurlar havayı tamamlar.

Realist idealist, materyalist görüşlere göre değişik tarikatları vardır. Ritsu, Jojitsu, Hasso, Shingon, Tenday, Kegon, Juda, Lu hsian shan, Nichiren gibi isimleri sayabiliriz. Şunu da rahatlıkla söyliyebilirim ki Budist mâbedleri diğerlerinden çok süslüdür. Bazılarındaki ince el işine hayran kalmamak elde değildir.

Devlet adamları için din bir siyaset vasıtasıdır. Bir insan aynı zamanda Şintoist ve Budist olabilir. Şintoizm, millî bir din, Budizm felsefesi bir sistemdir. Bir siya-

set adamı yerine göre ikisinden de istifade eder.

Japonya'ya giren ilk yabancı din Konfüçyanizm'dir. Çin medeniyetinin tesirleri ile birlikte gelmiştir. XVII. yüzyıla kadar da aydınlar arasında tutuluyordu. Konfüçyüs'ün klasik eserleri bu devirde basıldı, dağıtıldı. Maarif üzerinde bunların büyük tesiri oldu. «Ana-Baba Sevgisinin 24 Örneği» adlı dergisi, Japonlar'ın çok sevdiği bir ahlâk kitabıdır.

Muhafazkâr Konfüçyüs ahlâkı Şintoizm'e benzediği için pek çok taraftar buldu. Konfüçyanizm'de çocukların babaya, hanımın beyine, kardeşin ağabeye, arkadaşın arkadaşa, halkın hükümdara mutlak itaati şarttı. Japonya'da halkın hükümdara itaati maddesi en başa gelirdi ve bu bir askerî düzen meydana getirdi.

Zen felsefesine göre önemli olan şey zihni aydınlatabilmektir. Bu yönüyle tasavvufa benzemektedir. Yapılacak ilk iş kafadaki ve gönüldeki ümit ve kayguları kovmaktır. Tamamiyle boşalan zihin, ruh çalışmaları için hazırdır. Bu sonuca ulaşabilmek için sert disiplinli bir hayata tahammül gerekir. Bu sebeple bu felsefe, Samuraylar arasında çok tutunmuştur. Kamakura Zen merkezi hâline getirilmiştir. Görünenden ziyade görünmeyeni aramaktadır. Bu sebeple Buda'nın resimlerine bile düşmandır. İnsan yiğit olmalıdır. Vücutca sağlam olan acılardan, ölümden korkmaz. Akıllı olanlar da olayları olduğu gibi kabûl etmesini bilirler. Asker gibi sert olan Zen'in mâbedleri de çok gösterişsizdir.

Taoizm'de anlayış çok iyimserdir. İnsanların iyi davranışlar ile mutluluğa erişebileceğine inanır.

Japonlar'a tesir etmiş olan bu üç dinî inanış farklarını kolay ve kısaca anlatabilmek için şöyle bir hikâye rivayet ederler: Buda, Konfüçyüs ve Lao tse aynı anda sirkenin tadına bakmışlar, Buda, «acı», Konyüsçüs «ekşi», Lao tse «tatlı» demiş.

Japonya'ya asırlar boyu pek çok din sokulmaya çalışıldı. Japonlar bunların hepsini öğrenmeye ve aralarında seçim yapmaya kendilerini mecbur hissetmediler. Kendi bünyelerine uyan iyi taraflarını aldılar.

Şintoizm'in tesiri ile dünya medeniyetine atalara karşı minneti, mütebessim

Nara'daki Todayci mâbedinden bir görünüş.

Kyoto'daki Liyon Festivali'ne katılanlar ve seyircileri.

çehrelerini yaratan tabiat sevgisini öğrettiler.

Japonya'da hâlen az da olsa Hıristiyan ve Müslüman da vardır. Tokyo Camii'nin imamı Türk'tür.

TARİHTE JAPONYA

Japon mitolojisine göre, ilâhlar önce Japon adalarını, sonra da insanı yarattılar. Güneş Tanrıçası Amaterasu soyundan gelen ilk Japon hükümdarı M.Ö. 660'da tahta geçmiştir. Bugünkü hükümdar da aynı soydan gelmektedir. Jimmo Tenno'nun kurduğu idare sistemine göre, imparator ancak, kendi çiftlikleri üzerinde hüküm sürer. Diğer kısımları ise, imparator ailesinin ve asîl ailelerin idaresindeydi. Halk, asîllerden sonra geliyordu. Asîllerin şatoları yanında, sanatkârların loncaları vardı. M.Ö. 660 - 697 arası bu feodal sistem hâkimdi.

Tarihî araştırmaların sonuçlarına göre ise, ilk insanlar kıta topraklarından gelerek, Japon adalarında küçük devletler kurdular. Bu ilk devir 710'a kadar devam etti. Japonlar, hükümdarlarının, güneşin oğlu olduğuna inanırlardı ve hükümdar saraydan dışarı çıkmaz, halktan kimse onu göremezdi. Bugünkü modern Japonya'da imparator çok hürmet görmekle beraber, Tanrı mertebesine yükseltilmemektedir. Belki de eski alışkanlığın tesiri ile imparator yine de yurt dışına çıkmaz. Yurt içinde de çok mühim günlerde halk arasında görünür. Devamlı kapalı duran imparatorluk sarayının kapıları yalnız en büyük bayram olan yılbaşında açılır ve halk imparator ile bayramlaşabilir. Yurt dışındaki resmî ziyaretlere de ehemmiyet derecesine göre, hariciye vekili, başvekil veya veliaht gider.

Ben, veliahdı çok yakından görebilmeme rağmen, imparatoru yalnız televizyonda gördüm. Formoza'da ise Reisicumhur Chan Kai Shek'i ve oğullarından Chan Wei Go'yu yakından görmüş ve kendileri ile konuşabilme şansına sahip olmuştum.

710'da Nara'nın başkent oluşu ile, Nara devri başlar. Bu devirde Çin kültürünün ve mimarîsinin tesirleri her yerde kendini hissettirmektedir. Samuray (asker) sınıfı da bu devirde doğmuştur. Bu ordunun başkumandanına Şogun denir. Zamanla şogunların nüfuzu, imparatorları ikinci plana atacak kadar atmış.

Nara kurulduğu zaman planı Çin başkentlerinden Hsi - an'ın planından kopya edildi. Şehir dört köşe, birbirine paralel ve dik caddeler, saray şehrin tam ortasında. Çin modası büyük bir salgın hâlinde.

794'te Keian-kyo (Kyoto) başkent oldu. Böylece Heian devri başladı. Heian'ın şehir planı da, Çin'in Lo - yang şehrinin planının bir kopyasıdır. Düz caddelerd, şeh-

rin bir başından öbür başını görmek mümkündü. İmparatorluk sarayı ve hükümet binaları, şehrin kuzey kısmındaydı. Şehrin etrafındaki dağlardan sayısız küçük dereler akıyor, bu sebeple hemen her sokağın yanından bir küçük dere geçiyordu. Ayrıca şehrin iki tarafından iki büyük nehir geçmekteydi. Heian başkent olduktan sonra, etrafındaki tepeler, mâbed ve manastırlarla örtülmüştür.

Japon kültürünün temelleri bu devirde atılmıştır. Kılıç bu devrin sembolü sayılabilir. Meşhur Japon kılıçlarının en iyisi bu devirde yapılmıştır. Askerî faaliyetler de bu devirde herşeyden üstündü. Samuray sınıfı bu devirde doğmuş romancılara filimlere konu olmuş kahramanlık hikâyelerinin hakikîleri bu devirde geçmiştir. Japon sanatı için tipik olan ve Çin'de hemen hemen hiç görülmeyen karikatür de bu devirde ortaya çıkmıştır. Karikatür dünyanın hiçbir yerinde, Japonya'da olduğu kadar, tam bir sanat olmamıştır. Bu devirde bronz Budist heykelleri yerine, tahta heykeller konmuştur.

1192'de Kamakura'da askerî bir idare kurulması ile Kamakura devri başladı. Bu devrin iç savaşları meşhurdur. Kamakura devrinde, Moğol elçileri gelip gitmiş, Moğol hücumları olmuş. Fakat deniz savaşına alışık olmayan Moğollar pek başarılı olamamışlar.

Kamakura şehrinin yanında bir tahta köprü ile karaya bağlanmış bir adacık vardır. Enoşima isimli bu ada, Şinto dininin merkezlerinden biriydi. Dünyanın en güzel yerlerinden biri olan bu adada bugün bir plaj ve birçok otel vardır. Eski âbidelerden pek bir şey kalmamıştır.

1332'ye kadar devam eden bu devre sonunda Japon imparatorluk ailesi ikiye ayrıldı. Böylece birbirine düşman iki saray ve iki grup asîller ortaya çıktı. 1392'de güney sarayı haklarından vazgeçti. 1568'de iç savaşlar sona erdi. Şogunlar devleti Edo (Tokyo) dan idare etmeye başla-

XIII. yüzyıldan kalma 3,5 metre boyunda bir Buda heykeli.

Hiroşima'da atom bombasının hâtırası olarak muhafaza edilen bina.

dılar. Bu devre de, Edo devri ismi verilmektedir.

XV. yüzyılda Portekizliler yayılmaya başlamıştı. Bu arada Japonya'ya da gelmiş Japonlar, Portekizliler'den top, tüfek yapmasını ve kullanmasını öğrenmişlerdir. 1549'dan önce Portekizliler, Kyoto şehrine kadar gelmiş ve şehrin büyüklüğüne hayran olmuşlardı.

Ağır vergilerle ezilen köylüler ve takip edilen Hıristiyanlar 1632'de isyan ettiler, liderleri 17 yaşındaki Hıristiyan Ronin idi. Bu hareket kısa zamanda Japon Hıristiyanlar'ın isyanı şeklinde gelişti. Çeşitli çarpışmalardan sonra, Hara kalesini işgal ettiler. Hükümet kuvvetleri güney Japonya'dan Hara'ya geldi, Kale çok sağlamdı, isyancılar kendilerini çok iyi müdafaa ediyorlardı. Fakat yiyeceksiz ve cephanesiz kaldılar. Kale düştü. Kalede bulunan 20.000 Hıristiyan hemen orada katledildi. 1638'de Portekizliler'in Japonya'ya gelişi yasak edildi.

Japonya, 1853'de kapılarını tekrar açtı. Bu 200 yıl bir bakıma Japonlar için faydalı olmuştur. Bu müddet içinde ne dışta, ne içte büyük savaşlar olmamış, bu dönem, Japonlar'ın kendilerini bulma, dışardan aldıklarını kendi potalarında eritmeleri mevzuunda çok faydalı olmuştur.

Bu devrin en büyük özelliği 700 yıllık Şogun idaresinin yıkılıp, imparatorun tekrar birinci plana geçmesi ve 1853'de Amerikan amirali Perry'nin gelişi ve Japonya'nın kapılarını tekrar Batı'ya açmasıdır. Bundan sonra Japonlar, teknik alanda muazzam ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu devrin önemli hadiseleri 1875 Japonların Kore'yi istilâsı ve 1904 Rus - Japon Harbi'dir. Sonra Taisho - Showa devri gelir. İmparator Taisho 1927'de öldü. Yerine imparator Showa geçti. Bu devrin önemli hâdiseleri ise 1927 - 31 yılları Mançurya harekâtı. 1933'de Çin'deki askerî hareketlerin başlangıcı. 1937'de ise, birçok şehir ve limanları ele geçirmiş bulunuyorlardı. Pearl Harbour baskını ile de İkinci Dünya Savaşı'na katıldılar. 1945'teki atom bombaları, harbi sona erdirdi.

Tahsil müddetlerinde, bizden farklı olarak ilkokul 6 senedir. Japonya'daki en eski üniversitelerde Keio 1858, Tokyo 1877,

Waseda 1882'de açılmıştır. Bugün ise 375 tane resmî, özel üniversite ve yüksek okul vardır. Yüksek tahsil paralıdır. Devlet üniversiteleri yılda 12.000 yen'dir (1). Özel üniversitelerin ücreti yılda 40.000'le 200 bin yen arasında değişir. Üniversitelerin en meşhuru Tokyo Üniversitesi'dir. Buranın giriş imtihanları pek zordur. Tokyo Üniversitesi talebeleri, diğerlerine gösteriş yaparlar. Mezunları da diğerlerinden daha imtiyazlıdır.

Toyo - Bunko (The Oriental Studies Library - Şark Araştırmaları Kütüphanesi) da Orta ve Uzakdoğu tarihi ile uğraşanların toplandığı çok değerli bir müessesedir. Üyelerin hepsi değişik üniversitelerde kürsü sahibi olan profesörler, çeşitli ilmî mükâfatlar kazanan kimselerdir. Kütüphanenin çekirdeğini Baron Hisaya İwasaki'nin, Dr. George Ernest Morrison'dan aldığı kitaplar teşkil etmiştir. 1917'den beri faaliyet hâlinde bulunan müessese bugün dünyanın her tarafı ile kitap mübadelesi yapmaktadır. Japonya'da bulunduğum sırada Tokyo Üniversitesi'nde ve Toyo - Bunko'da çalışma imkânına sahip oldum. Yanında çalıştığım Tokyo Üniversitesi Orta Asya Tarihi kürsüsü profesörlerinden Prof. Dr. Masoo Mori aynı zamanda Toyo - Bunko üyesidir. Göktürk tarihi ile ilgili kitabı için Japonlar'ın en büyük ilim armağanını kazanmıştır ve çok güzel Türkçe bilmektedir.

Burslu yabancı uyruklu öğrenciler, ilk senelerini Chiba Üniversitesi'nde Japonca öğrenerek geçirirler. Chiba Üniversitesi Yabancı Talebe Koleji'nin dekanı Prof. Mitsuhashi, son devir Türk tarihi profesörüdür.

Tokyo Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Shibata, 1969 - 70 ders yılında talebelerine, Türk atasözleri mevzuunda ders veriyordu. Onun talebeleri ile arkadaş olarak, Türk dili ve tarihi, Japon dili ve tarihi mevzularında karşılıklı yardımlaştık. Bu mevzuda son olarak şunu söylemek isterim. Türk dili ve tarihi ile meşgul olan Japon profesörler ve yeni yetişmekte olan genç arkadaşlar çok iyi Türkçe biliyorlar. Japonlar'ın diğer yabancılara nazaran daha iyi Türkçe öğrenmelerinin sebebi, Türk ve Japon gramerleri arasındaki benzerlik olsa gerek.

Talebe hareketleri, dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi, Japonya'da da var. Üniversitelerin girip kapılarında devamlı boykot, toplantı, yürüyüş haberleri yazılı pankartlar vardır. Yürüyüşler yapılır. Talebe - polis çatışmaları büyük gürültüler olur.

---

(1) 360 yen 1 dolar.

Nara'daki Wabakusa tepesindeki ot yakma töreni. Her yıl ocak ayında yapılan bu törenin, baharda bol mahsul sağlayacağına inanılır.

Millî Mücadele'nin Kahraman Polisleri

Yazan: İhsan Birinci

MONDROS antlaşması üzerine yurdumuzun en güzel şehirleri İtilâf Devletleri tarafından işgal olunmuş, başkent Istanbul, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerleriyle dolmuştu. O tarihten itibaren şehrin emniyet ve asâyiş işlerini de bu askerler arasından seçilen polis görevlileri almıştı. Artık önemli bir fonksiyonu kalmayan Türk polisi, bunların arasında ancak senbol olarak kalıyordu.

Re'sen el koydukları olaylarda, daima işgal polislerinin yersiz müdahalesine mârûz kalıyor, üstelik yakaladıkları suçlular ellerinden alınıyordu. Türk halkının geceleri sokaklarda dolaşması tehlikeliydi. Bu durum, gündüzleri de kadınlar için endişe teşkil ediyordu. Velhasıl vatandaşlar, şımarık geçinenlerin her türlü tecavüzüne mârûz kalma korkusu içindeydiler.

Böylece görev yapamaz duruma gelen polisimizin üzüntüsü, çekilmez bir hâl almıştı. Ama, Mütareke yıllarının kötü şartları arasında bile temâyüz eden, kahramanlık gösteren polislerimiz oldu. Bu yazıda bunlardan birkaçının macerasını okuyacaksınız.

POLİS CEMİL EFENDİ

1919 yılı ağustosunun 31'inci günüydü... Gülhane Parkı kapısının karşısındaki Soğuksu sebilinin önünden geçmekte olan tramvaydan, altı Fransız askerinin yolcuları tâciz eden gürültülü sesleri geliyordu. Her hâlleriyle sarhoş oldukları anlaşılan askerler, gittikçe azıttılar. Doğacak musibete mârûz kalmamak için, tramvaydan inmek isteyenlere de engel oluyorlardı.

Aralarından birinin kararan gözleri, köşeye sıkışmış, korkulu anlar geçirmekte olan iki Türk kadınına takılmıştı. O tarafa doğru yalpalayarak yürüdü. Bunu diğerleri takip etti. Bir anda çember içinde kalanların çığlıkları, çaresizlik içinde çırpınan erkek yolcuların içine ateş düşürmüştü.

Kadınlara ilk sokulan, salyalarını akıtarak, anlaşılmaz lâflar etmeye başladı. Bir ilgi görmeyince de işi kadınlardan birinin yüzüne çimdik atacak kadar küstahlığa vardırdı. Bundan cesaret alan diğerleri, aç kurt gibi çullandılar. «İmdat» sesleri arasında, «polis yok mu?» sesleri işitilmişti... Evet vardı, hem de görevi uğruna gözünü budaktan sakınmayan bir Türk polisi vardı. Olayın sonuna doğru, aynı vasıtaya binmiş olan Cemil Efendi; yapacağını bir an için tasarladıktan sonra aralarına girmişti.

Önce ihtarda bulundu ise de anlatamadı. Bu defa mütecavizler bellerindeki kasaturaları çekerek, üzerine yürüdüler. Polis memuru Cemil Efendi, (4. Şube memuru), altı kasaturanın parıldayan sivri uçlarından asla yılmadı. Çevik bir hareketle tabancasını çekerek üzerlerine yürüdü ve ateşe başladı. Bu cesurâne davranışı Fransızlar'ı şaşırtmıştı. Hepsinin

bir anda ters yüz edip, birbirlerini ite kaka tramvaydan aşağı atladıkları görüldü. Bu defa onun inmesi için anlaşılmaz dillerle haykırıyorlardı. Zira, aralarından ikisi, Cemil Efendi'nin kurşunlarına hedef olmuş, yerde yatıyordu.

Bu sebeple suçu büyüktü. Fransız harp dîvânınca evvelâ idama mahkûm edildi ise de, sonraları cezası her nedense on yıl müddetle sürgüne çevrildi. Gönderildiği yer Guyan sömürgesi idi. Sürgündeki hayatı, baştan sonuna facialarla doludur. Gerek eşi ile çocukları ve gerek meslekdaşları, hayatından ümitlerini kesmişlerdi. Nitekim kendisinden hiçbir haber alınamıyordu. O ise, ayaklarına vurulan kalın zincirlerle Guyan'ın kızgın güneşi altında taş kırıyordu. Bir gün elinde olmayarak geç kalışının cezasını, tam üç ay yarı aç, karanlık zindanlara kapatılmak suretiyle ödedi. Birkaç defa intihara teşebbüs etti ise de olmadı. Bilâhare kendisinin de «Benim yerimde taş ve demir bile dayanmazdı» dediği bu fecî durum, tam dokuz yıl devam etti. Nihayet Cumhuriyet Hükümeti'nin teşebbüsü sonucunda anavatana döndü.

ANKARA'YA İKİ BİLET

1 nisan 1929 tarihinde Istanbul rıhtımına yanaşan gemiden çıkan kahraman Türk polisi Cemil Efendi, kendisini karşılayanlara, evvelâ Fransızca cevap vermiş, sonra da mütebessim çehre ile af dileyerek, bunu uzun müddet Türkçe konuşmaktan mahrum kalışına atfetmiştir.

Ama, onun sürgün edilmesine sebep olan tramvay olayının bir diğer benzeri 1921 yılı sonlarında vukua gelmiş ve haberi olmadan öcü alınmıştı... Yine bir tramvayda bulunan şımarık iki Yunan askeri, biletçiyi alaylı tavırlarla:

— Ankara'ya iki bilet kes!... diye mütemadiyen zorluyorlardı.

Zavallı ne yapacağını şaşırmıştı. Berikiler durmadan tekrarladılar:

— Hayde vre, kes Ankara'ya iki bilet!...

Tam bu sırada yolcular arasından bir ses gürledi:

— Alın ulan cehenneme iki bilet!...

Bunu iki silâh sesi takip etti... Bu babayiğit, zamanın namlı kabadayılarından, Edirnekapılı Efe Mehmed idi. O, Cemil Efendi gibi kaçmadı. Düştükleri yerde debelenen Yunanlılar'ı bir müddet nefretle süzdükten sonra; gitti, en yakın karakola teslim oldu. İşgal kuvvetleri komutanlığı her nedense ona ölüm cezası vermemişti. Hapsedildiği Sultanahmet Cezaevi'nde, ancak vatanın kurtuluşuna kadar kaldı.

KILBURNU OLAYI

Istanbul Dolapdere'deki Sazlıdere'nin yukarı tarafına düşen, şimdi Çöplük diye anılan yere, Kılburnu mevkii denirdi. O zamanlar genelevlerin bir kısmı da burada bulunuyordu. 1921 işgal yıllarının sonbaharında, bir akşam üzeri bu evlere girmek isteyen Fransız askerleriyle, Türk gençleri arasında münakaşa çıkmıştı. Büyüyen kavgada silâhlar patladı ve bir Fransız askeri yaralandı. Olayın daha da genişlemesini önleyen Dolapdere polis karakolu mensupları, Fransız komutanlığı tarafından birer takdirnâme ile taltif edildiler.

Hâl böyle iken, üç gün sonra aynı karakol hakkında yapılan ihbar, taltifi tecziyeye çevirdi!... Olay günü arbede esnasında bir bakkalın, oradaki taharri memuruna (sivil polis):

— İlerde bir Fransız askeri yatıyor, nerde ise ölecek! haberine, gûya:

— Adam sende, bir düşman daha ölse ne çıkar? Cevabı verilmiş ve ilgisizlikten, yaralı ölmüştü.

Hemen harekete geçen işgal komutanlığı, bu polisin teşhisini istedi. Dolapdere merkez memuru (emniyet âmiri) Lâz Ekrem'e edilen bir telefonla, karakol tam mevcudu ile içtima ettirildi. Ama bakkal, biraz da korkudan olacak, teşhisini yapamamıştı. Bu defa tek, çift saydırılarak istenilen rakamları söyleyenler, birer adım öne çıkarıldı. Tam 14 kişi idiler.

Başta komiser Nureddin (sonra Polis Okulu İdare Müdürü) Bey ile aranılan taharri memuru Cenab Efendi'nin de bulunduğu kafile, otomobillerle Ahırkapı tevkifhanesine getirildiler. Orada kaldıkları 72 gün içinde kimse tarafından aranmadılar. Reva gördükleri pislik döktürmek gibi, olmadık hakaretlere mârûz kalan polislerin iaşeleri, dışardan, polis memuru Selânikli Hüsnü Efendi'nin güzel sevgilisi Eftalya vasıtasıyle temin ediliyordu.

VATANPERVER POLİS MÜDÜRÜ

Yine mütareke yıllarındaydı. Büyük edîb ve şâirlerimizden Süleyman Nazif, bir gün yerli Hıristiyanlar'ın taşkınlıklarına tahammül edemeyerek, Hâdisat Gazetesi'nde «Kara Gün» adlı yazısını neşretmişti. Burada, Fransızlar'a, zehirden kelimeler ve alevden cümlelerle hücum ediyordu.

İşte bundan sonra olanlar olmuş, işgal kuvvetleri komutanlığı tarafından, Türk polisine derhal tevkifi emredilmişti. Bu haberi öğrenen arkadaşları, üstadın evine koştular:

— Tehlike büyük, öldürüleceksin!...

Tertibat aldık, seni kaçıracağız.
Demişlerse de, bu heyecandan çok mütehassis olan Süleyman Nazif, teklifi reddetmişti:

— Hayır kaçmıyacağım. Beni yakalayacak hiç değilse Türk polisi olsun... Şimdi derhal polis müdüriyetine teslim olacağım!...

O zamanlar Istanbul Polis Müdürü, Canik milletvekilliğinde ve Şûrây-ı Devlet üyeliğinde bulunmuş, mertliği ile tanınan Mehmed Ali Bey idi. Bâbıâlî'den gelen ve Nazif'in tevkifi hakkında yazılmış olan tezkere elinde, uzun uzun düşündü. Sonra şube müdürlerini çağırarak şu talimatı verdi:

— Hiçbir Türk polisi herhangi taraftan ihbar olunursa olunsun, Süleyman Nazif'i asla tevkife teşebbüs etmeyecektir. Ne kadar kaabilse o kadar idare-i maslahat edeceksiniz!...

Daha şube müdürleri içerde iken, kapı vuruldu. İçeriye giren bir zat:

— Beni aramak zahmetinde bulunmayın. Bizzat kendim teslim olmaya geldim!... dedi.

Bu aranan Süleyman Nazif Bey idi. Polis müdürü Mehmed Ali Bey ve yanındaki şube müdürleri bakıştılar. Sonra emniyet müdürü masasından kalktı:

— Bu ne cür'et, bütün Istanbul'un alt üst edilerek sizi aradıklarını bilmiyor musunuz?

— Biliyorum azizim. Aynı zamanda size de tevkifim hakkında emir geldiğinden haberdarım. Türk polisine kendimi aratmak suretiyle zahmet vermemek için bizzat geldim. İşte, düşmana teslim edebilirsiniz!...

Polis müdürü, karşısındakine kısa bir bakıştan sonra:

— Hangi cürmünüz için sizi teslim edeceğim? Diye sordu.

— Vatanı sevmek cürmü...

Bu cevabı alan Mehmed Ali Bey'in yüzü birden değişti. Kendini zaptedemez hâle gelmişti. Buna rağmen gayet sakin bir sesle konuştu:

— Eğer bu bir cürüm ise, ben sizden fazla mücrimim! Çünkü ben hem vatanımı, hem de onu kahramanlıkla müdafaa edenleri severim. Siz kaleminizle düşman çizmesi altında ezilen memleketi müdafaa ettiniz. Ben de bu memleketin evlâdıyım. Siz de olan ruh, bende de var. Çekinmeyeceğim ve sizi her ne pahasına olursa olsun kimseye teslim etmeyeceğim... Gidebilirsiniz.

O anda telefon çaldı. Bâbıâlî arıyordu. Mehmed Ali Bey, telefon başında hükümetin sorduğu sualleri cevaplandırmaya başladı:

— Evet, üstad burada benim odamdadır.

— .....

— Fransızlar'a teslim etmek mi?... Bu emri tatbik edecek bir Türk polisi benim maiyetimde yoktur!...

Nitekim, Türk polisi dediğini yaptı. Süleyman Nazif'i İtilâf kuvvetlerine teslim etmemiş ve hattâ bu husus için araya giren Fransız subaylarına da red cevabını vermişti.

MEYYİT YOKUŞU OLAYI

Yıl 1920, Istanbul işgal altında... Gecenin hayli ilerlemiş saatlerinde, Beyoğlu'nda gizli teşkilâttaki arkadaşlarından ayrılan Unkapanı polis merkezi taharri memuru Sürmeneli Mazhar Efendi; ağır adımlarla Şişhane'den Meyyit Yokuşu'na sapmış, itfaiyeyi geçtikten sonra, Kasımpaşa'ya giden yol kavşağına gelince, aşağıdan gelmekte olan üç İngiliz polisine rastlamıştı. Oldukça içkili idiler. İçlerinden biri Mazhar Efendi'ye yaklaşıp:

— Türko? Sualine.

— Evet, ben de polisim.

Cevabını alınca, biraz daha sokularak, o bozuk Türkçe'siyle elini uzattı:

— Yok bizden, ver tabancanı!

Olmayacak teklifle karşılaşan Mazhar Efendi, önce sarhoşluklarından istifadeyi düşünerek, samimiyet tesisiyle belâyı savuşturmayı düşündü. Tebessüm ederek:

— Gel de al öyle ise, dedi.

Fakat bir anda yüzüne ağır bir tokat yemişti. Bu ânî tecavüz karşısında neye uğradığını anlamayan taharri memuru, sendeleyerek sokak başındaki havagazı lambasının dibine yığıldı. Gözlerinden şimşek çakıyordu. Ne kadar zaman geçti bilinmez. Bir anda kendisinin de anlayamadığı hareketle, belinden çektiği tabancasını kıyasıya ateşlemeye başladı. Sonra gençliğin verdiği çeviklikle düştüğü yerden fırlayıp, Kasımpaşa istikametine daldı. Arkasına bakmadan, var kuvvetiyle koşuyordu. Tozkoparan sırtlarını tırmanarak, güç halle çıktığı ana yolun kenarına bîtap uzandı. Artık ne olursa olsun diyordu. Zira, kımıldayacak hâli kalmamıştı.

Vakit gecenin ikisi... Yattığı yerden etrafı dinledi. Olay mahallinden gelen bağırışmalarla düdük seslerine, uzaktan köpek ulumaları karışıyordu. Güçlükle doğrularak temkinli adımlarla Şişhane'ye gelip, Meyyit Yokuşu'na saptı. Yine aynı yere gelmişti (Olayı anlatırken: «Zannederim kan tuttu» demişti).

Taharri memuru Mazhar (Birinci) Efendi.

Olay mahallini yabancı askerlerle, Türk polislerinin kordon altına aldıklarını gören Mazhar Efendi; acıyan yanağını mendille tutup, gözüne kestirdiği bir Türk polisine:

— Arkadaş, dedi. Ben de sizdenim, ne oldu acaba?

Üniformalı polis memuru neşeli bir heyecanla:

— Ne olacak? Bir yaralı, bir de leşimiz var. Mıhlayan yaman adammış doğrusu.

— Vuran belli mi?

— Yok canım, ne gezer. Sağlam kalan kefere de zabitlerine bir şeyler dırlanıp duruyor o kadar.

Geniş nefes alan Mazhar Efendi:

— Eh bana müsaade...

Diyerek, kimlik kartını göstermek suretiyle kordonu aşıp, Unkapanı Köprüsü'nü koşarcasına geçerek, Cibâli Hamam Sokağı'ndaki evine girdi. Gittikçe şişen yüzünü merak eden eşi Sâbire Hanım'a dişini bahane etmişti.

Ertesi sabah görevli bulunduğu Unkapanı merkezine geldiğinde, arkadaşlarına şişen yüzü için aynı mazereti uydurdu ise de, inanmadılar. Az sonra komiseri tarafından çağırılıp, geri döndüğü zaman, elinde bir kağıt tutuyordu. Bu, o geceki olay failinin yakalanmasına dairdi!

KONYA BASKININDA TÜRK POLİSİ

2 ekim 1920 tarihinde 300 atlı ve 400 yaya ile Çumra'ya yürüyen âsî Delibaş Mehmed, müteakiben Konya önlerine gelmişti. Millî Mücadelemize karşı olan bu adamın şehre girmesiyle felâketlerin başlayacağını anlayan Vali Haydar Bey; tehlikenin önlenmesi görevine ne şereftir ki, maiyetinde bulunan bir avuç emniyet teşkilâtı mensubuna veriyordu. Yurdumuzun haksız olarak düşman istilâsı yanında; bilhassa o zamanlar benliğimizi içten kemiren bedbahtların yıkıcı faaliyetleri daha da korkunçtu... İşte bu gibilere karşı, millî ordunun yanında vatanperver polislere büyük işler düşüyordu.

Nitekim âsîleri vilâyet hududunda göğüsleme cesaretini gösteren Konya emniyet kadrosu, başlarında müdürleri Necip Bey olmak üzere, 700 mevcutlu mütecaviz gürûhu, şehre sokmamak üzere sadece altı polisi ile Sakalağın Köprüsü'nde

mevzilenmişti. Bu yiğit polislerin adları şunlardı: Baha, Vanlı Cemil, Sıtkı, Kadri, Ağzıkırık Mustafa ve Avni Efendiler.

Sabaha kadar bekledikleri yerde, gün açarken Çumra yönünden gelen şüpheli birini çevirince, âsîlerin henüz Karaaslan Köyü dolaylarında bulunduklarını öğrendiler. Az sonra da öncüleriyle silâhlı çatışma başladı. 700 mütecavizi köprüden beriye geçirmemeyi azmetmiş bir avuç polisin yaylım ateşi karşısında duraklama oldu. Hattâ tabansız adamlarının bir ara çözüldüğünü gören âsî Delibaş Mehmed'in:

— Namussuz kerhaneciler!... Altı polisin karşısında çil yavrusu gibi dağılıyorsunuz... Dayanın beee!...

Diye bağırması kâr etmedi. Bu defa çapulcu sürüsü köprüyü geçemeyeceğini anlayınca; sağdan ve soldan dolaşarak Kumköprü ile Aymanas'dan şehre girmeyi denediler. Beri yanda karşılarında kimseyi bulamayan polis müdürü Necip Bey, orada fazla beklemenin yersiz olacağını düşünerek, memurlarıyle birlikte bağlar arasından kimseye görünmeden şehre döndüler.

Âsîlerin başka yollardan Konya'ya girdiklerini ve halkın heyecan içinde olduğunu haber alan polislerimizin azlık, açlık ve yorgunluklarına bakmadan, önlerine gelen çapulculara sille tokat girişmeleri, gelecekteki Türk polisinin göğüslerini daima kabartacaktır... Fakat ne yazık ki, tükenmek bilmeyen kalabalık karşısında yorgun vücutlar takattan düşmüş; polis memuru Cemil, Sıtkı ve Kadri Efendiler'in etrafını saranlar, baş ve omuzlarına dipçik vura vura, onları hapishane olarak kullanılmaya başlanan Pîrî Mehmed Paşa Tekkesi'ne kapatmışlardı.

Müteakiben Sarı Yakup Karakolu basıldıktan sonra, şehir âdeta savaş meydanı hâline geldi. Bu arada polis müdürü Necip Bey, 20 polis memuru ve ayrıca jandarma merkez komutanı Ziyâ Bey ile birlikte pencerelerden ateş açarak, vilâyet konağını korumaya devam ediyordu.

BAŞKOMİSER KÖRÜKÇÜ FEVZİ BEY

Antep emniyet kadrosundan Körükçü namıyla anılan Başkomiser Fevzi Bey; tıpkı Maraş'ta olduğu gibi, Fransızlar'ı güzel şehirlerinden atacaklarına önceleri inanmıyordu. Üstelik Müdafaa-i Hukukçular'ı halkın gözünden düşürmek için elinden geleni yapan bu emniyet mensubunu, kendi emrindeki Kuvây-ı Millîye'ci polisler, onun bu engel hâlini ortadan kaldırmak üzere anlaştılar.

Bu işi üzerine alan polis memuru Ahmed Efendi, bir gece yarısı evinin kapısını çalarak, «Önemli bir olay var!» bahanesiyle dışarı çıkarıp, yetişen arakadaşları ile birlikte, zorla Tabakhane Mahallesi'ndeki bir eve tıktılar. Oradan da gizlice Dirlik Köyü üzerinden Maraş'a götürülen başkomiser, Kuvây-ı Milliyeciler'e teslim edildi.

Fakat bu kaçırılma olayı, kısa bir müddet sonra onu millî dâvaya kazandırmıştı... Nitekim Maraş'ta «Kıvılcım» adlı Kuvây-ı Millîye teşkilâtını kurarak, başına geçen Başkomiser Fevzi Bey, vaktiyle zelil bir halde çıkarıldığı Antep şehrine, bu defa şerefle girmiş ve Fransızlar'a karşı savaş sonuna kadar çarpışarak, gösterdiği büyük yararlıklarla Türk polis tarihine geçmiştir.

GİZLİ MUKAVEMET TEŞKİLÂTINDA ÇALIŞAN POLİSLERİMİZİN LİSTESİ

Istanbul polis müdüriyet-i umumîyesi kısm-ı siyasî müdürlerinden Anadoluhisar'lı Mazhar; müdür muavini Edip; kısm-ı siyasî reisi Türkçü Ziyâ; Komiser Salih (kurye olarak çalışırdı). Yine aynı şubeden Serezli Ahmed Niyazi; Gözlüklü Cemal; Arap Said; Tevfik; Kâtip Lütfü ve Serezli Galip (Vardar — Hocam olan bu zat, 10 kasımda, çok sevdiği Atatürk hakkında konuşma yaptığı anda kalp sektesinden vefat etmiş ve vasiyeti gereğince, sahibi olduğu İstiklâl madalyası, öğretmeni olduğu Kabataş Lisesi'nin en genç öğrencisine verilmiştir); Şube müdürlerinden Üsküdar'lı Sadi; Polis müfettişlerinden Serezli Muhib; Hidâyet (Demircan — Üsküdar Polis Müdürü); İkinci şube şefi Edip (işgal kuvvetleri kumandanlarından Yüzbaşı Benet'in binlerce liralık teklifini reddetmiştir). İkinci kısım başmemuru Hüseyin Rıza; Unkapanı polis merkezi taharrî memuru Sürmeneli Mazhar (Birinci — rahmetli babam). Diğer şubelerden Komiser Arnavut Tayyip; Taharri memuru Saib; Halid; Sarı Kâzım; Serkomiser Arnavud Cavit (evvelce Dâmad Ferid'in muhafızı idi. Sonraları Adnan Adıvar'ın muhafızı oldu); Büyükdere polis merkezi başmemuru Yanyalı Mazlûm; Komiser Besim, polis memuru Boşnak Hâşim (Dâmad Ferid'in yalısının muhafızıydı); Beyazıt merkez memuru (emniyet âmiri) Cem'î; Beyoğlu merkez memuru Şevket (kendi motoru ile cephane kaçırırdı); Erzincanlı Komiser Şakir; Diyarbakırlı Komiser Şakir; polis memuru Sadık Baba; Kel Nasib; Komiser Şileli Ali.

Parlak bir gazetecilikten vatan hainliğine kadar düşerek linç edilen bir münevverin hayat hikâyesi: 6

Ali Kemal

Yazan: Şemsettin Kutlu

HEYECANDAN hızı çabucak kesilen, hele tabanca tehdidini duyan Ali Kemal, şaşkınlık ve perişanlık içinde bocalarken memurlar hemencecik kendisine yetişmiş, kolundan, omuzundan yakalamışlardı. Bu sırada bir adamın kaçışı, başka birinin silâh tehdidiyle onu durdurmak istemesi etrafta derhal küçük bir kalabalığın toplanmasına yetmişti. Eski gazeteci, yalvaran gözlerle, şaşkınlık ve merak içinde kendilerine bakan bu kalabalığı süzdü. Ne var ki bunlardan hemen hiçbir tanesinin bile yüzünde meraktan başka bir ifade yoktu. O zaman son çare olarak bağırdı; bu bağırmasında, biraz da, kalabalığı harekete getirmek, onlardan yardım görmek ümidi vardı:

— Dağ başında mıyız? Hürriyetime nasıl el uzatabilirsiniz? Güpe gündüz şehrin göbeğinden adam mı kaldırıyorsunuz? Hiçbir yere gitmeyeceğim; bırakın beni!... Diye çırpınıyordu.

Çevrede toplanan kalabalık içinden bazı homurdanmalar, işe karışmak için kımıldamalar olmuştu ama bu, kibrit alevi gibi, parlayıp sönmüştü. Belliydi ki bunlar yakalanan kimseyi ya hiç tanımıyorlar ya da herhangi bir suçlu sanıyorlardı. İçlerinden bir ikisi, usulca sıvışıp, en yakın bir İngiliz karakoluna gitmiş, pasajda, Türk polisleri olduğu tahmin edilen bir, iki adamın, bir adamı yakalamaya çalıştıkları haberini uçurmuştu. İngilizler olay yerine gele dursunlar, görevliler, Ali Kemal'i arabaya atmış, Karaköy'e doğru indirmişlerdi. Böğrüne dayalı tabancanın tehdidi yüzünden artık bağırıp çırpınmayı terkeden Ali Kemal, otomobilin Divanyolu'na tırmandığını görünce:

— Beni Emniyet Müdürlüğü'ne götüreceğinizi söylemiştiniz; halbuki Beyazıt'a gelmek üzereyiz, bu nasıl iş? Diye sordu.

Buna birtakım kaçamak cevaplar aldı.

Otomobil yoluna devam ediyordu. Langa bostanlarından saparak Samatya'ya gitti. Girintili, çıkıntılı birçok sokaklardan saptı. İngilizler olay yerine gelmiş, kısa bir soruşturmadan sonra, yakalanıp kaçırılan kimsenin Ali Kemal olduğunu öğrenmiş, derhal aramalara girişmişlerdi. Ama onu kaçıranlar çoktan izlerini kaybettirmişti.

Samatya'da mütevazı bir eve gelindi. Memurlar Ali Kemal'i yukarı çıkardılar. Telâşını dindirmek için:

— Burada bir müddet istirahat edip bekleyeceksiniz. Refet Paşa sizinle görüşmek istiyorlar; biz kendisine haber vermeye gidiyoruz, dediler. Aslında Refet Paşa'nın Ali Kemal'le görüşmesi söz konusu

değildi. Kendisini kaçıranlar onu, emniyetli yollardan Ankara'ya göndereceklerdi.

Eski, fakat temiz eşyalarla döşeli odada Ali Kemal uzun bir süre bekledi. Gelen giden yoktu. Durmadan odada dolaşıyordu. Muhafız olarak yanında bulunan bir memur, onunla konuşmak ihtiyacını duymuştu:

— Niçin rahatsız oluyorsunuz beyefendi? İstirahat etseniz daha iyi olmaz mı?

Eski gazeteci, irâdesini gittikçe kaybediyordu. Bu teklifi belki de bir emir gibi kabûl etmiş, oturmuştu. Kendisine sigara, kahve ikram edildi. Şimdi konuşuyorlardı. Kendisine göz kulak olan adama; içinde bulunduğu evin kimin olduğunu sordu. Ondan «Benim evim efendim,» cevabını alınca tedirginliği yeniden arttı:

— Doğrusu bu olan bitenlere bir türlü aklım yatmıyor; diyordu. Önce emniyet müdürlüğüne götürüleceğimi, sonra Refet Paşa ile görüştürüleceğimi söylediniz. Refet Paşa beni niçin makamında kabûl etmiyor da, böyle uzak bir yerde hususî bir evde görüşmek istiyor?

— Efendim; benim Refet Paşa ile uzaktan akrabalığım vardır. Zamanın hâli de mâlûm olduğundan, sizinle, makamında değil de, burada benim evimde görüşmeyi daha uygun buldu. Biliyorsunuz ki, böyle olmazsa bazı kötü ihtimaller ortaya çıkabilir.

— Ne gibi kötü ihtimaller?

— Efendim, biliyorsunuz ki İstanbul halkı bugünlerde zaferin verdiği neşeyle âdeta kendini bilmeyecek kadar coşkun, taşkın bir hâldedir.

— Peki bu coşkunluğun, taşkınlığın Refet Paşa ile ve benimle ne alâkası var?

— Yani efendim, bu coşkunluk, taşkınlıkla size karşı belki hoş olmayacak bazı hareketlerde bulunabilirler.

— Bunlar birer bahane. Ben çok iyi anlıyorum ki sizler, kaçacağımdan korkarak beni yakalamış bulunuyorsunuz.

Karşısındaki, beylik birtakım avutmalarda bulunmak istemişti ama Ali Kemal, olan biteni artık yeterince sezinlemişti:

— Çocuk değilim efendim, diye cevap verdi. Elli altı yaşındayım ve misafirlikle tevkif edilmenin arasındaki farkı da bilirim. Yalnız siz de şunu iyi bilmelisiniz ki ben bir Türk'üm, vatanım için de çalıştım. Sizler kaçmamdan korkup beni yakaladınız ama, ben kaçmayacaktım. Kaçmak isteseydim bu mümkündü. Hattâ bana bir zaman için yurdu terketmemi hatırlatan dostlarıma daima menfî cevaplar verdim. Vicdanım bana vatanımda kalmamı emrettiği için... Daha önceleri meydana gelen bazı olaylar, birkaç defa beni kaçmaya mecbur etmişti; fakat bu kaçışlar benim için bir ezâ oluyordu. Ben; vatan yolunda, inanmış olduğum görüşler uğrunda büyük dertler ve felâketlerle karşılaştım. Birkaç defa da hapsedildim, mahkûm edildim. Ancak o zamanki hapis ve mahkûm edilişlerim usûle, kanuna uygun bir şekildeydi. Şimdiki gibi zorbaca alıkonup hususî evlerde sorguya çekilmemiştim. Bu galiba sizlere ait yeni bir usûl!...

Ev sahibi muhafız, durmadan, Ali Kemal'e burada tevkif edilmiş bir adam olarak değil, misafir olarak bulunduğunu tekrarlıyordu. Ama o, artık bu sözlere önem vermiyordu. Bir ara merak etti:

— Şu anda Istanbul'un hangi semtinde bulunuyoruz? diye sordu. Şehremini'nde miyiz?

— Eh, Şehremini de sayılabilir; Şehremini ile Samatya arasında bir yerdeyiz.

Ali Kemal pencereden, görebildiği kadar, dışarısını seyretti: Birden gözlerinin önünden eski çocukluk günleri geçti. Gülhane'deki okuldayken, oradan kaçıp, «Kuş avlayacağız, balık tutacağız...» kaygısıyla tâ buralardaki kıyılara kadar az mı gelmişlerdi?

ALİ KEMAL KAÇIRILIYOR

Refet Paşa'nın da izni alındıktan sonra Ali Kemal'in, İngiliz kordonundan sıyrılarak, İzmit yoluyla Anadolu'ya kaçırılması, Ankara'ya götürülmesi planlanmıştı. Bu imkânı ilgililer birkaç gün içinde gerçekleştirmek yolunu buldular. Istanbul'la İzmit arasında odun, yük, erzak taşıyan bazı taka-motorlar vardı ki, zararsızlıklarına inandıkları için, İngilizler bunları eskisi kadar sıkı sıkıya kontrol etmiyorlardı.

Bir, iki gün içinde Istanbul, ünlü gazetecinin kaçırıldığı haberi ile çalkalanadursun, İngiliz kuvvetleri, şehri fellik felli tarayadursunlar, kaderinin son çizgisine doğru olanca hızıyla yaklaşmakta olan Ali Kemal, birgün — hem de fırtınalı bir havada — eşya denkleriyle dolu bir motora bindirildi, İzmit'e doğru yola çıkarıldı.

Motor sağa sola yalpa vuruyor, Ali Kemal'in zihninde ve yüreğinde kızıl şimşekler çaktırıyordu. Herşeye rağmen, âkıbeti hakkında en azından olsun bir şeyler sezinlemek arzusuyla yanan bahtsız adam durmadan:

— Ne olur artık doğruyu söyleyin, diye sızıldanıyordu. Beni nereye götürüyorsunuz?

O günlerde İsmet Paşa, Lozan konferansı için, İzmit ve Istanbul'dan geçip Avru-

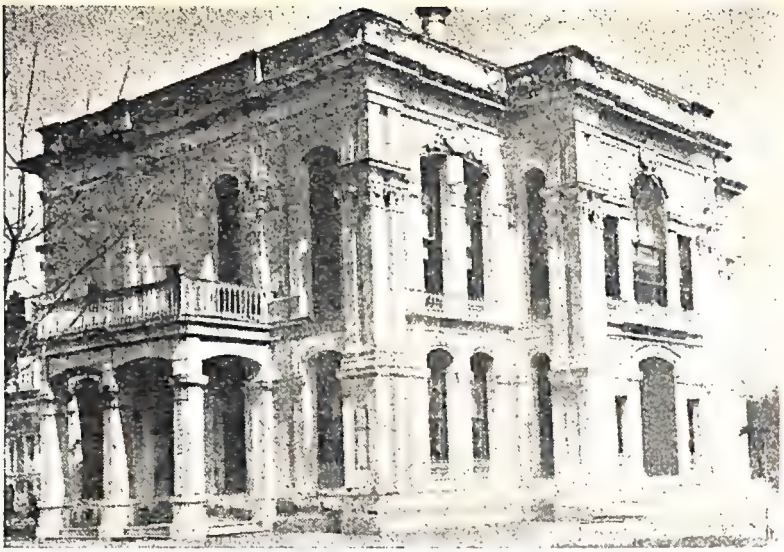

Ali Kemal'in sorguya çekildiği Nureddin Paşa karargâhı.

pa'ya gidecekti. Yanındakiler, bunu hatırlatarak Ali Kemal'e:

— Refet Paşa, treni karşılamaya gittiği için, sizin de karşıya geçirilmenizi emretmişler; oraya götürüyoruz.

Bu, pek çocukça bir avutma idi. Görevliler, inanmadığını anlayınca, nihayet ona gerçeği açıkladılar:

— Sizin Ankara'ya götürüyoruz!...

Değirmendere'ye motor bir sabah vakti varmıştı. Kendisini İzmit'e götürmekle görevli genç subay, Ali Kemal'e, arzu ederse kıyıya çıkıp biraz dinlenmeyi teklif etmiş, o da bunu memnunlukla kabûl etmişti.

Kıyıya çıktılar. Sonbaharın dumanlı havası içinde, bir kır kahvesinin yanındaki çimenlikte oturdular. Önceleri herşeye rağmen metânetini koruyan Ali Kemal, gittikçe dalgınlaşıyor, hüzne bürünüyordu. Yanlarındaki azıkla kahvaltı yaptılar. Kır kahvesinden getirilen kahve ve çayları içtiler. Ortalığın gamlı havası, karşı kıyıların içli manzarası ve içini doldurup taşıran tarifsiz duygular, yaşlı gazeteciyi heyecandan heyecana atıyordu. İzmit'ten gelecek vasıtayı bekleyerek konuşurlarken, her hâlinden yoksul olduğu belli bir köylü yanlarına geldi. Oturanlara selâm verdi. Nice yıllar vardı ki tabiatla ve tabiatın koynunda yaşayan insanlarla bağdaşmaktan uzak kalmış ve onları enikonu özlemiş bulunan Ali Kemal, köylüyle hasbihal edip de, onun Çankırılı, yani babasının memleketlisi olduğunu öğrenince daha da duygulandı. Cebinden çıkardığı bir miktar parayı ona hediye etti. Fakir adam, «Ben dilenci değilim» diyerek almak istemiyordu. Bunun üzerine muhafızlardan biri adama:

«— Al oğlum al, beyin parası helâldir; o daima hemşehrilerine yardım eder» dedi. Bu sözde bir gerçek, bir samimiyet, bir acıma duygusu mu vardı, yoksa acı ve zâlim bir istihzâ mıydı? Ali Kemal bunu farketmedi yahut da farkında değilmiş gibi davrandı. Sadece, ancak kendisinin içinde yaşadığı bir atmosfer içinde:

«— Bir sadakamız bulunsun!...»

Diye mırıldandı. Gözlerini uzun uzun — kucaklarcasına — çevresindeki insanlar, ağaçlar, sular, karşı yamaçlar üzerinde gezindirdi. Bunlardan bir şeyler emmek, içine bir şeyler sızdırmak istiyor gibiydi...

ARTİN KEMAL SEN MİSİN?

Ordu Kumandanı Nureddin Paşa, çok mağrur ve çok şeyi kendisinin yaptığına, yapacağına inanmış adamlardan biriydi. Kurmay başkanının odasına alınmış bulunan Ali Kemal'in yanına girdiği vakit, istedi ki, o da bir er gibi karşısında vaziyet alsın. Ne var ki kaderinin son çizgisine gelmiş ve bunu da artık açıkça sezmiş bulunan Ali Kemal, ona zillet gösterme küçüklüğüne düşmedi. Elleri cebinde, duvardaki endam aynasına dayalı, öylece paşayı bekledi. Nureddin Paşa geldi,

geldi. Üç adım kadar yanına sokulduktan sonra dik bir sesle sordu:

— Hangi mezheptensin?

Öteki pek umursamadan, korkmadan cevap verdi:

— Müslümanım...

— Acayip!

Ali Kemal cevap vermedi.

— Artin Kemal sen misin?

— Hayır Paşa Hazretleri; ben Artin Kemal değilim, Ali Kemal'im.

— Şu halde ben seni tanıyorum; âlim ve fâzıl bir adamsın...

— Teveccühünüze teşekkür ederim Paşa Hazretleri...

— Fakat bana Peyâm-ı Sabah (Peyâm-Sabah) başmuharriri Artin Kemal'i yakaladıklarını söylemişlerdi...

— Peyâm-ı Sabah'ın başmuharriri benim.

— Gazetedeki başyazıları siz mi yazıyordunuz?

— Evet ben yazıyordum.

— Size söylemiştim ki, ben sizi âlim, fâzıl bir zât olarak tanıyordum. Siz, ilminize, faziletinize rağmen gazetenizde Türklüğe hiyânet etmekten çekinmediniz. Eğer cahil olsaydınız, cehaletiniz, hareketlerinizin cezasını belki hafifletebilirdi.

Ali Kemal susuyordu.

— Siz gıyâben mahkûmdunuz.

— Evet biliyorum.

— Beğenmediğiniz Türk hükümeti çok âdildir.

— Adaleti ebedî olsun.

Nureddin Paşa, Ali Kemal'e, yeniden muhakeme edileceğini ve bunun için bir diyeceği olup olmadığını sordu. Ondan:

— Açıkça muhakeme edileceğim için teşekkür ederim. Şüphe yok ki adalet tecelli edecektir. Muhakemeye ve dolayısıyle hükümle tayin edilecek herhangi bir cezaya razıyım, cevabını aldı.

Ama Ali Kemal muhakeme edilmeyecek, cezası bizzat Nureddin Paşa tarafından verilecekti. «Anadolu hareketi» konusunda onunla en çok kavga etmiş, ona çok ağır şeyler yazmış, onun tarafından da çok ağır hakaretlere uğramış bir yazar (Falih Rıfkı Atay)ın ifadesiyle: «Nureddin Paşa, Lozan'a gitmek üzere, o akşam İzmit'e gelecek olan İsmet Paşa ve arkadaşlarına bir şenlik tertiplemişti». Bunun için «Daha önce bazı neferleri sivil giydirerek Ali Kemal'i linç etmek için hazırlatmıştı».

Merkez kumandanlığına götürülmek üzere Nureddin Paşa'nın yanından çıkarılan Ali Kemal, daha kapıdan pek az uzaklaşmıştı ki, etrafını kalabalıkça bir yığın sardı. Birçok ağızdan:

— Yûh!... hâin!... Artin Kemal, vatan haini, millet kaatili!... gibi sesler çıkıyor; uğultu gittikçe büyüyor, yayılıyordu.

Ömrünü daima kendine güvenle geçirmiş, saygı görmeyi âdet edinmiş bulunan Ali Kemal, işte burada, belki de hayatının en büyük hatâsını yaptı. Kimbilir, ses çıkarmayıp da tevekkülle yürümeye devam etseydi, sonu belki böylesine acıklı olmayabilirdi. Ama o, bu soğukkanlılığı gösteremedi. Kendisine hakaret edenlere dönerek:

— Utanmıyor musunuz, bu yaptığınız sizlere yakışır mı? Diye haykırdı.

LİNÇ OLAYI

Ne olduysa da bu anda oldu. Birden, yandan yöreden irili ufaklı taşlar üzerine yağmaya başladı. Koruyucuları — ister istemez — bir anda çevresinden uzaklaşmışlar; o, ortada tek başına kalmıştı.

Omuzuna, yüzüne, ensesine yağan taşlar son derece canını yakıyor, nefes almakta zorluk çekmeye başlıyordu. Kırılan gözlüklerinden birinin camı gözünün içine kadar dalmıştı. Taşlardan biri, bir kısım saçları ve baş derisiyle birlikte, fesini de alıp götürmüştü. O, yine de, can havliyle ellerini, kollarını yüzüne, başına dolayarak korunmaya çalışıyor; zâlim çocukların eline düşmüş bir tavuk gibi, gittikçe dumanlaşan bir şuur içinde yalpalar gibi ortalıkta dönüyordu...

Bir an için üstüne yağan taşları, etrafında uğuldayan sesleri ve tahammülsüz acılarını duymaz, hissetmez gibi oldu. Çok kısa ve çok tatlı bir hâtıralar âlemine daldı: Küçük bir çocuk olarak Süleymaniye'deki evleri, beyaz örtülü başı secdeden kalkmayan annesi, Abdülaziz öldüğü zaman bir sabah namazında heybetli varlığıyla hüngür hüngür ağlayan babası, okuldan kaçtığı günler, okul arkadaşları, çoğu birer ilim ve fazilet timsali olan hocaları; İsviçre'deki ilk gençlik yılları, ilk aşklarından biri olan alımlı Roznşild; Halep'ler, Mısır'lar, Paris'ler, Viyana'lar; İstanbul'un çeşitli semtleri, hele hele Süleymaniye'nin kalem misâli göklere yükselmiş minareleri, Adalar, Marmara'nın o fettan suları, aile yuvası ve — yazık ki — daha pek küçük yaşta yetim kalmakta olan oğlu Zeki... birer birer, tıpkı bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçti. Değirmendere'de hasbihal ettiği yoksul hemşehrisine takılan ve sönmek üzere bulunan şuuru, yeniden oğluna yönelmiş ve yüreği yeniden sızlamaya başlamıştı ki, şakağına inen pek kocaman bir taş, bir anda bu hâtıralar şeridini kopardı. Artık hiçbir şey hissetmiyordu ve kapkaranlık

Ali Kemal'in cesedi idam sehpasında.

bir âlemdeydi. Ne acı, ne elem!... Etraftan hâlâ durmamacasına taşlar yağıyor, öfkeli ağızlardan dinmez hakaretler yükseliyordu ama, bunlar şimdi onun umurunda bile değildi; artık o bir ölü idi, taşlanan nesne ise cansız bir et yığınından başka birşey değildi...

Ayağına ip takılarak bir süre ortalıkta sürükletilen cesedi, daha sonra, hükümet konağı önlerinde kurulan bir darağacına asıldı.

FALİH RIFKI'NIN DEDİKLERİ

Ali Kemal'in mert düşmanı Falih Rıfkı Atay, ondan bahseden yazısını şöyle tamamlar:

«İsmet Paşa, daha uzaktan, meşalelerle aydınlanan bu korkunç sehpâyı görünce yüzünü asmış, başını eğmiş ve hiç bakmayarak, aralarında yalnız kalacakları binaya kadar öyle gitmiş. Orada Nureddin Paşa'ya söylemediğini bırakmamış. Mustafa Kemal de bu vak'adan tiksinerek bahsederdi.

«Şehitlerin, kurbanların ve kahramanların soylu hâtıralarını bir cinayetle lekelemeye kimin hakkı vardır? Sebepsiz bir cinayeti hiç kimseye affetmemişimdir. İnsan bir vuruşmada ölür, bir mahkeme kararı ile ölür. Bir fedâi, vatan için zararlı bulduğu bir kimseyi, canı pahasına da öldürebilir. Eğer Ali Kemal'i, vatana zarar verdiği için bir fedâi, işgal kuvvetlerinin tuttuğu Istanbul'da öldürseydi, onu, İngilizler veya padişahçılar asarlardı. Halk affederdi. Nureddin Paşa, bir adam öldürmeye nasıl karar verebilirdi?... Hâini dahi, tutulunca, ancak adalet öldürebilir».

—SON—

Sultan Reşad'ın Başmâbeyincisi
Tevfik Bey'in Günlük Notları: 3

Bayram Hazırlıkları

Sadeleştiren: Ş. K.

AKŞAM yemeğinden sonra huzura çağrıldım. Padişah hazretleri benden, Beyaz Oda'nın halısının bayrama yetişip yetişmeyeceğini, içeri odadaki halıların da ne vakit geleceğini sordu. Âkif Beyefendi'den tahkik edip neticeyi arzedeceğimi bildirdim. Sonra vükelâ buhranı hakkında fikrimi sordular. Emrullah Efendi, Hallacyan Efendi ve Rif'at Paşa hakkında ifadelerde bulundum. Abdest almak için kalktıklarında:

— Halılar buraya yetişmezse Somakî odada görüşülür, buyruldu.

12 TEŞRİNİSANİ
1326 (1970) CUMA

Selâmlık resm-i âlîsi, Ihlamur, Sinan Paşa Camii'nde yapıldı. Dönüşte, padişah hazretleri, Vahîdeddin Efendi dairesinin mefruşatı işi hakkında malûmat aldılar.

13 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMARTESİ

Sadrâzam Hakkı Paşa, Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Efendi huzura kabûl olundular.

Tamirat için kapıdan girecek amelelerle, diğer kimselerin tebhiri (dezenfeksiyonu) için yakalı baltacıların kapıcılara katılması lüzumu, umum müdür Feyzi Beyefendi'ye telefonla bildirildi. Tamirat işinde çalışanlardan bazıları pirinç âvize yapraklar çalmış; bunlar kapıcılar tarafından yakalanarak polise teslim edildi.

15 TEŞRİNİSANİ
1326 PAZARTESİ

Yıldız'da perakende eşya arasında bulunan bazı vazolar, Mefruşat İdaresi tarafından nakledilerek mâbeyn-i hümâyûn'a gönderildi. Kalorifer bacasının (o sırada Dolmabahçe Sarayı'na kalorifer tesisatı yaptırılıyordu) münasip bir yere yapılması icabedeceği, başmâbeynci ve başkâtip beylere tarafımdan ifade edildi ve bu mühim işin bir fen heyetine tetkik ettirilmesi lüzumu hatırlatıldı.

16 TEŞRİNİSANİ
1326 SALI

Teşrifatçı Memduh Bey, sefirlerin huzura kabûlüne, bunun için lüzumlu merasime, mızıka ve hizmetler kumandanlığına dair bir tezkere göndermişti; başmâbeynci beyefendiye verildi.

Belçika sefiri, Huzûr-ı Hümâyûn'a kabûl buyruldu.

17 TEŞRİNİSANİ
1326 ÇARŞAMBA

Şadiye ve Nemîka Sultanlar'ın zevcleri, mâbeyn-i hümâyûn'a gelerek vekâlet verdiler. Sultanların vekili başmâbeynci beyefendi, dâmâdların ikisinin de vekili

başkâtip beyefendi, şahitler Âkif Beyefendi, Emin Beyefendi, Hıfzı Ağa, Tâhir Bey.

Muayede mahallinin üst katında sefirler ve davetliler için güzergâhlar görüldü, lâzım gelen tenbihler yapıldı. Zülvecheyn denilen sofa ki, nikâhın yapılacağı yerdir, minderler vesaire konularak hazırlandı.

Huzura çağrıldım.

— Sofa hazırlandı mı? diye soruldu.

— Evet Efendimiz, fakat bazı noksanları tamamlanacaktır, dedim.

Vekiller ve şahitler hususunda malûmat arzettim. «Pek güzel olmuş» buyurdular. Şahitlerin sayılması sırasında, Nüzhet ve İhsan Beyler'i tasrih ederek:

— Bu defa onlar oldu, inşallah ileride Murtaza Bey, Recai Bey ve Hakkı Bey kullarınız da iltifatınıza nail olurlar, dedim. Ev meselesine nakl-i kelâm edildi (Padişah, Tevfik Bey'in yaptırdığı eve yardım etmektedir). «İkinci taksit 75 ile, şimdi 150 lira oldu, yakında taksit çoğalacak» buyruldu. «Hiç liyakatım yokken, zerre kadar değerim olmadığı halde, hadsiz hesapsız lutf-ı hümâyûnlarına mazhar ve bütün kusurlarıma rağmen hakkımda envâ-ı iltifât-ı şâhâneleri ibzal buyuruluyor. Gerek ben kulunuz, gerek öteki bendeleriniz ve bütün Osmanlılar pek çok zamanlar inşallah efendimizin lutuflarına nail olmakta devam ederiz» suretinde teşekkür ettim» ve «Şu eltâf-ı padişâhî bütün efrâd-ı aileye şâmildir» diye ilâve ettim.

Hırka-i Saadet dairesini ziyaretten, mevsimin yağmurlu bulunmasından, bayramın gelmesinden ve erbaînin girmesinden bahis buyruldu. Konuşma şöyle devam etti:

— Bayrama on gün var, o vakte kadar hava güzel olur. Fakat Kisve-i Saadet'i dokuyanlar bulunmalı, ramazana yetişecek.

— Efendimizin hayırlı eserlerinden biridir.

— Kisve-i Mukaddese parlamıyor, mahçup oldum.

Efendimiz bunları buyurur iken utandım, ağlayamadım.

Hâkan-ı Sâbık'a (II. Abdülhamid) ait olması muhtemel bir kitaba işaret ve gözlük takmaklığımı irâde ile, bazı resimleri meselâ Mahmud Şevket Paşa, Remzi Bey'i gösterdikten sonra Hâkan-ı Sâbık'ı gösterdi.

— Evet, Efendimiz, kendine etti. Abdülaziz Hazretleri de kendine etti idi, dedim. Kendi resmini gösterdiklerinde dua ettim.

— Elhamdülillâh kalbimde kimseye fenalık yoktur, hüsnüniyetim vardır, şeklinde konuşmaları üzerine:

— Elhamdülillâh efendimizin mazhar buyrulduğu tecelliyat başkadır; diyânetperver, muvaffak; Rabb-i müteâl'in Resûl-i Mükerrem'ine ait cümle hizmete itinâ-yı mülûkâneleri meydanda. Efendimizin cümle muratlarının hâsıl olacağına ve her işte muvaffak olacağında emniyyet-i kalbiyem berkemâldir; bunlar müdâhene değil, hakikattir ve yalnız ben kulunuz değil, herkes böyle söylüyor, yolunda konuştum.

Daha sonra, yeri geldiğinde:

— Ayşe Sultan'ın düğününde görüştüğüm sâbık Başkâtip Cevad Bey «Hâkan-ı sâbık kendisini sadrâzama göndermiş ve geç dönmesi üzerine, biraderi tebrike mi gittin? demiş ve halbuki bir gün evvel, biraderlerinizi yemeğe dâvet buyurunuz, iltifat buyrulmuş olur ve iyi tesir hâsıl eder, şeklinde maruzatta bulunmuş olduğunu» hikâye ettiğini ve bu zatın, istikamet sahibi ve haysiyetli bir kimse olduğunu arzettim.

— Evet biliyorum, öyle imiş buyruldu.

Asıl hikâyeyi duymamış olduğunu beyan buyurduğundan tekrar ettim. Namaz için ayağa kalktıklarından, ben de huzurdan çıktım.

18 TEŞRİNİSANİ
1326 PERŞEMBE

Nikâh icra edildi. Yemekten sonra şeyhulislâm huzura kabûl olundu. Vahîdeddin Efendi hazretleri gelmişti. Nikâhın nasıl kıyıldığını görmek için, padişah tarafından çağrıldığını söyledi.

19 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMA

Dolmabahçe Camii'nde selâmlık resmi yapıldı; buradan Yıldız'a teşrif buyruldu.

Dönüşte, yandaki merdiveni çıkarken, emir üzerine huzura vardım. Vahîdeddin Efendi'nin mefruşatına dair malûmat arzettim. Üzerine yakut konulan bardakları hikâye ettim. Abdest için dışarı çıktılar ve beklememi emrettiler. Döndüklerinde Sabit Bey (Cem) gazetesini getirdi, padişaha gösterdi. Bize: «Bakınız...» diye irade buyurduktan sonra, böyle şeylerin yakışıksız olduğunu beyan buyurdu. Sonra Hâkan-ı sâbık'ın resimleri bulunan ve lâvantası için reklam zannettiğim, siyah kâğıtlara yapıştırılmış karikatürleri Sabit Bey gösterdiği sırada:

— Artık böyle resimler lâyıksızdır; kendine taraftar değilim, fakat makam-ı hükümdârîde bulunmuştur. Cebir ve zulmü gerçi inkâr edilemez; neticesi işte Alâtini köşkünde oturuyor, artık dilimizi tutmalıyız.

20 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMARTESİ

Sâbık Şeyhulislâm Zıyâeddin Efendi gelmişti. Efendimizin meşguliyetinden bahsedip kendini huzura götürmedim; ancak âyânlık işinin hemen hemen kararlaştırılmış bulunduğunu kendisine ifade ettim.

Başmâbeynci beyefendi ve Seryâver Paşa Meclis-i Meb'ûsân'a gitmişlerdi. Meclis-i Meb'ûsân'ın bugünkü gibi içtimalarında mâbeyn-i hümâyûn erkânının heyet hâlinde orada bulunmasının dikkati çekeceğini, bu sebeple bunu muvafık görmediğimi — hususî bir fikir olarak — başkâtip beyefendiye ifade ettim. Sofracı Kosta'nın da, Bulgar komitelerinin son zamanlardaki serkeşlikleri münasebetiyle sarayda bulunmasının kendimce bazı mahzurlarını gördüğümü de hem başkâtip beyefendiye, hem de başmâbeynci beyefendiye söyledim.

Haremdeki tamiratı gördüm. Dönerken padişah hazretlerine tesadüf ettim. Sormaları üzerine malûmat arzettim, «Mahzuz oldum» buyuruldu.

21 TEŞRİNİSANİ
1326 PAZAR

Enver Ağa, padişah hazretlerinin şamdanları görmek istediğini bildirmişti. Hamam odası hazırlatılıp kendilerine haber verildi. Teşrif buyurdular. Şamdanlar ve üzerlerinde mücevherat bulunan bardak kapakları ve yaptırılan mine-kârî bardaklar manzurları oldu. Porselen bardaklar üzerindeki tarsîlerin, gümüş kapaklar yaptırılarak üzerine konulması emir buyuruldu.

Sebep olarak da: «Şimdi tabiblerin fikrince, mikroplar öyle bardaklarda daha çok bulunuyormuş; o kapaklar, billur bardaklar tedarikiyle, onlar üzerinde kullanılsın» diye ilâve edildi. Bu arada leylâkî porselenlerin evime götürülmesini, istediklerimi kullanmamı, istemediklerimi de şuna buna hediye etmem emir buyuruldu.

Sadrâzam Hakkı Paşa ve Fırka Reisi Halil Bey geldiler, huzura kabûl olundular.

22 TEŞRİNİSANİ
1326 PAZARTESİ

Yangına karşı borular döşenmesi ve musluklar tamamlanmış olduğundan bahisle, anahtarlarının teslim alınmasını bildiren ve komisyon reis vekili Hüsnü Bey'den gelen tezkere üzerine kabûl muamelesi yapıldı.

23 TEŞRİNİSANİ
1326 SALI

Mecliste verilmiş olan «Nutk-ı hümâyûn»a cevap olarak Meclis-i Meb'ûsân'a tanzim edilen «Arîza-i Teşekkürî»yi takdim için, saat on buçukta saraya gelmesine izin olup olmadığını, Meclis-i Meb'ûsân Reisi Ahmed Rıza Bey, başkâtip beyefendiden telefonla sordu. Çarşamba, perşembe günleri meclisin içtimaı bulunduğundan bugün gelmeyi arzu ediyordu. Başkâtip beyin beyânı üzerine huzura girip müsaadeyi aldım. Saat on bir'de Ahmed Rıza Bey, riyaset dîvânı kâtibi ile geldi. Rıza Bey, Mecdi Efendi ile beraber, benim odama da geldi, görüştük. Ahmed Rıza Bey'in kabûlü için iznini almaya gittiğimde padişah hazretleri, Vahîdeddin Efendi'nin dairesinin hiç olmazsa bir, iki odasının döşetilme işinin bayrama kadar mutlaka tamamlanmasını emretti.

24 TEŞRİNİSANİ
1326 ÇARŞAMBA

Sabah kahvaltısı sırasında Sabit Bey, Balmumcu'ya teşrîf-i hümâyûn vuku bulacağını bildirdi. Başmâbeynci ve başkâtip beyefendiler Meclis-i Meb'ûsan'a gidecekleri için, maiyette kendisinin de bulunacağını ilâve etti.

Reis-i ulemâ Rıza Efendi, delaletimle, huzura kabûl buyuruldu.

Balmumcu'ya gidilirken Ihlamur'a da uğranıldı. Padişah hazretleri biraz istirahat edip, abdest aldıktan sonra beni huzura çağırdılar:

— Kisve-i Muhterem'e teslimat ve masrafları için hususî bir defter olsa, buyurdular.

— Feyzi Bey kulunuz dikkatlidir; herhalde hususî defteri tanzim etmiştir; fakat efendimizin irâde-i şâhâneleri gibi tanzim edilecek olursa daha iyi olur. İrâde-i hümâyûnlarını kendisine tebliğ ederim, dedim.

— Kisve-i Mukaddese bahsinde neler duyuyorsun? buyurulduğunda da:

— İtirazlar devam ediyor; kabine bunların cevabını verecektir, dedikten sonra, Ahmed Rıza Bey'in odasına geldiğini söyleyerek kendisinin medh ve senâsında bulundum.

Kisve-i Saadet kadifelerinin hazırlatıldığını ve Âkif Bey'in gayrette bulunduğunu ifade ve sırmaların — Sırmakeşhane dağılmış gibi olduğundan — sanatkâr bulunamadığını, bir, iki kişi bulunmuşsa da bunların da kolay kolay güvenilecek gibi olmadıklarını, mecburen sırmaların Avrupa'dan getirileceğini, Âkif Bey'in ifadesine dayanarak, arzettim.

Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi'nden bir görünüş.

— Sırmaların Avrupa'dan geleceğini duyunca yüreğim oynuyor; adam bulunsun, sarayda veya darphanede yaptırılsın, buyuruldu.

— Yetişemez ise diye Âkif Bey kulunuz telâş ediyor; onun için böyle siparişte bulunmaklığın müreccah olduğunu anlıyorum. Bununla beraber efendimizin fermân-ı hümâyûnlarını tebliğ ederim. Fevzi Bey, Hazine Kethudâsı Mehmed Refik Bey kullarınız da, Âkif Bey kulunuzla birlikte nezâret ve gayret ederler. İnşallah pek güzel olur, dediğimde, yine:

— Sırma çekmek kolaydır, burada yapılsın, dediler. Bu sırada Emin Bey odaya girdi. Ona da:

— Efendimiz, Müslümanlar yapsın arzusunda bulunuyorlar, dedim.

Vahîdeddin Efendi'nin dairesinin döşetilmesinden yine söz açıldı. Padişah Hazretleri:

— Sultanlar, falan filân bayramda gelirler; döşenmeye başlandığını görsünler, sofalara da yol halıları konulsun, buyurdu. Sonra Emin Bey'e:

— Hacı'ya söyle nişanı olacaktır. Eskiden olsa birinci rütbe olurdu; fakat şimdi beşinci verecekler, gelecek sene yine olur, buyurduklarında:

— Efendimizin Beşinci nişanı ihsan buyurması, birçok murassâ nişanlara fâiktir, dedim.

Geç vakit saraya dönüldü. Huzura çağrıldım. Padişah hazretlerinin sualleri üzerine muhalefet fırkalarının Kisve-i Saadet hakkındaki itirazlarının devam ettiğini arzettim. Kendileri, Kisve-i Saadet'in yapılması hakkında bazı irâdelerde bulunduktan sonra:

— Bu defa da yüz elli lira (altın) verdim; siz dindar bir adamsınız, hepiniz gayret ediniz, buyurdular. Daha birçok hayır eserleri meydana getirmesi temenni ve duasında bulunarak yanlarından çıktım.

Yemeğe oturmak üzereyken, yeniden huzura çağrıldım. Sofrası kurulmuştu. Sualleri üzerine, itirazların devam ettiğini ve gece yarısına kadar da devam edeceğini cevaben arzettim. Bunu münasip bir surette, kendi telefonumla haber almış olduğumu söyledim.

— Bekleyiniz, netice gelir mi? demeleri üzerine:

— Herhalde gelir efendimiz, dedim. Çıkmak üzere iken:

— Yine kendi hesabına alacağın malûmatı getir, buyurdular; çıktım.

Bir müddet sonra, emir üzerine, yine huzura girdim, müzakerelerin devam ettiğini arzettim ve:

— Kâtip İzzet Bey kulunuz nöbetçidir; efendimiz istirahat buyursunlar. Muhalifler itiraz edecektir, kabine ve vükelâ cevap verir, inşallah hayırlısı olur, dedim. Saat dörde kadar haber gelirse İzzet Bey'in haber vermesini, dörtten sonra habere hacet olmadığını, sabahleyin saat on ikide (alaturka saat) haber gönderirim gelir şeklinde konuştular (hâtıraların sahibi burada, padişahın erken kalkmak

âdetinde olduğunu da not şeklinde belirtiyor).

Huzurdan çıktım. Rastladığım İzzet Bey'e ve öteki musahiblere lâzım gelen konuşmaları yaptıktan sonra, Emin Bey'le birlikte saraydan ayrıldık.

25 TEŞRİNİSANİ
1326 PERŞEMBE

Kisve-i Mübareke masraflarını gösteren defter hakkındaki irâdeyi, Feyzi Bey'e söyledim. Meb'us Şerif Abdullah Bey (sonradan Ürdün Kralı olacak olan ve bugünkü Kral Hüseyin'in büyükbabası Abdullah) Gazi Muhtar Paşa, Âyân Kâtibi Nuri Bey (eski Hazine-i Hassa Nâzırı) nutuk hakkındaki teşekkürlerini arz için saraya geldiler. Delâletimle huzura kabûl olundular. Onların muhalefete cevap vermeye başladığını ve iki saatten beri nutkuna devam ettiğini arzettim. Sabit Bey, Hâkan-ı sâbık hakkında ve tiyatro tarzında bir kitap okuyordu.

— Tevfik Bey de dinlesin; oturunuz, buyurdular. Emirleri iktizası oturup dinliyorken «başmâbeynci telefon ediyormuş» diyerek İsmail Bey içeri girdi. Müsaade alarak çıktım.

Başmâbeynci beyefendi telefonla:

— Sadrâzam iki saattir pek parlak bir surette müdafaalarında devam ediyor; nutku bütün mebuslar üzerinde çok iyi tesir bırakmıştır. Müzakereler daha devam edecektir. Fırka yarın ictima edecek ve cumartesi karar verilecektir, arzediniz, dedi.

Arzettim. Yine okunmakta olan kitabı dinlemek için oturmaklığım irâde buyruldu. Nihayete kadar okundu.

Hâkan-ı sâbık ağzından: «İttihadçılar!... Ah elime geçselerdi, başlarını kesip Selânik'te kuleler yaptırırdım...» mealindeki bölüme gelince, padişah hazretleri tebessümle, diğer hazır bulunanlar beraber, gülerek yüzüme baktılar. Kendim de gülerek önüme baktım; hiçbir söz söylemedim.

Ancak mevzu, efendimizin cülûslarına gelince:

— Elhamdülillâh, işte o vakitten itibaren bütün kötülükler nihayete erdi, dedim.

Cülûs-ı hümâyûn günü, padişahımın Sirkeci'ye gelişi ve rıhtıma ayak bastığı anda nasıl «Besmele ve Lâ havle» dediğimi ve dua ettiğimi kısaca hikâye ettim.

— O zaman siz nerede idiniz? Diye sormaları üzerine:

— Şirket-i Hayriye terasında, cevabını verdim.

Bugün Seniye Sultan gelip Harem dairesini teşrif etti. Haber padişah hazretlerine duyuruldu.

Huzurda oturuyor idik. Hakkı Paşa'nın saatlerce nutuk irâd etmesi takdiri mucib olmuştu:

— Daha da söyler, Cenâb-ı Hak muvaffak buyursun, diye memnuniyetlerini ifade ettiler.

Bu arada Sabit Bey, Hakkı Paşa için:

— Söylesin, söylesin, hepsi de talebesi (Hakkı Paşa, Dârü'l - fünûn'da profesörken sadrâzamlığa getirilmişti) ve otuz milyon Osmanlı'nın zübdesidir, demesi üzerine ben:

— Otuz milyon Osmanlı'nın ruh-ı hacmı - devlet makamında olarak zübdesinin bendesi, mânâsında konuştum; bu konuşmam nezd-i hümâyûnda pek hoşa gitti.

Hâkan-ı sâbık hakkındaki kitapta, kendi ağzından «ordum» ibaresi vardı. Bunu duyan efendimiz: «Hatâ, ordu hükümetindir» buyurdu.

26 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMA

Selâmlık, Dolmabahçe Camii'nde yapıldı. Sultanların seslerinin duyulmaması hususunun temini için başmâbeynci, başkâtip ve kendim tarafından, Hıfzı Ağa'ya tenbih edildi. O da Enver Ağa'ya söylemiş. Enver Ağa'yı kendim de görüp, bu husus için konuştum.

Bugün Ihlamur'a teşrif-i hümâyûn vuku buldu.

27 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMARTESİ

Haremin tamiratını gözden geçirdim; çalışmaların hızlandırılması lüzumunu tenbih ettim.

Kesilen kurbanlar, yukarı katta kara tarafındaki kabûl odasında, yanlarında Vahîdeddin Efendi de bulunduğu halde, padişah hazretleri tarafından temâşa edildi.

Huzura çağrıldım.

— Açık kahve renkli kurbanı birader Vahîdeddin Efendi'ye teberrüken verdim; «bugün götürsünler» buyuruldu. Derhal bahçede Fevzi Bey'e tebliğ ettim.

Tekrar huzura girdiğimde, irâdelerinin yerine getirildiğini söyledim. «Balmumcu'ya giderken o koçu görmüş ve hatırımdan satın alınmasını geçirmiştim; biradere kısmet oldu» dedikten sonra «Birader ile gidiniz, tamirat işini görünüz. Bahçıvanbaşı tarlakuşu gibidir, bir yerde durmaz, alâkadar olunuz» diye ilâve ettiler. «Ferman efendimizin» diye çıkarak Mösyö Duran'ı buldurdum.

(Devamı var)

Hitler Moskova'yı Niçin Alamadı?

Yazan: Wolf von Achen
Çeviren: Reşat Uzmen

26 HAZİRAN 1941 günü Rusya seferine çıkan Alman ordularının ileri hatlarında bulunan haberleşme servisi, Moskova'ya doğru ilerlemekte olan zırhlı birliklerin harekâtını değiştiren emirlerin ilkini aldı.

Novy Borissov'da bulunan Merkez Grubu Genel Karargâhı'nda da bu harekât münakaşa edilmekteydi. Smolensk düştüğü sırada, Hoth ve Guderian'ın tankları Moskova'ya sadece 300 km. mesafede bulunuyorlardı. Nazarî olarak şehri almak için gereken bütün imkânlar vardı. Fakat Hitler bir türlü hücum emrini veremiyordu.

OKH (Alman Genelkurmayı) Sovyetler Birliği'nin tamamen imha edilmesi için Moskova'nın alınması ve merkezdeki ordularının yok edilmesinin gerektiği kanaatini taşıyor, ancak Hitler bu görüşü paylaşmıyordu. Smolensk'in alınmasından sonra, Leningrad onun için birinci derecede bir hedef teşkil ediyordu. Leningrad düşürüldükten sonra Alman orduları Ukrayna'yı işgal edecek, bundan sonra Moskova'ya hücum edilecekti.

Kara komutanı Mareşal von Brauchitsch ve Genelkurmay Başkanı Halder ise, zırhlı birliklerin hâlen bulundukları stratejik durumu göz önüne alarak Moskova'ya hücumun gerektiğini ileri sürüyorlardı. Herşeyden önce Ruslar'ın Moskova'nın önünde sağlam bir mukavemet hazırlamalarının ve o çevrede birliklerini toplamalarının önüne geçilmesinin gerektiğine inanmışlardı. Kızılordu, kendi başkenti önünde yenildikten ve şehir düşürüldükten sonra Leningrad ve Ukrayna'nın alınması çok daha rahat olacaktı.

4 ağustosta Hitler fikirlerini açıklamak için Novy Borissov'da bulunan Merkez Grubu karargâhına gelerek, generalleriyle bir görüşme yaptı. Hitler, önce Leningrad'da bulunan sanayi merkezinin ele geçirilmesini istiyor, ancak ondan sonra Ukrayna veya Moskova'ya hücuma karar verebileceğini söylüyordu.

Guderian, öncelikle zırhlı birliklerin ihtiyacının göz önüne alınmasını istedi. Rusya yollarının tozu, motorları yıprattığından yeni motorlara ihtiyaç vardı. Hitler, üç yüz adet motorun doğu cephesi emrine verileceğini açıkladı; Guderian ise bu sayının yetersiz olduğunu ve zaten Rus araçlarının Alman mevcutlarının çok üstünde olduğunu belirtti.

Guderian, «Achtung Panzer» adını taşıyan kitabında, Sovyet tanklarının sayısını 10.000 olarak gösteriyordu. Fakat ne Hitler, ne de o zamanki Genelkurmay Başkanı Halder bu sayıya inanmadılar.

Hitler:

— Eğer kitabınızda verdiğiniz rakamların doğru olduğuna inansaydım, büyük bir ihtimalle bu harbe başlamazdım,» demişti.

Bu konferansın sonunda Hitler düşmanın sayıca üstünlüğü karşısında o kadar etkilenmiş göründü ki, generalleri onun geniş çapta harekâttan vazgeçerek Moskova'ya hücuma karar vereceğini sandılar. Nitekim Hitler'in çevresindekilerin ifadesine göre, Führer o zamanlar Leningrad - Moskova alternatifi arasında çok tereddüt etmiştir. Guderian, Hitler'in askerî bilginin icabettiği mantık önünde kararlarından vazgeçeceğine inanmıştı. Mareşal von Bock ve General Hoth ile yaptığı bir konuşmadan sonra Moskova'ya hücumu esas alan bir plan geliştirdi. Kendi 2. zırhlı grubu Roslav ve Briansk arasındaki Sovyet cephesini yaracak, Viasma yolu üzerindeki kilidi kırarak Moskova'ya doğru akacaktı.

ÇELİK SİNİRLİ BİR LİDER

Stalin'in sezişi ile Guderian'ın saldıracağı noktayı tahmin etmesine lüzum kalmamıştı. Kat'î olarak bildiği şey, Alman generalinin kuvvetlerini, Briansk ve Viasma'yı delmek üzere Mohilev - Gomel bölgesinde topladığı idi. Bu haber ona, harpten sonra öğrenildiğine göre, İsviçre'den yayın yapan «Lucy» takma adlı casus radyodan iletilmişti.

Bu hücumu karşılamak için kendine güveni sonsuz olan ve çelikten sinirleri bulunan bir adama ihtiyaç vardı. Stalin bu özellikleri taşıyan bir tek isim hatırlıyordu: General Andrey İvanoviç Yeremenko.

12 ağustos günü öğleden sonra Smolensk'in doğusunda bulunan karargâhına bir teftişten dönen Yeremenko, kendisini derhal Moskova'ya çağıran emri aldı. Gece yarısı Moskova'ya vardı ve derhal Kremlin'e gitti. Kendisini hemen, Stalin'in, Mareşal Şaposnikof'un, General F. I. Kuznezov'un ve Millî Savunma Bakanlığı yüksek memurlarının bulunduğu bir odaya aldılar.

Sovyet kumandanı, Guderian'ın planını biliyordu, hattâ düşmana karşı bir tuzak bile hazırlamıştı. Fakat Guderian hiçbir zaman bu tuzağa düşmedi. Bu da aslında daha müthiş bir felâketi hazırlayan Hitler sayesinde oldu.

Hitler, OKH yolu ile kendisine iletilen Guderian'ın planını reddetmişti. Guderian red haberini, Yeremenko'nun Briansk cephesi kumandanı olduğu günden bir gün önce yani 11 ağustos günü aldı. Hitler nihayet, Kırım, Donetz havzası ve Kafkas petrol bölgelerine doğru bir saldırıya geçilmesine karar vermişti; hedefi, Sovyetler Birliği'nin petrol merkezlerini ve ağır endüstrisini ele geçirmek, böylece harbin seyrinde önemli bir değişiklik yapmaktı. Bundan başka, Sovyet ordularını güneyde iyice zayıflattıktan sonra Moskova'nın alınmasının daha kolay olacağını sanıyordu. Fakat bilmediği şey, böyle bir zaferin Rus endüstrisine bir tesiri olmayacağı idi, zira Ruslar çoktan ağır sanayii Urallar'ın ötesine taşımış, hattâ faaliyete geçirmişlerdi bile.

Böylece, «Barbarossa Harekâtı» Hitler'in emri ile güneye kaymış oluyordu. 21 ağustosta Kiev'e hücum başladı.

23 ağustosta merkez grubu generalleri Hitler'in öncelikle Ukrayna ve Kırım'ı işgal etme kararını öğrendiler. Hemen bu karara itiraz etmeye başladılar. İtiraz sebepleri: Böyle bir savaşın, düşman için avantajlı olan kış devresine rastlayacağını ve Moskova'nın daha iyi savunulması için düşmana zaman kazandıracağı idi. Genelkurmay Başkanı Franz Halder, ne pahasına olursa olsun Moskova'ya hücum edilmesine o kadar inanmıştı ki, güney cephesi hakkındaki düşüncelerini açık açık anlatmaktan çekinmedi.

Bu durum karşısında Mareşal von Bock, Guderian ve Halder'den, Hitler'e gidip Rus başkentine doğru olacak bir saldırının bütün mantıkî sebeplerini bir kere daha anlatmalarını istedi.

Guderian bu teklifi hemen kabûl etti ve bir uçakla Doğu Prusya'ya uçtu. Führer'in genel karargâhında Jodl, Keitel ve Schumundt'un da bulunduğu bir toplantıda, zırhlı birliklerin durumuna ait bir rapor sundu. Kara kumandanı kendisinden Moskova'dan bahsetmemesini istediğinden o harekâttan bahsetmedi. Hitler'in herşeye rağmen Moskova yerine Kiev'e saldıracağını öğrenmiş bulunan Halder, bu toplantıya katılmak lüzumunu hissetmemişti.

Hitler, Guderian'ın açıklamasını dikkatle dinledikten sonra kendisine şu suali tevcih etti:

— «Birliklerinizin şu ana kadar göstermiş olduğu gayreti bundan sonra da devam ettireceği kanaatinde misiniz?»

Guderian, önüne gelen bu fırsatı kaçırmak istemedi. Aslında Moskova ismini anmamak için şeref sözü vermişti, fakat bir lâf oyunu ile ondan bahsetmekten de geri kalmadı:

— «Eğer onlara büyük bir hedef gösterilirse, eğer her asker, gayretinin sonunda elde edebileceği şeyi anlarsa... evet diyebilirim».

Solda, Moskova seferinin ünlü simalarından Guderian. Yukarıda, karlar arasında bir Alman hücumu.

Hitler, onun ne demek istediğini hemen anlamıştı:

— «Moskova'dan bahsetmek istiyorsunuz herhalde?»

Guderian niçin bu saldırıyı istediğini izah etti. Harekâtın neden Kiev yönünde değil de, Moskova yönünde olması gerektiğini bütün sebepleri ve teferruatı ile ortaya serdi. Siyasî, psikolojik ve askerî bütün görüş açılarından meseleyi açıklamaya çalıştı. Görüşüne göre Ukrayna, başkent önünde düşman kuvvetleri ağır bir şekilde ezildikten sonra kendiliğinden düşecekti. Merkez grubu orduları hücuma geçmek için hazırdılar. Güneye yönelmek sadece zaman kaybı olacaktı. Üstelik insan ve malzeme kaybı da önemli bir şekilde artacaktı. Bir de daha sonraki hava şartlarının Moskova seferini etkileyeceği düşünülürse, güney harekâtını hiç yapmamak gerekecekti.

Hitler bu teklifleri de dikkatle dinledi. Guderian konuşmasını bitirince, kendisini Kiev'e saldırmaya karar verdiren sebepleri anlattı ve açıklamasını bitirince güney harekâtını resmen başlatma emrini verdi. Merkez grubu bu harekâta iki kolordu ve Guderian'ın 2. zırhlı birliği ile katılacaktı.

Birlikler toz ve sıcak arasında, güneye, Kiev'e doğru yöneldiler...

General Yeremenko, 25 ağustosa kadar Guderian'ın asıl hedefinin hâlâ Moskova olduğunu sanmakta idi. Fakat o gün bir hava irtibat subayı kendisine, güney yönünde Starodup yolu üzerinde toplu halde zırhlıların ilerlemekte olduğunu söyleyince yanıldığını anladı.

Acaba Yeremenko hatasını daha önce anlamış değil miydi? Israrındaki sebep Stalin'in ajanlarına olan aşırı güveni miydi? Fakat ajanlar sadece Guderian'ın planını bildirmişlerdi; Hitler'in planı o zaman için meçhuldü. Yeremenko, Stalin ile bu konuda tartışmaya girmemek için susmayı tercih etmiş olabilirdi.

Yeremenko'nun emirleri Sovyet genel karargâhından aldığı şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim, 24 ağustos günü Şaposnikof kendisine Guderian'ın güneye değil, doğrudan Briansk cephesine saldıracağını bildirmişti. Tahminine göre bu saldırı 25 veya 26 ağustos günlerinde yapılacaktı ve Yeremenko'dan buna karşı koyması için gereken hazırlıkları yapması isteniyordu.

BOZGUN!

Yeremenko daha ilk çarpışmada dayanılmaz bir saldırı ile karşılaştı; birlikleri devamlı olarak geri püskürtülüyordu. Bu durum karşısında 13. ordudan tamamen uzaklaşmamak için geri çekilmek zorunda kaldı.

2 ekim günü vaziyeti daha da fenalaştı. Alman 2. ordusu sağ cenahtaki hatları

işgal ederek o taraftaki birliklerle irtibatını kesti. Buna rağmen Orel şehrini bırakmamaya karar vermişti. Daha 30 eylülde Orel'i savunan kumandan Tiurin, herşeye rağmen tutunacağını ifade etmişti. Emri altında beş topçu alayı, dört tanksavar takımı ve bir havan alayı mevcuttu. Bundan başka tanklara atılmak üzere hazırlanmış içi yanıcı bir madde ile dolu on bin şişesi vardı.

Ne yazık ki 3 ekim günü Yeremenko, Orel'in Almanlar'ın eline geçtiğini haber aldı. Alman zırhlıları Rus ordusu için çok önemli bir irtibat ve ikmal merkezini ellerine geçirmiş bulunuyorlardı. Yeremenko derhal genelkurmay başkanı Şaposnikof'u aradı ve ona Guderian'ın Briansk cephesinin arkasında bulunmasının teşkil ettiği tehlikeyi izah ederek çenber içinde kalmamak için kuvvetlerinden bir kısmını doğuya kaydırmak istediğini belirtti. Şaposnikof, yolladığı cevapta durumun nezaketini takdir ettiğini ancak bir karara varmadan Stalin'e danışmak mecburiyetinde olduğunu bildirdi.

Bu arada Yeremenko'nun haberi olmadan bir olay gelişti: General Nehring'in 18. panzer bölüğü Briansk'a 25 km. mesafede bulunan ve önemli bir kavşak noktası olan Karaçev'i ele geçirdi. Onun arkasından gelen 17. panzer bölüğü de Briansk'ı arkadan kuşatıp ele geçirmek için batıya doğru döndü. Çenber yavaş yavaş kapanıyordu.

Briansk'ın doğusunda Sveny garının hemen bitişiğindeki sık bir çam ormanı içindeki karargâhında, Yeremenko, Moskova'dan gelecek cevabı bekliyordu. Servisleri ile beraber iki evi ve topraktan birkaç kulübeyi işgal ediyorlardı. Yeremenko'nun irtibat subaylarından biri evlerin arka tarafında Alman araçlarının göründüğünü bildirdi. Orel'e giden yoldan geliyorlardı.

Yeremenko pencereye koşunca, orman içinde ateş açan Alman tanklarını gördü. Kendi karargâhına ait araçlar yollar üzerinde yanıyorlardı. Derhal masasının üstündeki haritaları ve evrakı toplayarak çantasına soktu, üstüne bir palto alarak dışarı çıktı ve evin civarında bir çitin arkasına saklandı. Yanında sadece iki motosikletçi ve bir yâveri bulunuyordu. Karargâhın diğer elemanları ortada yoktular.

Tanklar devamlı ateş ederek yaklaşıyorlardı. Yeremenko saklandığı yerden içi piyade dolu Alman kamyonlarının geçtiğini görebiliyordu. Almanlar'ın karargâha ait evrakı ellerine geçirmesini her ne pahasına olursa olsun önlemek gerekiyordu. Yanındakileri vazifelendirerek bir makineli tüfek ve el bombası temin etti. O sırada bir grup piyadenin önünde zırhlı bir kamyon karargâha doğru yaklaşıyordu. Yeremenko kamyonun tam menzile girmesine kadar bekledi ve kamyonun ön camına doğru ateş açtı. Şoför ve yanındaki subay derhal öldüler. İdaresiz kalan kamyon yoldan çıkarak bir ağaca toslad. Arkasından gelen ikinci kamyon hemen onun arkasında durdu; Yeremenko fırsatı kaçırmadı ve yanındaki adamları ile ona da ateş açtılar. Son anda karargâhın muhafız kıtası Briansk - Karaçev yolu üzerinde göründü ve mitralyöz ateşi ile Alman askerleri geri püskürtüldüler.

7 ekim sabahı, Yeremenko 3. Sovyet ordusu genel karargâhına geldiği zaman kendisini derin bir sessizlik ile karşıladılar. Harbin başından beri ikinci defadır öldü sanılmış, 50. ordunun kumandanı onun yerine tayin edilmişti bile.

Yeremenko derhal Kremlin ile temasa geçerek genelkurmaydan tehlike altında bulunan birliklerini kurtarmak için kuzeydoğu istikametine dönme iznini istedi.

6-7 ekim gecesi Moskova önlerinde hareket hâlinde bulunan Alman ordularını etkileyecek bir olay cereyan etti. Rusya kışı, kendini göstermeye başlamıştı. Toprağın bir buz çölü hâline geçmesine pek fazla bir zaman kalmamıştı.

ZAFERE YAKLAŞIRKEN

7 ekim gecesi Hoth ve Hoepner'e bağlı zırhlı birlikler, daha önce kararlaştırıldığı gibi Viasma'nın doğusunda, Moskova'yı müdafaa edecek olan 680.000 kişilik bir Sovyet ordusunu içlerine alarak kuşattılar. Şiddetli yarma teşebbüsleri, etraflarındaki zinciri kıramadı. Gittikçe azalan dirençleri 13 ekimde tamamen yok edildi. 662.000 kişi esir düştü; 1.242 tank ve 5.412 top ele geçirildi. Kızılordu muazzam bir bozguna uğramıştı. Böylece Moskova müdafaasında önemli bir gedik açılmış oluyordu.

13 ekim günü Alman haber servisleri tarafından uzun müddet anlaşılamıyan bir olay daha cereyan etti: Stakalar'ın bir hava taarruzu esnasında orgeneralliğe terfi ettirilmiş olan Yeremenko'nun arabasının yanında bir bomba patladı ve general ağır bir şekilde yaralandı.

27 ekimde Kızılordu ikinci bir felâkete daha uğradı: Briansk'ta Guderian, Yeremenko'nun grubuna bağlı birlikleri çenber içine almayı başardı. Orada da 3. ve 13. Sovyet orduları ümitsiz bir şekilde çenberi yarmaya çalıştılar, fakat bu sefer de başaramadılar. 50.000 kişilik ordu çok

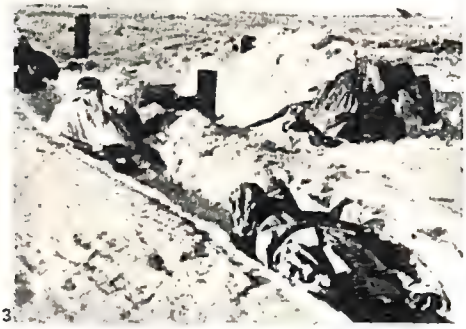

1. Doğu seferinde 1,5 milyon kişiye kumanda eden Mareşal von Bock, Hitler'le. 2. Almanlar'ın çamur deryası hâline gelen steplerden geçmeleri. 3. Alman piyadeleri Moskova yolunda. 4. Almanlar'ın Moskova yakınlarında ölen askerleri için yaptığı anıt.

vakit geçmeden Almanlar'a teslim oldu.

Bu haberler üzerine Hitler savaşı artık tamamen kazandığına inanmaya başlamıştı. Basın yolu ile halka doğu cephesindeki askerî harekâtın başarıya ulaştığını ve Kızılordu'nun tamamen imha edildiğini bildirdi.

Moskova'da ise şiddetli bir faaliyet göze çarpıyordu. 13 ekimde Stalin, yüksek memurları olağanüstü bir toplantıya çağırarak, şehri savaşmadan asla bırakmamak niyetinde olduğunu ve tesirli bir müdafaa yapmak için hazırlanmak gerektiğini bildirdi. Ertesi günden itibaren hazırlıklara girişildi. Gönüllülerle birlikte işçi bölükleri teşkil edildi ve derhal eğitimlerine başlandı; halk barikatlar, makinalı tüfek yuvaları ve top mevzileri kurmak üzere teşkilâtlandırıldı. Halbuki şehrin önünde çarpışan askerler arasında, mukavemet duygusu önemli derecede zayıflamıştı. Maneviyatları sıfıra inen askerler, kitle hâlinde teslim oluyorlar, tankların yaklaşması karşısında subaylar intihar ediyorlardı. Teslim olmayanlar ise endişe verecek bir sayıda cepheden kaçıyorlardı.

Bozgunun nasıl bir tesir yarattığı, Kremlin'in önemli binalarını ve şehrin geri kalan kısmını havaya uçurmak ve Moskova'yı icabettiği takdirde bir harabe yığına hâline getirmek için NKVD birlikleri arasında bir grubun teşkil edilmesi ile gösterilebilir.

15 ekimde panzerler başkentin 150 km. uzağında bulunuyorlardı. Önlerindeki mukavemet ise gitgide önemini kaybediyor ve Sovyet birlikleri durmadan geriliyorlardı. Fakat o gün panzerlerin ilerleyişi birden durdu. Öğleye doğru güneyden esen ılık bir rüzgâr, bulutları toplamaya başladı. Çok geçmeden bardaktan boşanırcasına bir yağmur, yolları bataklık hâline getirdi. Alman piyadesi ilerlemekte çok güçlük çekiyordu. Çamur, ayaklara yapışıyor ve kurşun gibi ağırlık yaparak yürümeyi engelliyordu. Atlar bile çamur deryası arasında ilerliyemiyorlar ve arzu edilen hizmeti göremiyorlardı.

Motorlu araçlar da aynı şekilde hareket edemiyorlar, sık sık arıza yaparak yolun tıkanmasına sebep oluyorlardı. Bazen tam bir birlik yolda kalıyor, tekrar faaliyete geçmesi ancak uçaklarla havadan yedek parça atılması sayesinde oluyordu. Hattâ yiyecek sıkıntısı çeken birliklere de havadan yardım yapılıyordu.

Bu arada Ruslar, Japonya'nın A.B.D.'ye saldıracağını öğrendi. Artık Japon hudu-

dundaki birlikleri serbest kalmıştı. Bunun üzerine Stalin, yeni Genelkurmay Başkanı Sokovski'ye 50 Sibirya tümenini Moskova'ya yollaması için talimat verdi.

Bu arada Stalin, Rusya cephesindeki kumandanların yerlerini değiştirmekle meşguldü. 10 ekimde Mareşal Timoşenko, Budieny'nin yerine, Orgeneral Jukov da onun yerine Moskova müdafaası kumandanlığına tayin edildiler. Jukov, Yeremenko'ya göre daha talihli bir kumandan idi, zira vazifeye başladıktan sonraki 5 ve 6 kasım günleri korkunç Rus kışı kendisini göstermeye başladı.

O sıralarda General Franz Halder, Moskova saldırısının durdurulmasını teklif etti. Führer'in, Kızılordu birliklerinin artık karşı koyamıyacak durumda olduklarını bunun için saldırıya devam etmek kararında olduğunu belirtti. Ayrıca başkentin arkasında bulunan demiryolu merkezlerinin de ele geçirilmesini arzu ettiğini bildirdi. Moskova'ya hücum 15 kasım 1941 tarihinde başlayacaktı.

ORDULARIN EN KORKUNCU: SOĞUK

13 kasım günü termometre —24° ve ertesi günü —25°'yi gösteriyordu. Tankların motorlarını işletebilmek için bir kaynak lambasına ihtiyaç oluyordu. Boru donanımında yağ, yapışkan bir kitle hâline dönüşmüştü. Saldırı 15 kasımda da başlayamadı.

Alman piyadesine gelince, kıyafetleri bu kadar korkunç bir soğuğa karşı koyamıyacak kadar hafifti. Yiyecek ve mühimmat temini çok zorlukla yapılabiliyordu.

İlk buhran 17 kasım günü 4. ordunun sağ cenahında meydana geldi. Mançurya sınırından henüz gelmiş taze Sibirya birliklerinden dört tanesi karşı saldırıya geçtiler. Mareşal von Bock, vaziyeti düzeltebilmek için pek çok gayret gösterdi. Karşı saldırı bütün cephe boyuna yayıldı.

9. ordu İlmen gölünü Kalinin'e bağlayan hattı ele geçirmişti bile. 3. ve 4. zırhlı ordular Klin'i geçip Moskova'ya giden demiryolunun öteki yakasına erişmişlerdi. En öndeki Alman birlikleri şehrin merkezinden ancak 35 km. uzakta bulunuyorlardı.

Fakat soğuk da Alman saldırısı ile beraber ilerliyordu. Bütün ülkeyi kar fırtınaları kaplamış, vasıtalar yollarda kalıyor, zorlukla cepheye ulaştırılan yiyecek maddeleri yenemez duruma geliyor, soğuk, düşman ateşinden daha fazla sayıda asker öldürüyordu.

5 - 6 aralık günleri Guderian ve Hoepner'in grupları Moskova önünde çakıldıklarını anladılar. Şehir artık elleri altında gibiydi. Açık havalarda dürbünle bakıldığında Kremlin'in kulelerini görmek mümkün oluyordu. Fakat daha ileri gitmek mümkün olmadı. Zira askerler güçlerinin son haddine gelmişlerdi.

Kışın şiddetlenmesi Mareşal Jukov'a Sibirya'dan yeni gelen birlikleri cepheye sevketmek için zaman kazandırdı. 6 aralık günü korkunç bir tipi ile başladı. Sıcaklık —40°C'a düştü.

İşte Jukov karşı saldırı için o günü seçti. Alman piyadesi kar içine açılmış çukurlarda kendini müdafaa etmeye çalışıyor, fakat silâhlarının mekanizması donmuş olduğundan tam bir savaş veremiyordu. Buna rağmen Ruslar, Tikvin'i ancak 9 aralıkta geri alabildiler.

Moskova önünde 6 aralıkta başlayan Sovyet karşı saldırısı, merkez grubunda yeni bir buhran yarattı. Sibirya birlikleri, 2. ordunun birliklerini delerek Orel'e doğru geriletmeye başladılar. Tula şehrinde Guderian'ın birlikleri ise kanlı savaşlar veriyorlardı. 2. ordu ile 2. panzer ordusunu ayırma ve çevirme harekâtı gittikçe başarıya ulaşıyordu. Durumun ağırlığını sezen Guderian, Hitler'den Yuya - Oka'da tehlike altında bulunan birlikleri geri çekme izni istedi; fakat Hitler'den gelen emir kesindi:

— Hayır! Asla müsaade etmiyorum!

Guderian, teknik sebepler ileri sürerek kararında ısrar etti. Orduların bulundukları mevkide tutunmaları imkânsızdı, birliklerin kendilerine gelmeleri için geri çekilme şarttı. Ancak Hitler direniyordu:

— Her karış toprağı müdafaa etmek için toprağı kazıp siper yapsınlar!

— Buna imkân yok, zira toprak bir buçuk metre derinliğe kadar donmuş durumda, kazma âletlerimiz hiçbir iş görmüyor.

— O halde, bizim Flandre'da yaptığımız gibi ağır top mermileri ile yerde çukurlar açın.

Guderian'ın ileri sürdüğü sebeplere rağmen Hitler, aldığı karardan dönmedi. Herşeye rağmen dayanılacak ve her karış toprak müdafaa edilecekti.

9 ocak 1942 günü sabahleyin termometre —30°C'ı gösteriyordu. Sert bir doğu rüzgârı karları yerden kaldırarak Alman mevzileri üzerine atıyordu. Saat 8.30'da Sovyet topları ateş kusmaya başladı. İki saat boyunca bölge cehenneme döndü.

Alman askerleri ümitsizliğin verdiği enerji ile kendilerini savundularsa da, Ruslar yer yer cepheyi delmeyi başardılar.

Sovyet saldırısı şubatın sonlarında durdu, ama artık Moskova savaşı kaybedilmişti.

Kennedy Başkan Adayı

Yazan: Özaydın Dokur

1956 YILININ sonlarına doğru Kennedy bir aile toplantısında: «Önümüzdeki haftalar bizim için çok yorucu olacaktır. İlkin 1958 yılındaki Massachusetts'teki senato seçimlerini kazanmalıyız. Sonra 1960 yılında başkanlık seçimi var. Cumhuriyetçiler uzun bir zamandır iktidardadır. Yıpranmışlardır. Bu yüzden partimizin başkanlık seçimini kazanacağına inanıyorum» dedi.

Bu, bir bakıma genç senatörün 1960 başkanlık seçimi için niyetini açıklamasıydı. Zaten o anda kendisinden başka üç aday üzerinde duruluyordu: Johnson, Humphrey ve Symington. Bunlar başkanlık koltuğunun en önde gelen adaylarıydı. Kennedy, 1956 seçimleri için geniş bir siyasî faaliyette bulunmuş, çeşitli kuruluşlarda 150 den fazla konuşma yapmış, 45 bin kilometre kadar seyahat etmişti.

Bu gezileri 1956 yılından sonra da sürdü. 1957 ve 1958 yılında senato seçimleri için önce kendi seçim bölgesi olan Massachusetts'i, sonra da öbür eyaletleri «hallaç pamuğu gibi» atmıştı.

Başyardımcısı Ted Sorenson şöyle diyor:

«Bu gezilerimizde çoğunlukla Kennedy ailesinin 1959'da satın aldığı Caroline ile uçuyorduk. Caroline, orta büyüklükte, konforlu, rahat bir uçaktı. 6 hafta gibi kısa bir zamanda 45 bin kilometrelik bir yolculuk, 150'den fazla mitingte konuşmak, yorucu ve yıpratıcı bir iştir. Buna rağmen Kennedy, irili ufaklı her türlü kalabalıkta, toplantıda konuşma yeteneğine ve ustalığına sahipti; gürültülü sokak köşelerinde, kahvehanelerde, tiyatro kulislerinde siyasî tartışmalar yapmak, parti teşkilâtı ile ticaret odaları, okullar ve işçi teşekküllerinde ekonomik durumu ve ülkenin geleceğini konuşmak genç senatörün rahatlıkla başardığı günlük faaliyetlerindendi».

ŞAFAKLA BİRLİKTE ÇALIŞMA

Kennedy, aile toplantısında 1960 başkanlık seçimi için kesinlikle çalışacağını belirttikten sonra, geniş gezi programını baş yardımcılarından Ted Sorenson ile yürütüyordu. Sorenson, bu teşkilât ve ön seçim çalışmalarını hâtıralarında şöyle dile getirir:

«1956 başkanlık seçimini atlattık. Şimdi önümüzde 1958 yılında yapılacak senato seçimleri vardı. Kennedy'nin seçim bölgesi olan Massachusetts de bu dönem seçime katılan eyaletlerdendir. 1952 yılında az farkla seçimi kazanmıştık. Bu defa büyük farkla kazanmak zorundaydık. Bu, hem parti, hem de seçmen üzerinde etki yapacak bir durumdu.

«Senato seçimlerine bir yıl kala, Massachusetts'i bir baştan ötekine taramaya karar verdi. Her sabah, gün ışımadan önce 5,30'da yola çıkıyorduk. Fabrikaların kapısında işçiler, işbaşı için gelirken bizi karşılarında buluyorlardı; Kennedy, işçilerin elini sıkıyor, dileklerini soruyor, kısaca onlara işçi sorunları üzerinde görüşlerini anlatıyordu. Sonra başka fabrikaya veya imalâthaneye gidiyorduk. Bazen öğle paydosunda işçilerle birlikte yemek yer, onları dinlerdik. Bu programımız gece yarısı 1,30'a kadar sürerdi. Gece de çeşitli sosyal grupların toplantılarına, derneklerin dâvetlerine giderdik. Burada da siyasî, ekonomik, sosyal konuşmalarla tasarılarını anlatırdı. Bu, diyebilirim ki, aylarca böyle sürdü gitti.

«Kennedy, zaman zaman eski hastalığından şikâyet ederdi ama, yine de bu hızlı ve çok yorucu çalışma temposuna ayak uydurarak hepimizi şaşırttı. Çağırıldığı toplantı ve dâvetlerden pek azına gitmemiştir. O gitmediği zaman, kardeşi Robert Kennedy o toplantıya gider, onun yerine konuşurdu.

«Çoğunlukla geceleri yolculuk ederdik. Uçakta Kennedy ertesi gün söyleyeceği nutukları hazırlardı. Her eyaletteki parti teşkilâtı, yöneticileri hakkında elimizde geniş bilgiler vardı. Hangi bölgeye gidiyorsak, Kennedy o gölgenin sosyal ve ekonomik yapısını bilmek isterdi. Hangi sosyal sınıfların çoğunlukta olduğunu, gelir dağılımını, üretim miktarını, bölgeyi etkileyen etnik, ekonomik, dinî, siyasî vb. faktörleri, eğitim durumunu falan.

«Ziyaret edeceğimiz bölgedeki özel ekibimiz biz gelmeden önce temaslar yaparak bazı toplantılar düzenler, 100 dolar, 50 dolar, 5 dolar ve 1 dolar girişli toplantılar, yemekler, piknikler tertiplerdi. Maksat, her sınıfa, halkın her tabakasına, katına hitap edebilmek, onları aydınlatmak, onların dertlerini dinlemekti.

TEŞKİLÂT ÇALIŞMALARI

«Değişik topluluklar karşısında çeşitli konularda konuşmak çok güçtür. Kennedy, bunu çok iyi biliyordu, el sıkma kampanyasından kurtulur kurtulmaz hemen konuşmalarını hazırlamaya koyulurdu. Bu arada ben de mahallî basınla, büyük gazetelerde çıkan konuşmalarını izlerdim. Bir gün uçakla batıya gidiyorduk:

«— Bir nokta dikkatimi çekti, dedim.

«— Kennedy başını kaldırarak sordu:

«— Neymiş o?

«— Konuşmalarınızın pek çoğu, mahallî gazetelerde yayınlanıyor. Büyük merkezî gazetelere pek yansımıyor. Yahut az kısmı yansıyor. Böylece sosyal ve ekonomik anahatları çeşitli bölgelerde tekrarlamak mümkün».

«Kennedy bir an düşündü:

«— Bu benim de dikkatimi çekmişti. Hattâ bazı bölgelerde aynı ana plan üzerinde konuşmalar hazırladım. Benim için daha iyi bu durum.

«Bu müşahedemizden sonra Kennedy, aynı konuları yolculuk boyunca uğradığımız yerlerde tekrarladı. Genç senatör ilk zamanlarda tutuk konuşuyordu, sonradan açıldı.

«Seçim ve kampanya gezilerinde Kennedy'nin saatlerce konuşarak veya dinleyerek ayakta kaldığını ama hiçbir yorgunluk belirtisi göstermediğini bilirim. Geçirdiği hastalığa ve bünyesinin zayıflığına rağmen, insanüstü bir direnme gücü vardı. Bu durum ve güç pek çoğumuzu şaşırtırdı».

SEÇİM TAHMİNLERİ

Amerika'da Gallup Enstitüsü'nün 1930' larda seçim tahminlerini % 9 hatayla isabet ettirmesi ve sosyal ilimlerin her türlü insan davranışlarının ölçülmesi, tesbiti ve tahmini gibi konularda uygulanması, seçim öncesi çalışmalarını anketlere, kamu oyu araştırmalarına kaydırmıştı.

Kennedy'nin özel ekibine bağlı bir araştırma ve kamu oyunu ölçme bürosu vardı. Bu büro, çeşitli metodlarla, bazen kamu oyunda sondajlar yapar, halkın eğilimini ve düşüncesini tesbite çalışırdı.

Kennedy'nin siyasî başarılarından biri de, halkın kendisi için ne düşündüğünü bilmesi kadar, rakiplerinin o bölgede ortaya attığı teklifler, ekonomik, sosyal düşünceler üzerinde de bilgi sahibi olarak bunu etkili kullanmasıdır.

Kennedy, daima anketlere büyük ilgi göstermiş ama, sonuçlara şüpheyle bakmıştır. Wisconsin'de yapılan bir ön seçimde kaybeden senatör, hatalı bir tutum izlediğini, bunun da Harris kamuoyu araştırması sonuçlarına fazla güvenmesinden ileri geldiğini itiraf etmiştir.

Bir yardımcısı, Kennedy'nin ön seçim çalışmalarını şöyle anlatır:

«— Ziyaret edeceğimiz eyalet hakkında gerekli bilgiyi topladıktan sonra bunu kısaca Kennedy'ye verirdim. Çeşitli bölge liderleri, kanaat önderleri, parti yöneticileri, adaylar, parti teşkilâtının genişliği, o bölgedeki delege seçme işlemleri falan. Hepsini özetlerdim. Kennedy bu ana bilgileri değerlendirir, konuşmalarını, ziyaretlerini ona göre ayarlardı.

«Kennedy'ye Pulitzer mükâfatını kazandıran «Cesaret Örnekleri» kitabını, ülke-

Kennedy, öldürülmeden iki yıl önce Başkan Yardımcısı Johnson ile beraber.

nin belli başlı sosyal grup liderlerine, üniversite öğretim üyelerine, avukatlara, yazarlara gönderdik. Diyebilirim ki bu kitabın Kennedy'ye kazandırdığı oy tahminlerin de üstündedir.

«Bazan siyasî hatalar yaptığımız da olurdu. Kennedy'nin kuvvetli taraftarlarından Oklahoma Valisi Howard Edmondson, birden Oklahoma'da Demokrat Parti teşkilâtı üzerindeki nüfuzunu kaybediverdi. Dolayısıyle delegeler başka adaya yöneldiler.

«Kennedy'nin olağanüstü diyebileceğim bir hâfızası vardı. Mahallî parti yöneticilerini, delegeleri şahsen tanır, isimlerini unutmazdı. Kennedy'nin bir yanı da, ziyaret ettiğimiz eyaletlerde çeşitli sosyal gruplara nutuk söylemekten çok, o bölge halkı hakkında bilgi edinmesini istemesiydi. O, konuştuğu kadar dinlemesini bilen bir liderdi.

«1 nisan 1959'da Kennedy ailesi Palm Beach'te önemli bir toplantı yaptı. Toplantıda, baba Kennedy, Robert, Stephen Smith, Lou Harris, Larry O'Brien, Kenny O'Donnell ve Bob Wallace bulunuyordu. Genç senatör, başkanlık seçimleri hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, ben, özel ekibimizin elde ettiği bilgileri değerlendiren bir rapor okudum. Lou Harris de hazırladığı kamuoyu yoklamasını ve sonuçlarını açıkladı.

«Böylece her eyalet teker teker ele alınarak değerlendirildi. Toplantının sonunda Kennedy:

«— 1958 Massachusetts seçimlerini kazanmamız bizim için büyük başarıdır. Ama bu demek değildir ki, önümüzde aşmak zorunda olduğumuz ön seçim barajlarında başarı sağlıyacağız. Bunun için daha sabırlı ve sistemli çalışmalıyız.»

KENNEDY, BAŞKANLIĞA ADAYLIĞINI KOYUYOR

O yılın ocak ayının ikinci günüydü. Genç senatör John Fitzgerald Kennedy, basın toplantısı yaptığı salona dinç adımlarla girdi. Salonda kalabalık bir gazeteci grubu vardı, heyecanla Kennedy'yi bekliyorlardı.

Kennedy kürsüye çıktı, bir an dimdik durdu, sonra bir sayfalık yazılı demecini

ağır ağır okudu. Saat öğle 12.30'du. Massachusetts senatörü 1960 başkanlık seçimleri için adaylığını koyduğunu resmen açıkladı.

Kennedy 42 yaşındaydı, enerjik, sağlamdı. Katolikti. Şimdiye kadar ne bir Katolik aday başkanlığa seçilmişti, ne de başkanlık seçiminde önemli bir rol oynamıştı. Sonra, Demokratlar 100 yıldır şimdiye kadar bir senatörü başkan adayı göstermemişlerdi. Hattâ New Englandlı birini de aday göstermemişlerdi.

Kennedy, kısa demecini okuduktan sonra şöyle dedi:

«Bugün, Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı için adaylığımı koyduğumu beyan ediyorum. Geçen 40 hafta içinde, ülkeyi karış karış dolaştım, teşkilâtla konuştum. Kanaatim şudur ki, gerek parti teşkilâtınca adaylığı, gerekse seçimi kazanacağım».

Bu açıklamasından sonra bir gazeteci:

— Başkanlık seçimini kazanamazsanız, yine başkan yardımcılığına adaylığınızı koyacak mısınız? diye sordu.

Kennedy kürsüye elleriyle dayandı, gülümsedi:

— 1956 yılındaki şartlar değişmiştir. 1960 yılında başkan yardımcısı olarak senatoya başkanlık etmek ve nâdiren konuşmak istemiyorum. Eğer başkanlığı kazanamazsam, bundan sonra 8 yıl başkan yardımcısı olarak bir köşede kalmaya niyetim yok. Senatör olarak memlekete ve partiye hizmet etmeyi tercih ederim».

Bütün inancına rağmen Katolik olması Kennedy kadar, yakınlarını da düşündürüyordu. New York gibi kalabalık bir delegasyona sahip eyaletteki parti yöneticileri, meselâ Carmine De Sapio, Johnson'u veya Symington'u tercih ediyordu.

Birçok vali de yine Stevenson'a yöneliyordu, maksat, Kennedy'nin alacağı oyları törpülemekti.

Kennedy'nin önünde aşması gerekli bir baraj vardı: Ön seçimler. Amerikan yasalarına göre, bir başkan adayının belirli eyaletlerde ön seçimleri kazanması şarttır, ancak ondan sonra parti konvansyonu tarafından başkan adayı gösterilebilir.

Ön seçim yoklamaları yapılmadan önce bazı eyaletler Kennedy'ye oy vereceklerini açıkladı. Bu, öteki ön seçim yoklamalarının kazanılması bakımından büyük bir önem taşıyan olaydı. Ohio, Maine ve Maryland delegasyonu Kennedy'nin yanında olduğunu açıkladı. Bu olaydan sonra Kennedy bir ön seçim stratejisi hazırladı:

New Hampshire — ciddî rakip yok —, Wisconsin — Tek rakip Kumphrey —, Indiana — Rakip yok —, West Virginia — Humphrey —, Nebraska — Rakip yok — Oregon — Morse'a karşı mücadele —.

ÖN SEÇİMLER

Kennedy için başkanlık yolunu açacak ön seçim yoklamalarının en çetini Wisconsin'de geçmiştir. Olayı yakından izleyen baş yardımcısı Sorenson hâtıralarında şöyle yazar:

«Wisconsin büyük bir eyalettir, Minnesota'ya bitişiktir. Ön seçim çalışmalarına başladığımız zaman, Humphrey ve yakınları eyalete geldiler. Humprey başkanlık yolunda, Wisconsin'de delegeleri kendi yanına çekmek zorundaydı, ama asıl amacı parlak bir başarı sağlamaktı. Böylece öteki yoklamalarda başarılı bir yarışmacı olarak ön seçime girecekti.

«Kennedy ve taraftarları hummalı bir faaliyetle çalışıyorduk. Ne var ki, Kennedy'nin düşmanları da boş durmuyor, Humphrey lehinde çalışıyorlardı. Bunlar arasında sendika başkanı James Hoffa da vardı. James Hoffa, Kennedyler'e düşmandı, sendika yetkilerini kötüye kullanmak sebebiyle hakkında bir senato soruşturması açılmış, bu soruşturmayı Robert Kennedy yürütmüştü. Hoffa, bunu unutmuş değildi. Aynı zamanda senatör Wayne Morse da Wisconsin'e gelmiş, Kennedy'ye hücuma başlamıştı.

«Biz boş durmuyorduk. Genç senatör, sabahın 6'sında yola çıkıyor, fabrikaları, okulları, dernekleri ziyaret ediyor, herkesle konuşup, el sıkıyordu. Bu arada Robert de çalışıyordu. Bu eyalette taktik olarak dinî konuları çok işlemiyorduk. Wisconsin, sosyal yapı bakımından, Alman ve İsveç asıllıdır, Protestan'dır ve büyük çiftçilerden meydana gelir.

«Kampanya sırasında Humphrey, Kennedy'ye çok ağır itham ve iddialarla hücum etti; buna karşılık Kennedy, soğukkanlılıkla iddialara cevap verdi, bazı ithamları cevaplamadı bile. Bütün bu sert çatışmaya rağmen Wisconsin'deki başarımız, bizim için çok parlak olmuştur. Kennedy, 10 bölgenin 6'sını peşinden sürükledi ve oyların % 56'sını alarak, ezici bir başarı kazandı.

«West Virginia ön seçimleri de, Wisconsin'deki gibi kıran kırana geçti. Burada bütün Kennedy ailesi görev almıştı. Karısı Jacqueline, kızkardeşleri, baba Kennedy, Robert ve Edward, hepimiz oradan öteki köşeye koşuyor, seçmenlerle konuşuyor, ithamlara cevap veriyor, broşür dağıtıyor, basın toplantısında gazetecilere düşüncelerimizi anlatmaya çalışıyorduk».

(Devamı var)

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

UGANDA

Uganda, bundan on yıl öncesine kadar adı bile geçmeyen bir İngiliz sömürgesiydi. 1962 yılında bağımsızlığını aldı. Uganda, Doğu Afrika'dadır. Victoria gölünün kuzeyini kaplar. Başkent Entebbe, bu gölün sahilindedir. Uganda'nın 9 milyon kadar olan Bantu zencileri, Sudanlılar ve Hâmî çobanlardan meydana gelir.

1894 yılında İngiltere'nin sömürgesi hâline gelen Uganda, bir krallıkla idare ediliyordu. Resimde, XIX. yüzyılın ikinci yarısı başlarında kral olan Muteza'yı gösteriyor.

Yukarıda, Uganda hükümdarının yaşadığı Kibuga şehri (!). Aşağıda, Kral Metesa'ya saygısızlık eden harem kadınlarından bazıları işkence edilmeye götürülüyor.

100 yıl önceki Uganda'nın muhafız alayı askerleri öğle yemeklerini paylaşıyor (yukarıda). Uganda sarayının sâkinleri, sarayın bahçesinde serinliyor [redacted].

Kral Muteza bir toplantıda Yanında iki Avrupalı seyyah var (yukarıda). Uganda'da bir mahallî şefin ikametgâhı [redacted].

KARIKATÜR

Birinci oyuncu: «Karım, golfu bırakmazsam beni terkedeceğini söyledi».
İkinci oyuncu: «Durum ciddi öyleyse...»
Birinci oyuncu: «Öyle... Onu kaybedeceğim». (1931)

— İçinizde hiç Teksaslı yok mu? (1946)

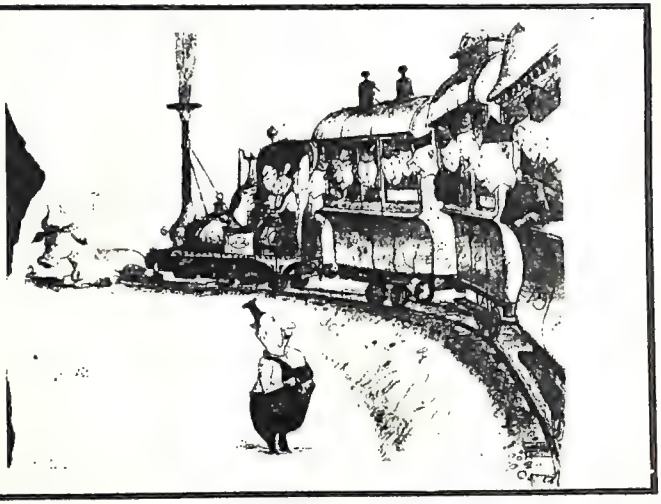

— Peki çok ısrar ediyorsan evlenirim seninle. Ama kiminle konuştuğunu sanıyorsun kuzum? (1945)

Arasında

Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim

Ahmed Emin YALMAN, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** 3 cilt, Istanbul, 1970, Yenilik Basımevi, her cilt 20 TL., resimli.

Ahmed Emin Yalman, en kıdemli ve en şöhretli gazetecilerimizdendir. Türk basınına, imparatorluktan günümüze, büyük hizmetleri olmuştur. Böyle bir şahsiyetin hâtıraları, çeşitli cephelerden çok ilgi verici olmak gerekir. Gerçekten elimizde bulunan ilk üç cilt öyledir.

Müellif, kudretli bir üslûpla, gazeteciliğe başladığından bu yana hâtıralarını anlatıyor. Daha çok siyasî olaylar ve bu olaylar içinde şahsî temas ve görüşler ele alındığı için, **Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** son devirle uğraşan tarihçilerimizi şiddetle alâkadar edecek mahiyettedir. Elimizdeki son (III.) cilt, 1922 - 1944 devresini ele alıyor. Çıkmak üzere olduğunu öğrendiğimiz dördüncü ciltte, 1944'ten, içinde bulunduğumuz yıllara kadar gelinecek.

Eserde resimler de var (c. III, s. 22'deki resim Dürr-i Şehvâr Sultan'a aittir, sehven «Neslişah Sultan» yazılmış).

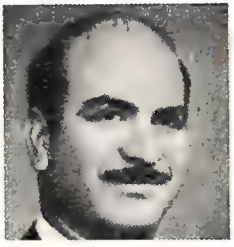

Irak Türkmenleri

İbrahim DAKUKÎ, **Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları,** Ankara, 1970, Güven Matbaası, 192 sayfa, 10 TL.

İbrahim Dakukî, 1934'te Kerkük'e bağlı Dakuk kasabasında doğmuş bir Irak Türk'ü. Hâlen Ankara'daki Irak Büyükelçiliği'nde basın ataşesi. 5 yıldan beri bu görevde. Bilhassa Irak Türklüğü üzerinde müteaddit Arapça eserleri var. Bazı kitapları da Türkçe ve İngilizce'den Arapça'ya çevirmiş. Elimizdeki kitabı aslen Arapça yazılıp basılmış. Şimdi bir Türkçe tercümesi, Türk okuyucusunun istifadesine sunulmuştur.

İbrahim Dakukî, Irak Türkleri'ni bize veciz olarak tanıtıyor. Bilhassa halk edebiyatı ve folklor üzerinde durulmuş. Bu değerli eseri okuyucularımıza tavsiye ederiz. Kuzey Irak'taki Türk azınlığı, bilindiği gibi, bugün aktüel bir meseledir ve daha da aktüalite kazanacağını tahmin ediyorum. **Y. Ö.**

TARİHE AKAN BİR AY

Ocak 1971

1 OCAK
Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, parti liderleriyle konuşarak, memleketin içinde bulunduğu siyasî durumu düzeltmek maksadıyle bazı kararlar alınacağını açıkladı.

2 OCAK
Zeytinburnu Gümrük Muhafaza âmirliğinin 9 bin metrekarelik iki gümrük deposu, içinde milyonlarca liralık ithal malıyla birlikte yandı. Zararın 300 milyon lira olduğu sanılıyor.

3 OCAK
Büyük bir şiddetle ortalığı kasıp kavuran kış, Avrupa'da hayatı hemen hemen felce uğrattı. İsviçre, Fransa ve İtalya'da kar, trafiğin kapanmasına yol açtı.

5 OCAK
Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın bir süre önce kararlaştırdığı siyasî parti liderleriyle konuşması ilk olarak CHP lideri İsmet İnönü ile başladı. Sunay, CHP lideri İnönü ile son siyasî durumu görüştü.

8 OCAK
Siyasî parti liderleriyle temaslarını tamamlıyan Cumhurbaşkanı Sunay, son olarak Başbakan Süleyman Demirel ile 3 saat 15 dakika görüştü. Demirel, toplantıdan çıktıktan sonra gazetecilere: «Rejim buhranı yok,» dedi.

9 OCAK
Ürdün başkentinde silâhlı gerillalarla hükümet kuvvetleri arasında çıkan çatışma, durumu gerginleştirdi.

11 OCAK
Gümrük ve Tekel Bakanı İhsan Birincioğlu bir demeç vererek, kaçakçılığın önlenmesinin çok zor olduğunu, ciddî tedbirlerin alınması gerektiğini söyledi.

12 OCAK
Anayasa Mahkemesi 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'ndaki bazı maddeleri iptal etti.

13 OCAK
Anayasa Mahkemesi'nin özel yüksek okullarla ilgili bazı hükümleri iptal etmesi üzerine bir demeç veren Millî Eğitim Bakanı Oğuz: «Öğrenciler açıkta kalmaz. Tedbir alacağız» dedi.

14 OCAK
Emniyet yetkilileri, soygun sanıklarını bulmak maksadıyla, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ni aradılar.

15 OCAK
İçişleri Bakanlığı, İş Bankası Emek şubesini Deniz Gezmiş ve Yusuf Arslan'ın soyduğunu açıkladı.

17 OCAK
Günlerden beri banka soygunu sanıklarından polisçe aranan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla beraber aranan Sevim Onursal, Ankara adliyesine gelerek nöbetçi savcıya teslim oldu.

20 OCAK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi akademik konseyi yaptığı uzun bir toplantı sonunda okulu kapatmaya karar verdi.

21 OCAK
Ürdün başkentinde yine silâhlı çatışmalar oldu. Gerillalar, bazı hükümet kuvvetlerinin bulunduğu bölgelere saldırdılar.

22 OCAK
Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı Sunay'ın başkanlığında toplanarak son olayları gözden geçirdi ve bir bildiri yayınlıyarak yeni tedbirlerin alınması gerektiğini açıkladı.

24 OCAK
Ankara'da polisle, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri öğrencileri arasında bir silâhlı çatışma oldu. Suçlular, SBF yurduna sığınarak silâh ve çeşitli patlayıcı maddelerle polise karşı geldiler. Polis, beş saatlik çatışmadan sonra yurdu ele geçirdi. Bu öğrenci yurdunda çeşitli patlayıcı maddeler, mermi kovanları vs. ele geçti.

26 OCAK
AP Meclis Grubu, Başbakan Demirel'in gruptaki konuşmasından sonra bir bildiri yayınladı ve genel başkanlarının yanında olduğunu bildirdi.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Süleyman Taş (Sarayönü — Konya)

Mecmuanızda Melling'in gravürlerini yayınlayamaz mısınız?

Hayat Tarih Mecmuası'nda Melling'den epey gravür yayınlanmıştır. Sırası gelince gene neşredileceği muhakkaktır.

E. Erdal Sürer (Diyarbakır)

Bilecik'te doğup Kerkük'te ölen Nâmık Ekrem Bey adlı bir edibimiz var mı?

Müracaat eserlerinde böyle bir edîbin adına tesadüf edemedik. — İstediğiniz sayıların ödemeli olarak adresinize gönderilmesi için BATEŞ'e not verilmiştir.

Bünyamin Yaşar (Daday — Kastamonu)

Lozan Muahedesi bir hezimet mi, bir zafer midir? — II. Abdülhamid, ilk Meclis-i Meb'ûsân'ı niçin kapattı?

Lozan Muahedesi, kusursuz bir anlaşma olmamakla beraber, daha çok bir zafer telâkki edilebilir. — II. Abdülhamid'in ilk Meclis-i Meb'ûsân'ı kapatma sebepleri, bu sütunlarda izah edilemiyecek kadar karmaşık bir meseledir. Bu hususta Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin 12. cildini okuyunuz.

İsmet Kadıoğlu (Çapa — Istanbul)

Bugüne kadarki dünya tarihinde geçen kavgalar ideolojik midir, yoksa milletler arasında vuku bulan bir çatışma mıdır? Ne şekilde izahı mümkündür? Şu andaki kavgalar, geçmişte dünya tarihinde görülenlerden farklı mıdır? Osmanlı devleti emperyalist bir kuruluş mu idi?

Sorularınız çok komplekstir. Birkaç satırlık cevap sizi tahmin ediyoruz ki tatmin etmiyecektir. Dünya tarihindeki çatışmaların ideolojik ve millî olarak izahını yapmak mümkündür. Her iki izahın de doğru tarafları olacaktır. Bugün de öyledir. Meselâ en aktüel mevzu olmak bakımından örnek olarak komünizm alınırsa, asla yalnız ideolojik bir akım olduğu savunulamaz. Bu akımda şüphesiz Rus ve Çin milletlerinin emperyalist planları yatmaktadır ve bu milletler, komünizme girmeden önce de belli başlı emperyalist devletler arasında idiler. Bu bakımdan değişiklik, sadece şeklî olmuştur. — Osmanlı devletinin bütün imparatorluklar, bir Roma, bir Britanya, bir Rus imparatorluğu gibi emperyalist bir tarafı elbette vardır. Ama bu teşhis, meselenin ancak bir cephesini teşkil eder. Millî, jeopolitik, beşerî faktörler de aynı kudrettedir. Bu bakımdan «Osmanlı imparatorluğu emperyalist bir teşekküldü» demek belki tamamen yanlış bir târif değildir ama, pek çok eksik kalan bir açıklama olur. Yalnız şunu söyliyebiliriz ki, Osmanlı devleti, XX. asırda tasfiyesi zarurî bir imparatorluktu. Ancak bu tasfiye, meselâ İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi kendiliğinden değil, dış baskılarla ve büyük mağlûbiyetler neticesi olduğu için, Türkiye, ağır zararlarla cumhuriyet dönemine geçebildi.

Faruk Güneşin (Aksaray — Istanbul)

Osmanlı devrinde kullanılan tartı ve ölçülere ait bir eser var mı? Aziz Sâmih İlter'in Şimalî Afrika'da Türkler *adlı kitabını bulabilir miyim?*

İstediğiniz mevzuda toplu bir eser yok. Bazı kitap ve ansiklopedilerde dağınık bilgi bulmak mümkündür. Aziz Sâmih'in bahsettiğiniz eseri çoktan tükenmiştir ve çok az basıldığı için, bulabilmek büyük şansa bağlıdır.

Yason Vivikopulos (Kadıköy — Istanbul)

Birinci Cihan Savaşı'ndaki Cihangir yangını hangi tarihte oldu?

14 eylül 1916'da.

Ah. Rifat (İsim tam okunamamıştır)
Şişli — Istanbul

«*Ali Kemal*» tefrikamız hakkında yazdığınız mektupta «Bir Avrupa firarisi olan Ali Kemal' in, şân-ı saltanatı muhafazaya son derece ehemmiyet veren Sultan Abdülhamid tarafından huzura kabul edilmesinin muhtemel olmadığı» hususundaki kanaatinizi belirtiyorsunuz. Bu husus o yazı serisinin yazarının hayalhanesinden doğmuş olmayıp, 1919 yılı sonlarındaki (Peyâm-ı Edebî) lerden ve Ali Kemal'in «Ömrüm» adlı otobiyografisinden aynen alınmıştır. Binaenaleyh meselenin hatâ veya sevabı Ali Kemal'e racîdir.

Ahmet Dikmen (Edremit — Balıkesir)

Mülâzım-ı sânî ve mülâzım-ı evvel bugün hangi rütbelere tekabül ediyor? Atatürk ve Çakmak mareşal oldukları halde İnönü neden olamadı?

«Mülâzım-ı sânî» teğmen, «mülâzım-ı evvel» üsteğmen'dir; son zamanlarda «mülâzım-ı sânî» yerine «ikinci mülâzım» veya sadece «mülâzım», «mülâzım-ı evvel» yerine de «birinci mülâzım» deniyordu. — Atatürk, 1921 Sakarya meydan muharebesi üzerine mîr-livâ (tümgeneral) iken müşir (mareşal) ve Çakmak da ferîk (korgeneral) iken birinci-ferîk (orgeneral) oldu. 1922 Büyük Zafer'i üzerine Çakmak, mareşalliğe yükseldi. Zira Büyük Taarruz'un planlarını o hazırlamış, Atatürk tatbik ederek zaferi kazanmıştı. Büyük Taarruz'da İnönü'nün böyle bir rolü olmadı. 1921'de mîr-livâ (tümgeneral), Büyük Zafer'den sonra 1922'de de ferîk (korgeneral) olan İnönü, 1926'da başvekil iken birinci-ferîk' liğe (orgeneral) yükseltilmiş, ertesi yıl da askerlikten emekliye ayrılmıştır. — Diğer sorularınız siyasî ve şahsî mahiyettedir. Cevap veremiyoruz.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan - Kayseri)

Enver Paşa — yaptığı çılgınlıklara pişmanlık duymuş mudur ki — şehitlik mertebesine ermiş sayılıyor? — Bu güne kadar bütün savaşlarda kaç Türk ölmüştür?

Enver Paşa, elinde silâh, işgal altındaki Türk anayurdu Türkistan'da komünist Ruslar'la vuruşurken onların makineli tüfek kurşunuyla vurularak şehit olmuştur. Şehit sayılmak için daha ne gibi şartlar aradığınızı bilmiyoruz. — Bugüne kadar bütün savaşlarda milyonlarca Türk şehit olmuştur. 3 kıt'ada Türk kanıyla sulanmamış bir kilometrekare yer azdır.

H. İbrahim Balsara (Istanbul)

«Balsara» ne demektir?

Bitki yaprakları üzerinde hasıl olan bir çeşit kudret helvasıdır ki, bitkinin bir çeşit hastalığı neticesi olur. Aslı «balsıra» dır. Mecmuamız için iltifatlarınıza teşekkür ederiz.

Seyfettin Kürşad (Gaziosmanpaşa - Ankara)

Göktürkler, Dede Korkut, Bozkurt, Asya Türkleri vs. hakkında yazılar koyamaz mısınız?

Bu mevzularda yazılarımız çıktı. Daha da çıkacaktır.

Sadık Çınar (Karşıyaka - İzmir)

Elimde babamdan kalma 25 yazma Arapça ve Farsça kitap var. Ben 76 yaşında emekli bir öğretmenim. Bu kitaplardan faydalanamadım. Çocuklarım ve torunlarım hiç faydalanamazlar. Ecdat yadigârı olduğu için atamam da. Bir devlet kütüphanesi tavsiye ederseniz, bu eserleri oraya hediye edeceğim. — Pierre Loti'nin Istanbul'dan bahseden eserleri hangileridir?

Yazma eserleri bulunduğunuz İzmir'deki şehir kütüphanesine gidip — makbuz karşılığında — bizzat teslim ediniz. İsterseniz Ankara'da Millî Kütüphane'ye yollayınız. — Pierre Loti'nin Istanbul'dan bahseden başlıca eseri, «Aziyade» adlı romanıdır. Abdülhak Şinasi Hisar, «Pierre Loti ve Istanbul» adlı eserinde, Loti'nin Istanbul sevgisini işlemiş ve bu şehirden bahseden yazılarını ele almıştır.

Mehmet Ali Çalışmaz (Koçarlı - Aydın)

Topkapı Sarayı'nda bütün padişahların tabloları var mı? Kültür Sarayı yangınında yanan IV. Murad'a ait eşyanın bir tiyatro temsilinde sergilenmesini tasvîb eder misiniz? Yıldız, Dolmabahçe ve Beylerbeyi Sarayları bugün ne durumdadır?

Topkapı Sarayı'nda bütün padişahlara ait — herbirinin müteaddit — tablo ve minyatürleri vardır. Tabiatiyle hepsi o padişah zamanında yapılmamıştır; çoğu sonradan yapılmıştır. — Müze eşyasının değil tiyatro fuayesinde sergilenmesini, şuraya buraya gönderilmesini bile kesin şekilde tasvîb etmeyiz. — Yıldız Sarayı, Harb Akademileri olarak kullanılıyor. Beylerbeyi ve Dolmabahçe ise, millî saraylardır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin idaresindedir. Eşyaları mümkün mertebe aynen muhafaza ediliyor. Fakat geçmişte büyük zâyiâta uğramıştır. Diğer 5 sorunuza cevap veremediğimiz için özür dileriz. 2-3 sorudan fazlasını cevaplandırmaya sütunlarımız müsait değil. Esasen diğer sorularınız da, cevaplandırdıklarımıza benziyor.

Tarih Bilmecesi

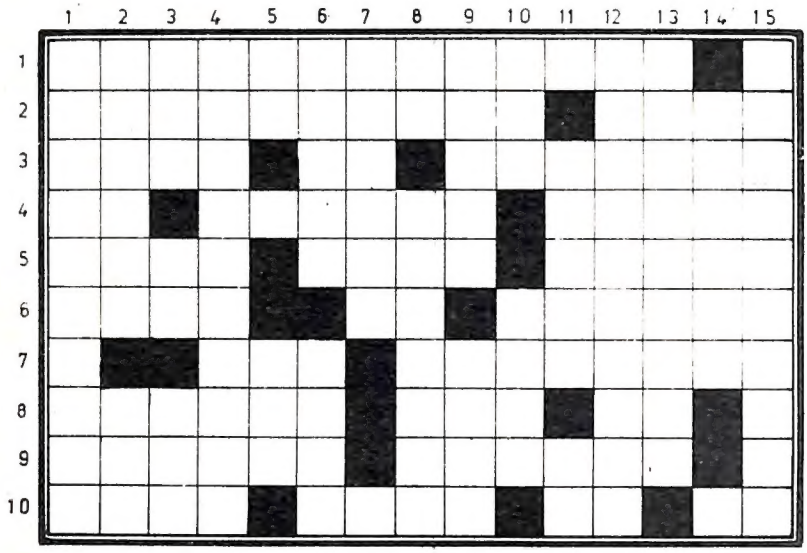

SOLDAN SAĞA: 1 — Hz. Âdem'le Havvâ'nın iki oğlunun adları. 2 — Çorum iline bağlı olup Milât'tan evvel dört devre yaşamış bulunan bölgenin adı; Eskiden şehirleri korumak için içinde asker bulunan büyükce sağlam yapıya denirdi. 3 — Saraylarda padişahları sadrâzamlarına hitap ederken kullandıkları tâbir; Sansar cinsinden postu değerli bir hayvan; Arabî aylardan biri. 4 — Dış değil; Eziyet eden (Eski dilde çoğul); Tesbihin başındadır. 5 — Dadı; Kafa veya beden gücü; Kötü adam. 6 — Kütahya iline bağlı bir ilçemiz; Vahşî hayvan barınağı; Öğretmenin öğrencisi hakkında defterine yazdığı kanaati; Tersi iskambilde birli. 7 — Avrupa dillerinde «Hun» demektir; Meskenine uğra, manasına bir emir. 8 — Birisi tarafından mahkemeye verilmiş olan; Başına «i» gelirse cemaate namaz kıldıran kimse; Bir edat. 9 — Sıcak memleketlerde yetişen bir çeşit meyvenin kocaman olanı (İki kelime); Bir nevi ayırmak. 10 — Rütbe veya derece; Bir isim; Kısa zaman; Eski yazıda bir harfin okunuşu.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Son yıllarda kaybettiğimiz tanınmış kadın muharrir ve romancılarımızdan birinin adı. 2 — Karadeniz bölgesinde tütün yetiştiren bir ilçemiz; Donatan, süsleyen. 3 — Bir böceğin imal ettiği gıda maddesi; Bir emir; Tersi namlunun içindedir. 4 — Eskiden medreseden alınan diplomaya denirdi. 5 — Bir nota; Büyük. 6 — Arttırma veya eksiltme işini istekliye bırakma; Tersi, yiyecek, zahire. 7 — Kan kanseri. 8 — Bir nida; İzmir iline bağlı, 1930'da şehit edilen yedek subay âbidesinin bulunduğu ilçe. 9 — Sandalın hareketini sağlar; En büyük mülkiye amiridir. 10 — İran Türkleri'nin dilinde ağa; Arapça «Ne güzel, ne âlâ» anlamında. 11 — Bir Musevî erkek adı; Su. 12 — Bir semtte yerleşip oturan. 13 — Kosova Savaşında ölüler arasında bulunan Sırbistan Kralının adı; Karganın bağırışı. 14 — Dokunmakla meydana gelen duyma hissi (Eski söz). 15 — Şenlik gecelerinde halkın ellerinde fener veya meşalelerle dolaşması hâli.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	K	A	R	A	M	U	S	T	A	F	A	P	A	Ş	A
2	A	T	A	T	Ü	R	K	■	K	A	R	A	M	A	N
3	R	O	D	O	S	■	E	B	U	H	A	N	İ	F	E
4	A	M	İ	N	E	■	Ç	A	Ş	A	R	■	P	İ	Ş
5	M	■	K	A	M	P	■	R	A	M	O	T	■	İ	T
6	A	Z	A	L	M	A	K	■	R	E	T	U	Ş	■	E
7	N	A	L	■	A	N	A	■	E	T	■	F	A	İ	Z
8	İ	M	İ	K	■	A	R	A	■	■	H	A	Y	L	İ
9	■	■	Z	A	İ	M	■	■	O	L	■	N	A	K	■
10	Ş	A	M	■	D	A	L	A	M	A	K	■	K	İ	N

YILMAZ ÖZTUNA'nın HAYAT müessesesi tarafından yayınlanan son kitapları:

● Türkiye Tarihi

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

12 cilt, 3.666 sayfa, yüzlerce harita, liste ve Tifdruk baskı resim. Renkli karton kapak içinde her cilt: 7,5 TL. 12 cildi bir arada satılan ciltli ve lüks kâğıda basılmış takımı: 180 TL.

Resimlerle Türkiye Tarihi

Bir cilt içinde başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi. Tifdruk baskı, 10 TL.

● Osmanlı padişahlarının Hayat Hikâyeleri

Büyük boy renkli Tifdruk baskı, 10 TL.

● Resimlerle 93 Harbi

1877-78 Türk Rus Savaşı

Büyük boy Tifdruk baskı, lüks kâğıt: 5 TL.

● Türk Bestecileri Ansiklopedisi

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler. Tifdruk baskı, 10 TL.

Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu-Istanbul